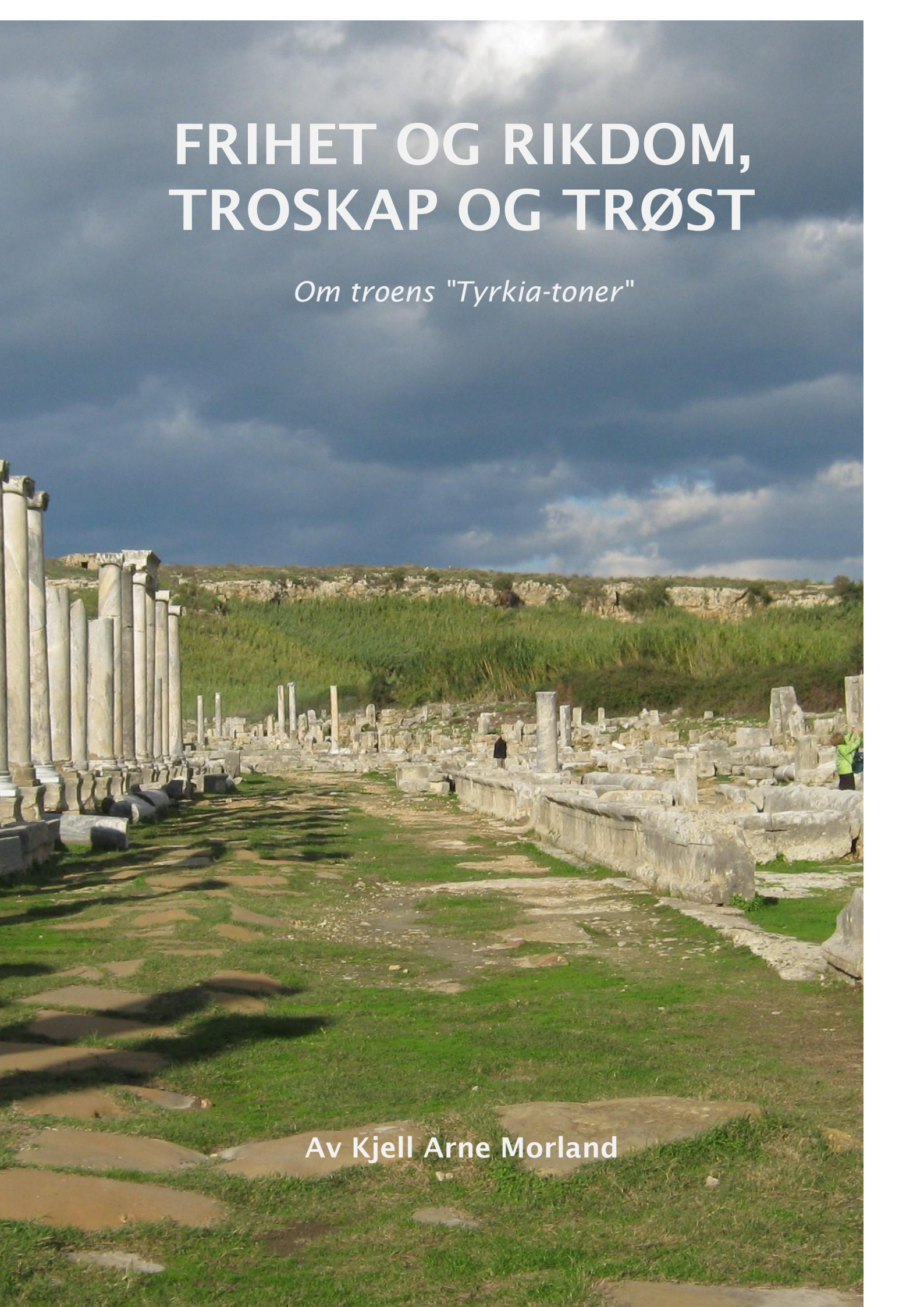

FRIHET OG RIKDOM, TROS KAP OG TR ØST

Om troens "Tyrkia-toner"

Av Kjell Arne Morland

Historikk:

De første tankene ble nedskrevet etter en turistguidet tur til Antalya og kappadokia i desember 2012

Hovedarbeidet ble gjort som forberedelse til en studietur til Vest-Tyrkia oktober 2015 i regi av Israelsmisjonen i Melhus. Jeg fikk ansvar for å belyse de ulike stedene vi besøkte med de NT-tekster som var aktuelle.

Slutføringen ble gjort før og etter en studietur til Istanbul i mars 2016 sammen med prestekolleger i Gauldal prost

Frihet og Rikdom, Troskap og Trøst. Om troens "Tyrkia-toner"

Av Kjell Arne Morland 2016
Satt med Lucida Sans 12 pt.

Foto ved Kjell Arne Morland:
Forsidefoto fra hovedgaten i Perge opp mot byens Akropolis.

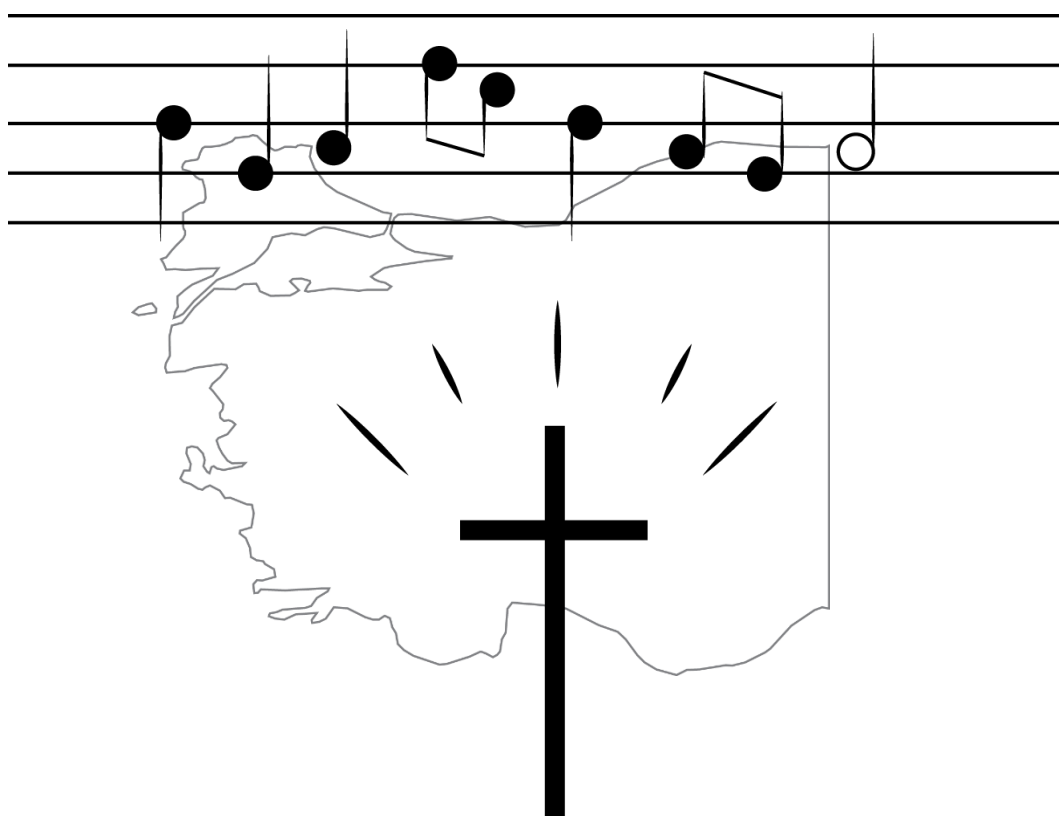
Illustrasjoner ved Ragnhild Hasselgård Morland

Det må ikke Kopieres til annet bruk uten avtale med forfatteren;
kjell-arne@morland.no

Bibelsitatene er hentet fra Bibelen - Bibelselskapets oversettelse 2011

FRIHET OG RIKDOM, TROSKAP OG TRØST

Om troens "Tyrkia-toner"

Av Kjell Arne Morland

Jødiske grunntoner som fornyes
Lilleasia og Tyrkia
Bystaten og det fullkomne liv
Jødene som forløpere
Tolv skrifter i Det nye testamente
Et fornyet tonespråk

A: Toner om frihet s 21

Et brev fra Efesos til Kappadokia?
Hovedproblemet
Bomben smeller
Frihet fra moselovens krav
Frihet fra moseloven i dag

2) Kolosserbrevet: Frihet fra religiøst og filosofisk motiverte krav

Hovedproblemet
Jesus er den store befrieren
Frihet fra samtidens verdensinnsikter i dag

Hovedproblemet stikker dypt
2,1-3: Felles slaveri for hedninger og jøder
2,4-10: Felles frihet for hedninger og jøder
Generell frihet i dag

Religionsundertrykkelse i dag Folkeslagstoleranse i antikken

2,13-18: En fred som erstatter fiendskapet
2,19-22: Fire sterke bilder om enhet
Folkeslagslikhet i dag

5) Efeserbrevet: Frihet i husholdet **s 39**

Frihet og ufrihet i antikkens minste samfunnscelle
5,21 – 6,9: Kristen frihet for alle i husholdet
Frihet i dagens familieliv

6) Filemonbrevet: Frihet for slaver **s 42**

Det lagdelte samfunnet
Husslaver i antikken
Et bønnebrev på vegne av en bortrømt slave
En tredobbel frihet
Fritt valgte forpliktelser

7) Første Timoteusbrev: Frihet til å nyte skapergodene med måte **s 46**

Antikkens grøfter på begge sider
1 Tim 4,2-5 og 6,17: Alt Gud har skapt er godt.
6,6-10.17-19: Guds frykt med nøysomhet
Dagens grøfter på begge sider

8) Første Johannesbrev: Frihet etter døden **s 49**

Livet etter døden i gresk kultur
Johannes om livet etter døden
Lengsel etter evig i dag?

B: Toner om rikdom **s 53**

9) Galaterbrevet: Arvinger med åndskraft **s 55**

4,1-7: Den rike arven
Den indre kraften

10) Kolosserbrevet: Alle visdommens skatter **s 57**

11) Efeserbrevet: Åndens velsignelser og Guds fulle rustning **s 58**

1,3-14: All Åndens velsignelse i himmelen
6,10-20: Guds fulle rustning

12) Efeserbrevet 3,16-21: Guds kraft, visdom og kjærlighet **s 61**

13) Efeserbrevet: Rikdom i menigheten **s 63**

1,19-23: Kristi kropp og Kristi fylde
4,10-16: Visjon, motto og oppgavefordeling

14) Efeserbrevet: Rikdom i hverdagen **s 66**

4,17 – 5,7: Nye klær for nye mennesker
5,8-17: Leve som lysets barn
5,18-20: Leve i vedvarende fest

15) Johannesevangeliet og Første Johannesbrev:	
Kjærligheten	s 69
Kjærlighet i antikkens kultur	
Et varemerke helt fra starten av	
Guds kjærlighet mot mennesker	
Vår kjærlighet til hverandre	
En alltid aktuell utfordring	

C: Toner om Jesus **s 73**

16) Ouvertyren og sluttakkordene	s 73
Prologen i 1,1-18	
Sluttakkordene i 20,28 og 31	
Et helt særegent tonespråk	s 77
Fortellinger, Jesusord og filosofiske utredninger	
Mer konsentrasjon og dybde	
17) Utfordringen fra synagogen	s 81
Jesus bringer den lovede frelsestiden	
Jesus skaper den avgjørende konfrontasjonen	
18) Utfordringen fra en hedensk omverden	s 84
Jesus gjør tiltrekkende tegnhandlinger	
Jesus bruker tiltrekkende symboler	
Motstand fra hedninger	
19) Klare vitnesbyrd i rettsstriden om Jesus	s 88
Mange vitner	
Den omstridte hovedsaken	
Åndens tredoble funksjon	
Gjør som tre av disiplene	
Har vi konkrete bevis i dag?	

D: Toner om korset **s 93**

20) Korsdøden som offer	s 95
Galaterbrevet og forbannelsen	
Kolosserbrevet: Forsoning og gjeldsbetaling	
Første Timoteusbrev: Mellommann og løsepenge	
Den objektive forsoningslære	
21) Korsdøden som seier	s 98
Kolosserbrevet om seieren over maktene	
Johannesevangeliet om herliggjørelsen	
Paulus om Frelseren	
Den klassiske forløsningslære	
22) Korsdøden som uttrykk for kjærlighet	s100
Johannes om Guds kjærlighet	
Den subjektive forsoningslære	

E: Toner om troskap **s 102**

23) Tre talende uttrykk **s 102**

Den vakre skatten
Sannhetens søyle og grunnvoll

24) Indre undervisning **s 104**

Antikkens skolevesen
Undervisning i Timoteusbrevne
Makrina, Gregor og Basilios
Utfordringer i dag

25) Vern mot vranglære **s 107**

Antikkens toleranse
Kamp mot vrang lære i Timoteusbrevne
Kamp mot vrang lære i Andre og Tredje Johannesbrev
De oldkirkelige konsiler
Læretukt i dag?

26) Et liv som vinner respekt **s 111**

Romerstatens største frykt
Timoteusbrevne om det respektfulle liv
Biskop Nikolas av Myra
Toleranseediktet fra 311
Et liv som vinner respekt i dag

27) Utholdenhet i lidelsene **s 115**

Motstand på landsbygda
Peters hovedstrategi: Et liv som vinner respekt
Peter om lutring av gull og brøl fra løver
Peter om dommen og herligheten
Peter om gode forbilder
Peter om å være både fremmed og utvalgt
To store eksempler: Ignatius og Polykarp.

F: Toner til trøst og utfordring **s 123**

Sju menigheter i Asia-provinsen og oss **s 123**

Profetiske budskap med autoritet **s 125**

28) Jesusbeskrivelsene **s 128**

29) Spennning mellom ytre forhold og indre dybde **s 129**

2,9-10: Smyrna
2,13: Pergamon
3,1-2.4: Sardes
3,14-18: Laodikea

30. De to største farene: Mangel på kjærlighet og toleranse for vranglære **s 134**

2,4-5: Efesos

2,19-24: Tyatira

2,6 og 2,14-16: Efesos og Pergamon igjen

31) Forbilledlige handlinger **s 138**

3,19-20: Omvendelse i Laodikea?

3,8-11: To holdninger i Filadelfia

2,19: Den gode firklang i Tyatira.

2,2-3.6: To holdninger i Efesos.

32) Løfter til den som seirer **s 141**

Sju løfteord

To natursymboler?

Sju menigheter i Asia-provinsen og oss igjen **s 144**

33) Åpenbaringen 4-22 **s 145**

Coda: Foredlingen fortsetter **s 149**

Flere toner om troskap **s 149**

Nye toner om makt som utfordring **s 153**

Flere toner om Jesus **s 156**

Flere toner om frihet **s 160**

Flere toner om rikdom **s 161**

Toner til foredling **s 167**

Avslutning: Toner fra ruinrester **s 169**

Reisetips til Antalya og Kappadokia **s 170**

Reisetips til Vest- Tyrkia **s 172**

Reisetips til Istanbul **s 176**

Trostonene forstummet i Tyrkia **s 177**

Trostonene må fornyes i Norge **s 178**

Litteratur **s 180**

Sitater

Bøker for folk flest

Bøker for teologer og særlig interesserte lesere

INNLEDNING:

Toner fra jøder blir toner for verden

Jødiske grunntoner som fornyes

Den kristne tro begynte med jødiske grunntoner. Jesus ble født i Betlehem, vokste opp i Nasaret, var omreisende predikant i tre år i store deler av landet, før han døde og stod opp igjen i Jerusalem. Den første menigheten ble også grunnlagt i Jerusalem.

Slik kunne det fortsatt, for det lå dypt i jødernes selvbevissthet at tempelet i Jerusalem var verdens midtpunkt der Guds herlighet bodde, slik at den kunne skinne utover en mørk verden. Den som ville komme Gud ekstra nær, måtte reise dit, enten man var jøde eller hedning. Det kan vi fortsatt gjøre. Det er trosstyrkende å vandre på de hellige stedene der de store frelsesbegivenhetene fant sted. Derfor har det å reise til Israel minst en gang i livet vært et ønske for svært mange nordmenn.

Jesus ville at troen skulle nå videre ut. Hans siste ord til disiplene var at de skulle gå ut til folkeslagene for å gjøre dem til disipler, ikke vente på at folkeslagene kom til Jerusalem. På pinsedagen var folk fra hele Middelhavsområdet samlet i Jerusalem i den store høytiden. Blant de 3000 som ble døpt, var det nok mange som reiste tilbake til bostedene sine og fortalte slekt og venner om Jesus. Det var også mange som ble omreisende misjonærer som dro fra by til by for å forkynne, blant dem er Paulus den best kjente. Han var født og oppvokst i den tyrkiske byen Tarsus, og han dro på

tre misjonsreiser gjennom Tyrkia fra by til by for å grunnlegge menigheter, og siden for å styrke dem i troen.

Alle disse misjonærene fikk nærkontakt med folk som levde i et helt annet kulturklima enn det jødiske. Det er innlysende at det påvirket den måten de forkynte på. De la selvsagt vekt på å formulere seg slik at de traff viktige behov hos folk som de ville ha i tale. De ordla seg på en måte som folk kunne kjenne seg igjen i, og tok fatt i drømmene de hadde, slik at den kristne tro ble attraktiv for dem.

Det som skjedde i Israel fra år 0 til år 33 e. Kr., er helt avgjørende for at vi i det hele tatt har en kristen tro. Det som skjedde i de tyrkiske områdene fra år 40 til år 100 e.Kr., er helt avgjørende for at denne troen kunne frigjøre seg fra å bare tilhøre en liten jødisk sekt, til å bli en religion som alle verdens mennesker kan oppleve som attraktiv og god. Troen fikk fornyede toner i Tyrkia. Uten disse tonene ville neppe nordmenn funnet det bryet verdt å tenke på å bli kristne i dag. Derfor kan også reiser til disse områdene bringe oss i nærkontakt med steder som kan berike troslivet. Da bør vi framfor alt oppsøke noen av de ruinrestene som finnes etter de mektige bystatene fra den tiden, for de var hovedarenaen for fornyelsen.

Lilleasia og Tyrkia

I gammel tid ble områdene langs Middelhavskysten styrt av frittstående byer som ble kalt "polis". De styrte seg selv politisk, og de var selvforsynte. Systemet vokste fram fra 800-tallet f.Kr. og vi kjenner til over 600 slike bystater i disse landene. Etter hvert ble det naturlig for flere av dem å inngå gjensidig samarbeid. Før Kristi fødsel vant dessuten romerne makten i området, slik at de delte det inn i flere provinser. Dagens Tyrkia bestod den gang blant annet av provinsene Asia i vest, Lycia og Pamfylia i sør, og Galatia og Kappadokia oppe i fjellene. Ingen brukte den gangen betegnelsen Tyrkia, og derfor skal jeg i denne boka betegne områdene på to måter:

- Når jeg omtaler forholdene i det første århundret etter Kristus, skal jeg bruke betegnelsen **Lilleasia**, et navn som inkluderer alle disse romerske provinsene.
- Når jeg omtaler forhold dag, vil jeg bruke betegnelsen **Tyrkia**, som er det navnet som har vært brukt siden begynnelsen av 1900-tallet.

Bystaten og det fullkomne liv

Det viktigste for oss, er ikke provinsinndelingen, men inndelingen i selvstendige bystater. Hovedtanken med bystaten var at den skulle klare seg selv på alle vis. Den hadde store jordbruksområder og beitemarker rundt seg, og den var bygget opp på en helt spesiell måte. Man tenkte at den som bodde i en velfungerende bystat, erfarte det fullkomne liv så langt det lot seg gjøre. Derfor var alle byer bygget opp etter en helt bestemt plan. De fleste stedene kan vi bare se spor etter noen av disse trekkene, mens helheten er svært tydelig for eksempel i *Efesos*, *Milet* og *Priene* i vest og *Perge* i sør. Dersom vi oppsøker et av disse stedene i dag, kan vi fremdeles la oss imponere over størrelsen på en slik by, og den kraften som strålte ut fra arkitektur og byplan. Vi kan føle på kroppen hvor liten Paulus hadde grunn til å føle seg når han kom inn byporten i en ny by for første gang. Han ble nemlig møtt av et pulserende liv som formidlet helt andre verdier enn de han skulle prøve å forkynne.

- Midt i byen lå det viktige *torget*, "agoraen", som var omgitt av søyleganger, og rundt den lå de offentlige bygningene høyreiste og flotte.
- Der lå for eksempel *byrådssalen*, for idealet var ofte demokratiet, slik at alle menn med fullborgerskap kunne være med på å påvirke de politiske beslutningene.
- Der lå også ett eller flere *templer* for greske guder, ofte med forgylte skulpturer, for det religiøse livet var viktig.
- Fra torget gikk det ofte ei hovedgate, med rennende vann i en kanal i midten, og med tallrike små handelsboder langs sidene. Her var ofte et yrende liv.
- Enhver by skulle ha sitt *badeanlegg*, med mange ulike typer bad, for dette var den mest ettertraktede form for velvære.
- Enhver by måtte også ha sitt *gymnasium*, med både skole og idrettsanlegg.
- Enhver by måtte også ha ett eller flere *bibliotek*, slik at folk kunne søke kunnskap.
- Dessuten var *teateret* viktig, og det var ofte plassert i en skråning med plass til tusenvis av tilhørere rundt en plattform.
- På en annen kant av byen lå ofte en *hippodrom* for hesteløp.
- Hovedgaten munnet ofte ut ved foten av byens *Akropolis*, som var en byborg oppe på en høyde, slik at det var lett å forsvare seg mot alle typer fiendtlige angrep. Denne delen av byen fikk med tiden ofte også mange templer, altere og statuer til ære for gudene.
- Rundt alt dette fant man alle de vanlige husene der folk bodde. I noen strøk var husene store, kanskje med mange rom rundt en åpen plass i midten, der man kunne samle 30-40 mennesker. Her hadde husherrne råd til å ha mange husslaver. I andre strøk bodde fattigfolk på atskillig enklere vis.

En forsker har sagt: "Bystaten kom til å stå i sentrum for menneskenes moralske, intellektuelle, estetiske, sosiale og praktiske liv... den var et middel grekerne bevisst nyttet i forsøket på å høyne kvaliteten både av samfunnets og individets liv". Grekerne mente at de hadde oppdaget den beste måten å leve på. Den kjente filosofen Aristoteles kunne for eksempel si: "Mennesket er et levende vesen hvis karakteristikum det er å leve i en bystat".

Når romerne overtok makten, lot de ofte det greske bylivet utfolde seg som før, men de la til nye bygninger. For eksempel måtte hæravdelinger få plass, og nye teatre bygges på slettelandet slik at man også kunne ha gladiator- og dyrekamper. De bygget dessuten flere nye templer for de romerske gudene. Derfor var byene på Pauli tid ofte en blanding av en gresk grunnplan med romerske tillegg.

Det lå en svært sterk kraft i bystaten. Her bodde det folk som var stolte av sin kultur og sitt mangfoldige, religiøse liv. Det var ikke lett å komme inn som en minoritet og stå for noe annet.

Jødene som forløpere

Midt i folkelivet i en slik bystat, kunne man som regel oppdage folk som var kledd på typisk jødisk vis. Dersom man fulgte etter dem på en sabbatskveld, kunne man ende opp i en stor eller liten synagoge, gjerne litt i utkanten av sentrum. På denne tiden bodde det nemlig langt flere jøder rundt i Romerriket enn det bodde i Israel, et sted mellom tre og åtte millioner, noe som kunne utgjøre 5% av befolkningen. I Lilleasia hadde de blitt aktivt oppmuntret til å bosette seg fra 300-tallet før Kristus, fordi de var flinke til å stimulere økonomi og handel. Ut fra den tempelskatten som ble betalt fra området rundt Laodikea i år 62 f.Kr, har man regnet ut at det da bodde hele 7500 skattepliktige jødiske menn i området! Jødene kunne altså mange steder være en stor minoritet som preget bylivet.

Jødene kunne velge ulike måter å leve i storsamfunnet på:

Noen valgte å *trekke seg unna* i egne ghettoer, for å verne om sin egenartede måte å leve på. De mest ekstreme i så måte var essenerne i Qumran-samfunnet ved Dødehavet.

Andre gikk til motsatt ytterlighet, og tolket påbudene om omskjærelse og andre renhetsforskrifter så symbolsk at de *ikke trengte å overholde dem*.

Dermed kunne de gli inn i storsamfunnet på en upåfallende måte, og leve som helt vanlige byborgere.

Det mest vanlige var nok å *betone de allmenne sidene ved moseloven så sterkt at de kunne oppnå anerkjennelse* av hedninger, og til og med virke attraktive for dem. I Alexandria levde den rike Philo, som skrev mange bøker for å markedsføre moseloven som universets beste lov. Det kunne han oppnå ved å lese tekstene ikke bare som historiske tekster, men også gjennom allegorisk metode å finne en dypere mening i dem, som angikk alle menneskers indre kamp med lystene. Dermed ble moselovens rituelle forskrifter en viktig veiviser til moralsk utvikling av personligheten, og det vakte respekt.

Jødene hadde altså allerede gitt sin religion nye toner i Lilleasia. De hadde faktisk oppnådd mye. De hadde fått det særprivilegiet at samfunnet aksepterte at de ikke kunne delta i keiserdyrkelsen. I tillegg hadde de tiltrukket seg stor interesse fra mange byborgere som ikke kunne tro på de mange guder lenger. Disse var blitt fascinert av jødenes konsekvente tro på den ene Gud. Mange av dem gikk fast i synagogene, men de vegret seg for å ta det fulle skrittet og bli proselytter som fulgte alle moselovens forskrifter.

De kristne hadde altså mange forløpere når det gjaldt å gjøre budskapet attraktivt for omverdenen. De kunne lære mye av sine jødiske venner. Men kristne gikk mye lenger enn dem, faktisk så langt at de pådro seg jødenes vrede og forfølgelse: For blant de kristne, ble moseloven satt til side, og de var så blasfemiske at de tilbad en korsfestet mann som Gud!

Tolv skrifter i Det nye testamente

Det er særlig to kjente personer som brukte livet til å forkynne det kristne budskapet i tyrkiske områder:

Jeg har allerede omtalt *Paulus*. Han nøyde seg ikke med å besøke menighetene personlig, men skrev også brev til både menigheter og medarbeidere for å holde en god kontakt. Det er særlig seks av dem som kan knyttes til tyrkiske områder spesielt:

- *Galaterbrevet* ble skrevet til kristne i fjellområdene midt i landet, trolig til de som bodde i blant annet i Antiokia, Ikonium, Lystra og Derbe.
- *Kolossierbrevet*, *Efeserbrevet* og *Filemonbrevet* ble skrevet til menigheter vest i landet.
- De to *Timoteusbrevene* ble skrevet til en som var menighetsleder i Efesos på vestkysten.

En av Jesu disipler het *Johannes*. Det fortelles om ham at han de siste tiårene av livet sitt var kirkens leder i Efesos. Han sørget også for at forkynnelsen hans ble skrevet ned på ulikt vis:

- Han besørget et *evangelium* om Jesus som har en helt annen profil enn Matteus, Markus og Lukas. Der vektla han de sidene ved Jesus som svarte til konfliktene som preget forholdene omkring ham.
- I en kort tid var han også forvist til øya Patmos, ti mil vest for Efesos. Der fikk han sterke syner som han skrev ned i sin *Åpenbaringsbok*.
- Dessuten skrev han et langt og to svært korte *brev* mens han var i Efesos.

En annen av Jesu disipler var *Peter*. Han fikk ansvaret for menigheten i Jerusalem, men det betyr ikke at han var uinteressert i misjonsarbeid i Lilleasia.

I alle fall er det slik at *Første Peters brev* er skrevet til menigheter i de fem provinsene Pontos, Gatatia, Kappadokia, Asia og Bitynia. Det brevet er ført i pennen av Silvanus, som også var med Paulus på misjonsreise i Lilleasias fjelland, og dermed kjente forholdene godt.

Disse tolv skriftene utgjør i overkant av en fjerdedel av hele NT. I tillegg har Paulus skrevet brev til kristne menigheter i bystatene Roma, Korint, Filippi og Tessalonika, noe som utgjør 17% av teksten i NT. Jeg kunne tatt med de skriftene også, men vi har nok med de lilleasiatiske. Det er mange avsnitt i disse skriftene som får nye dimensjoner når vi leser dem i lys av forholdene på den tiden de ble skrevet.

Vi kan ikke være sikre på når disse skriftene ble til. Konservative forskere antar at de stammer fra fire ulike perioder:

- Galaterbrevet ble skrevet først av dem, kanskje tidlig på 50-tallet.
- Omtrent ti år etterpå kommer gruppen av brev til Efesos, Kolossæ og Filemon mens Paulus var fange i Roma. På den tiden skrev antakelig også Peter brevet sitt.
- Noen få år etterpå kom første Timoteusbrev etter at Paulus var blitt frigitt, og det andre Timoteusbrevet mens han hadde sin siste fengsling i Roma før henrettelsen, kanskje ca år 64.
- Så gikk det omtrent tretti år, før Johannes mot slutten av sitt liv som "biskop" i Efesos på 90-tallet fullførte evangeliet sitt, brevene sine og Åpenbaringsboka.

Det er mange kritiske forskere som vil gjøre avstanden mellom *Paulusbrevene* mye større. De vil si at de siste brevene er skrevet i en slik språkform at Paulus ikke kan være forfatteren. Dessuten tyder innholdet, både når det gjelder vranglære og indre kirkeforhold, på at vi må opp på 90-tallet for Efeser- og Kolosserbrevet, og kanskje langt ut på 130-50 tallet for Timoteusbrevene. Men grunnene for å spre dem så mye, er ikke sterke nok. Det går lett å tolke innholdet i brevene som uttrykk for kirkelige utfordringer på 60-tallet. Stilforskjellene kan skyldes at Paulus brukte en sekretær som medarbeider, som fikk frie hender til å formulere seg så lenge han holdt seg til de hovedtankene som Paulus godkjente.

Tilsvarende teorier har vært enda mer populære når det gjelder *Johannesevangeliet*. Mange ser for seg en menighet i Efesos som bearbeidet evangeliet i mange faser, slik at det Johannes selv lærte, bare dannet begynnelsen på en prosess som fortsatte langt utpå 100-tallet. Men heller ikke det er nødvendig å tenke seg for å forstå innholdet. Dessuten ble det funnet et fragment av evangeliet i Egypt som dateres til ca år 125. Da må evangeliet ha blitt skrevet lenge før den tid for å ha kunnet rekke å spre seg dit. Dersom man tenker seg at det er andre enn disippelen som fullførte evangeliet, er det nokså vanlig å hevde at dette skjedde i bevisst troskap mot hans erindringer og den profilen som han selv la opp til.

Uansett hvordan man ser på dette, er alle skriftene vitnesbyrd om den måten kristen tro fikk fornyede toner i Lilleasia.

Et fornyet tonespråk

Det finnes kritiske forskere som hevder at kristen tro forandret hovedinnhold i sitt møte med den antikke kulturen. Det mener ikke jeg. De jødiske grunnmotivene stod fast, men tonespråket som bar dem fram, ble annerledes. Det er stor forskjell på å forandre noe, og det å fornye noe. Når man fornyer interiøret i et hus, er det noe annet enn å slå ned vegger og bygge ut slik at alt blir annerledes.

Kanskje kan dette sammenlignes med en symfoni for et stort orkester. Det er ikke slik at den første satsen i kirkens historie var jødisk tonesatt, før den andre satsen begynte med helt nye melodier. Det er heller slik at den andre satsen foredler hovedtemaer fra første sats, men nå med nye rytmer, annerledes utbroderinger, og bruk av nye instrumentgrupper. Det er ikke snakk om et annet innhold enn det som Jesus og Jerusalem-menigheten

forkynte. Det er heller snakk om at det ble framhevet på en måte som talte mer dirkete til livsfølelsen hos et nytt publikum. Den kristne kirken skulle ikke nøye seg med å være en liten jødisk sekt, for den hadde som oppgave å vokse til å bli en verdensreligion. Hovedgrunnlaget for at det skulle lykkes, ble lagt de områdene som befinner seg i dagens Tyrkia.

Denne boka er bygget opp slik at det nye tonespråket samles under seks hovedtemaer: *Frihet, rikdom, Jesus, korset, troskap samt trøst og utfordring*. De første fem hovedavsnittene tar fatt i generelle forhold i samfunn, filosofi og religion. Det siste hovedavsnittet trekker mer aktivt inn lokale forhold i bestemte bystater. Hvert av disse temaene har sine melodier, og de er nummerert slik at det blir 33 til sammen. De er av ulike lengde. Tanken er at de skal kunne leses hver for seg, slik at man har god tid til ettertanke dersom man ønsker det.

OUVERTYRE:

Apostelgjerningene 13-20

De fleste operaer begynner med en musikalsk ouvertyre. Den er ikke en del av handlingen, men slår an viktige musikalske temaer som skal utfoldes etter hvert. Vi kan godt si at de skriftene som vi skal se nærmere på i denne boka, har en liten ouvertyre i det som Lukas forteller i Apg 13-20. Lukas skriver der om Pauli tre misjonsreiser, og halvparten av stoffet gjengir hendelser fra de landområdene som nå tilhører Tyrkia:

- I *kapittel 13-14* legges det særlig vekt på det som skjedde i bystatene Antiokia, Ikonium og Lystra, men det nevnes også at han var i bystatene Perge, Derbe og Attalia.
- I *kapittel 15-18* finner vi noen *notiser* om at han var innom disse områdene igjen i to runder (15,36 -16,6; 18,23), ja, han var også en kort tur innom Efesos (18,19-20).
- I *kapittel 19* får vi så utførlige fortellinger igjen, nå om hva som skjedde under et to-tre år langt opphold i Efesos, før vi i *kapittel 20* får høre om to avskjedssamlinger i bystatene Troas og Milet.

Vi får altså høre fra hans møter med folk i ni bystater på en måte som foregriper det vi finner igjen i de skriftene vi skal se nærmere på.

Tre typer taler

I disse kapitlene holder Paulus tre ulike typer taler:

- I *Antiokia* får vi høre hvordan han velger sine ord når han holder en misjonspreken til jøder, der han legger vekt på hvordan Jesus oppfyller frelseshistorien (13,16-41).
- I *Lystra* får vi høre hvor annerledes han ordlegger seg når han taler til hedninger som ikke kjenner til Det gamle testamente. Da er det skapergudens nåde som han legger vekt på å framheve (14,15-18).
- Den siste *Milet-talen*, derimot, holder han til menighetsledere fra Efesos. Da vektlegger han hvor viktig det er med troskap i forkynnelse og lære, og hvilke grunnholdninger kristne ledere bør preges av (20,18-28).

Vi ser altså at Paulus velger sine ord helt ulikt i forhold til det publikum som han har. Av de skriftene vi skal se nærmere på, er det bare to brev til Timoteus som er skrevet til en menighetsleder slik som Milet-talen. De ti andre skriftene ligger et sted imellom den talen og misjonstalene: De er skrevet til menigheter der folk allerede er blitt kristne, altså er de ikke

misjonsskrifter. Likevel er de skrevet slik at folk med hedningebakgrunn skal kunne kjenne seg igjen, fordi vinklingene passer til deres kulturbakgrunn.

Striden om omskjærelsen

Alle jødiske menn skulle omskjæres som et tegn på at de tilhørte Guds folk. Dette var selvsagt for alle jøder som ble kristne, slik at de fortsatte å omskjære guttene sine. Men hva skulle man gjøre med hedninger som kom til tro, skulle de også omskjæres? Midt i disse kapitlene i Apostelgjerningene beskrives dette som den største problemstillingen som de kristne måtte finne en løsning på.

På den ene fløyen fantes de jødekristne som satte saken helt på spissen: "Hvis dere ikke følger den skikken vi har fra Moses, og lar dere omskjære, kan dere ikke bli frelst" (15,1). De kom i en så heftig konflikt med Paulus og Barnabas at det ble besluttet at saken skulle avgjøres på høyeste nivå, nemlig i Jerusalem (15,2). Der brukte Paulus sine erfaringer i Lilleasia som argument: Gud gjorde tegn og under selv om hedningene ikke var omskåret (15,12). Konklusjonen ble at hedninger skulle bli fritatt fra kravet om å la seg omskjære (15,23-29), og så kunne Paulus besøke menighetene i Lilleasia på nytt og fortelle om det viktige vedtaket (15,36 og 16,4-5).

Men da gjorde Paulus noe uventet: I Lystra fant han en ung kristen som han gjerne ville ha som medarbeider, nemlig Timoteus, han som han senere skrev to brev til. For å ikke provosere jødene i de traktene, omskar han ham (16,1-3). Dermed la han seg åpen for kritikk: Han som mente at hedninger ikke skulle omskjæres, han gjorde det likevel med sin nærmeste medarbeider! Slik gav han meningsmotstanderne sine i området argumenter de kunne bruke mot ham, og vi skal se i Galaterbrevet at striden om omskjærelsen blusset opp igjen på en faretruende måte. Var man ikke blitt fri for dette kravet likevel?

Tre andre tyngdepunkt

I tillegg til forkynnelsen og omskjærelsen, er det tre andre tyngdepunkt i disse kapitlene.

1. Det mest framtrædende er de *undergjærningene* som skjer:

- I *Lystra* blir en lam mann helbredet slik at folks begeistring førte til at de ville ofre til Paulus og Barnabas som guder (14,8-13).
- I *Efesos* gjorde Paulus så mange undergjærninger, at mange som tidligere drev med svartekunster, kom med bøkene sine og brente dem (19,11-20).
- I *Troas* talte Paulus så lenge at en gutt falt ut vinduet fra tredje etasje og døde. Han ble vakt til live igjen (20,7-12).

Vi skulle ventet at slike undergjærninger var så viktige i menighetenes liv, at det står mye om det i de skriftene vi skal se nærmere på. Men det gjør det ikke (se dog Gal 3,5). Men vi skal lese mye om *rikdommen* i det at de erfarer Guds kraft. Dessuten skal vi lese mye om *frihet* i ulike sammenhenger. Den gangen hadde man ikke så mange medisinske botemidler mot farlige sykdommer, slik at sykdom ofte var en livstruende svøpe. I den kristne menighet, derimot, kunne man be seg fri fra denne svøpen når den rammet. Man kunne også bli frigjort fra overtro på svartekunster knyttet til sykdom, slik som mange i Efesos ble: De brente bøkene som de tidligere hadde vært bundet opp i å tro på (19,19).

2. Det *andre* hovedtemaet i disse kapitlene, er *forfølgelser*. Paulus slår fast at det er normalt for kristne å erfare dette, for «vi må gå inn i Guds rike gjennom mange trengsler» (14,22). Det er en stigning i fortellingene om dette:

- I *Antiokia* ble Paulus først møtt med positiv velvilje (13,42-43), men allerede neste sabbat ble jødene brennende harme (13,45) slik at de hisset opp byen til å forfølge dem og jage dem bort (13,50).
- I *Ikonium* la jødene opp planer om å steine Paulus (14,5), men han klarte å flykte i tide.
- I *Lystra* klarte jødene å få mengden over på sin side slik at Paulus faktisk ble steinet. Alle trodde han var død, men han overlevde så vidt (14,19-20).
- I *Efesos* ble det store opptøyer fordi man følte at tempelkulten ble truet av de kristnes forkynnelse, og den ble så sterk at folkemengden skrek i kor i to timer før byskriveren klarte å roe dem (19,23-40).
- Derfor må Paulus si i Milet-talen til kristne ledere at «Den hellige ånd vitner for meg i by etter by og varsler om lenker og forfølgelser som venter meg» (20,23).

Vi skal se at det står mye om forfølgelser fra både jøder og fra romerske myndigheter i de skriftene vi skal undersøke, og dermed mye om hvordan kristne skal forholde seg til dem.

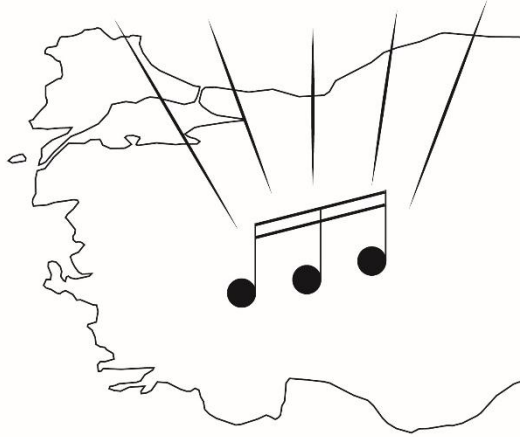
3. Det *tredje* hovedtemaet handler om hvordan Paulus *styrker disiplene*. Det hører med til ansvaret hans ikke bare å vinne nye for kristen tro, men også å grunnfeste dem i hva denne troen har å si for livet de lever:

- På den første misjonsreisen gjør Paulus det slik at han vender tilbake motsatt vei av den han kom, slik at han kan treffe de nye kristne for andre gang for å styrke og formane dem, og for å velge ut menighetsledere (14,22-23).
- Dette gjentok han både på sin andre (16,4-5) og tredje misjonsreise (18,23): Han *styrket* menighetene.
- I Efesos brukte han to år både på å misjonere og på å undervise kristne i troen (19,8-10).
- I Troas får vi høre at han kunne holde på til langt ut på natten med slik undervisning (20,7-12).
- I Milet-talen understreker han at han har forkynt og undervist «hele Guds plan og vilje» (20,27, se også 20-21.25.31). Derfor er det viktig at de forsetter på samme måte, for det vil komme forkynnere med falsk lære som de må vokte seg mot (20,26-30).

Alle de skriftene som er skrevet til menighetene, er en oppfølger av dette viktige anliggendet. Vi skal også se at de ofte advarer mot vranglærere på ganske sterke måter.

Dermed har vi fått antydning de viktigste temaene som skal følge: Frihet og rikdom, indre trosopplæring, samt tålmodighet i forfølgelse og kamp mot vranglære. De viktigste temaene handler om frihet, derfor kommer de først.

A: Toner om frihet

På forsiden av den første samlingen av noter som vi skal bla opp i, står det: *Toner om frihet*. Det er ikke vanskelig å se for seg et ektepar i en bystat på den tiden, og leve seg inn i ulike drømmer om frihet som de kunne ha:

- Vi kan se for oss et hedensk ektepar som bruker sabbaten i den jødiske synagogen. De følte at de hadde gjennomskuet hulheten i gresk og romersk gudetro, slik at de ikke så betydningen av å underkaste seg alle ritualene som fulgte med den. De var nå blitt fascinert av jødernes tro på den ene Gud, men de vegret seg likevel for å ta skrittet fullt ut, for de følte alle lovbudene som en uønsket tvangstrøye. Særlig hadde han problemer med å se for seg at han skulle bli omskåret. Hvorfor var det slik at både gresk gudetro og jødisk lovfromhet var omgitt av så mange ritualer og påbud? Kan man ikke komme unna dem?

- Vi kan se for oss at dette ekteparet ikke hørte med blant de bofaste som hadde fulle borgerretter. De levde i et samfunn som var sterkt preget av forskjeller mellom folkeslag, der bare de med romersk statsborgerskap hadde fulle rettigheter. Deretter fulgte vanlige byborgere, mens innflyttere fra andre kulturer stod under dem igjen. Kunne man håpe på mer likestilling mellom folkeslag?

- Kvinnen i forholdet hadde kanskje sine drømmer om mer frihet. På den tiden var det nemlig selvsagt at mannen var husets herre, slik at alle andre i husholdet måtte adlyde ham.
- Hjemme hadde de kanskje sine egne husslaver. Selv om de behandlet dem med respekt, var det ikke unaturlig at slaveene hadde sine drømmer om mer likestilling. Men slike drømmer var nok urealistiske, for samfunnet var preget av en så sterk sosial rangordning, at de fleste i praksis var fanget i det sosiale sjiktet som de var født inn i.
- Mannen i forholdet følte seg kanskje også ufri. Han var flyttet til denne byen fordi han var forretningsmann og skulle slå seg opp for å tjene gode penger. Dette jaget etter mer velstand var også noe som gjorde ham ufri på mange måter.
- Til sist hadde de kanskje mange tanker om hva som skulle skje etter døden: Var det slik at alt de gjorde fanget dem inn i en skjebne som ville binde dem opp i et neste liv?

Spørsmålet om hva ekte frihet er, var et hovedtema i alle samtidens filosofier og religioner. Blant de bibelske forfatterne er det Paulus som klarest griper fatt i folks frihetsslengsler, og vi skal i dette kapitlet ta dem for oss en etter en. Vi begynner med den friheten som er den mest grunnleggende.

1) Galaterbrevet: Frihet fra moselovens mange krav

Et brev fra Efesos til Kappadokia?

Galaterbrevet er omgitt av mange gåter. For det første vet vi ikke sikkert hvilke menigheter Paulus skrev til. Det skyldes at ordet galater både kan brukes om de som bodde i en provins oppe i fjellene midt i Lilleasia, og om de som tilhørte et bestemt folkeslag som bodde i nordkanten av den provinsen. Men uansett om Paulus skrev til dem i sør eller nord, så skrev han til menigheter i Lilleasia! Vi er heller ikke sikre på hvor Paulus befant seg da han skrev brevet til dem, men det er mange som gjetter på at han gjorde det under det lange oppholdet han hadde i Efesos mellom år 53 og 56 e.Kr. Det kan passe godt, siden det går en hovedvei fra Efesos innover mot det galatiske høylandet. Dermed kan vi tenke oss at dette brevet er skrevet av en som befant seg i vest i Lilleasia til kristne som bodde i fjellene langt mot øst i landet. Et sendebud kan ha kommet til Paulus med bekymringsfulle nyheter, og han sender budet tilbake med skarpe advarsler, fordi han ikke kan ta seg tid til å dra i egen person. Brevet inneholder nok en teologi som han har forkynt lenge, men nå er det på tide å skrive det ned så klart at det ikke er mulig å misforstå det.

Hovedproblemet

De første kristne hadde et stort problem som de måtte løse. De var enige om at den som ville bli kristen, måtte oppfylle tre ting:

- Man måtte tro på Jesus og på betydningen av hans død og oppstandelse.
- Man måtte bli døpt i den treene Guds navn.
- Man måtte forplikte seg på å leve et liv der man elsket Gud og sin neste som seg selv.

Altså: Det grunnleggende var tro, dåp og et liv i kjærlighet.

Men det var en hovedsak som kristne lenge var uenige om: Hva med alle de lovene som stod i Det gamle testamente og alle renhetsforskriftene der, for eksempel budet om at alle gutter måtte omskjæres? Alle jøder holdt disse budene. Måtte hedninger som ble kristne også holde dem? Slike bud var ikke populære blant hedningene. Mange av dem kom til synagogene fordi

de ble tiltrukket av læren om den ene Gud. De var med i synagogens samlinger, men de vegret seg for å ta det siste skrittet. De syntes det ble for strengt å forplikte seg på hele det jødiske lovverket. De fleste jøder var konsekvente i sine krav: Den som ikke fulgte moseloven fullt ut, kunne ikke anerkjennes som fullverdig jødisk troende. Hva skulle kristne kreve? Jesus hadde ikke sagt noe om denne saken. Jesus var omskåret og han hadde holdt budene, så hva skulle kristne mene om dette?

Egentlig var Paulus og apostlene i Jerusalem blitt enige om løsningen allerede på et møte like etter at Paulus kom tilbake fra den første misjonsreisen gjennom Lilleasias fjellverden (se Apg 15 og ouvertyren ovenfor). De var blitt enige om at hedninger skulle slippe å følge alle de kulturelle lovene. De budene var nødvendige for hedninger. Det var nok med troen, dåpen og kjærligheten.

Men så var det noen som ikke ville gi seg. De hadde tapt saken i Jerusalem, men de fortsatte å kjempe for alle budene rundt om i de nye menighetene. Noen av dem kom menighetene i Galatia. De talte så overbevisende for seg, at de holdt på å overtale de kristne der til å forplikte seg på å holde Moseloven. De klarte å overtale dem til å tro at Paulus hadde gjort det for lettvint. Paulus var ikke lydig mot det som stod i de hellige Skriftene.

Da budbærerene fortalte Paulus om det som skjedde, kanskje mens han var i Efesos, forstod Paulus at nå sto mye på spill. Dersom menigheter i Lilleasia begynte å gi etter, kunne dette spre seg til kristne menigheter også andre steder. Derfor skrev han det mest følelsesladede skriftet i hele Bibelen. Det bobler av energi. Han kjempet faktisk en av de viktigste kampene som ble utkjempet i urkirkens historie. Det stod mye på spill. Dersom ikke Paulus og hans venner vant denne kampen, ville ikke kristendommen kunnet bli en verdensreligion. Den ville forblitt en liten, jødisk sekt, fordi troen var pakket inn i så mye jødisk kultur at mennesker i andre kulturer ikke ville finne kristentroen interessant. Det som skjedde her oppe i fjellene, var faktisk med på å berede grunnen for at kristendommen kunne få fotfeste hos oss i Norge!

Bomben smeller

Det fantes klare skikker den gangen for hvordan man skulle skrive et brev. Man skulle starte med gode ønsker for dem som fikk brevet. Det gjør alltid Paulus, også i dette brevet (Gal 1,1-5). Så skulle man fortsette med å takke for det gode forholdet som var mellom brevskriver og mottager. Men i dette brevet gjør ikke Paulus det.

Tvert i mot! Han har ikke skrevet mer enn noen linjer før han begynner å kritisere dem: «Det undrer meg at dere så raskt vender dere bort ... til et annet evangelium, men det finnes ikke, det er bare noen som forvirrer dere». Og så smeller bomben: «Men om vi selv, ja, om en engel fra himmelen skulle forkynne dere et annet evangelium enn det vi forkynnte for dere, forbannet være han!». To ganger på rad kommer Paulus med en forbannelse! (1,6-9).

Dermed ble de kristne galaterne satt på et radikalt valg. De visste at de ikke kunne være sammen med mennesker som var forbannet av Gud. Enten hadde Paulus rett, og da måtte de avvise de som var kommet med en annerledes lære. Ellers hadde Paulus feil, og da hadde han kommet med en falsk forbannelse, noe som var av det verste man kunne gjøre.

Da måtte de bryte kontakten med Paulus! De måtte altså velge enten-eller: Enten måtte de høre på Paulus, eller så måtte de bryte med ham.

Frihet fra moselovens krav

Paulus forsetter brevet sitt med mange sterke argumenter. Han kjører saken som en dyktig advokat i tråd med de beste juridiske strategier som rådet på den tiden. I kapittel 3 bruker han mange typer argumenter:

- I 3,2-5 viser han til *erfaringen*: De hadde allerede erfart at Ånden virket med stor kraft i menighetene. Det ville vel ikke skjedd dersom de ikke fulgte Guds vilje allerede?
- I 3,6-14.16 og 4,21-31 nytolker han mange viktige *bibelord*, både fra mosebøkene og profetene.
- I 3,15.17-18 og 4,1-7 trekker han inn *analogier* fra rettslivet.
- I 3,19-29 presenterer han en *ny forståelse av frelseshistorien*.

På denne måten legger han til rette for å kunne konkludere som følger: "Til frihet har Kristus frigjort oss. Stå derfor fast og la dere ikke tvinge inn under slavekåret igjen... Dere som vil bli rettferdige ved loven, er skilt fra Kristus; dere er falt ut av nåden... For i Kristus Jesus kommer det ikke an på om en er omskåret eller uomskåret; her gjelder bare tro som er virksom i kjærlighet" (5,1.4.6).

Galaterne lot seg nok overbevise, heldigvis, ellers hadde de ikke tatt vare på dette brevet fra Paulus. Dermed vant kristen frihet sin største seier, og grunnen var lagt for at kristendommen kunne bli en verdensreligion.

For nå slipper kristne å bli opphengt i en gammel, jødisk kultur. Man kan i stedet leve i sin egen kultur, og være en fri kristen midt i den! Derfor lever det nå over 2 milliarder kristne på jorden i alle land. Vi er i hovedsak enige om betydningen av troen, dåpen og kjærligheten. Men ellers lever vi svært ulikt, alt etter det som passer med det folkeslaget vi kommer fra.

Frihet fra moseloven i dag

For oss kristne i Norge i dag, er heldigvis dette problemet nokså ukjent. Et krav om å måtte overholde moseloven er så fremmed for oss at vi nesten blir overrasket over å høre at det noen gang kan ha vært et stridstema blant kristne. Vi tolker disse ordene på en mye mer generell måte, slik også Paulus kan gjøre i Efeserbrevet, se avsnitt 3 nedenfor.

Men dersom vi hadde vært kristne jøder bosatt i Israel, ville saken vært atskillig mer aktuell. Den som er fri i forhold til moselovens krav, er nemlig også fri til å bestemme seg for å overholde dem, dersom man ønsker det. Så lenge man ikke krever at andre skal overholde alle budene for å regnes som kristne, kan man for egen del velge å gjøre det likevel. Da må man ha gode grunner for det, og det har messianske kristne som bor i Israel i dag. De vet godt at Jesus gir dem frelsen uavhengig av lovfromhet. Likevel ønsker de ikke å skille seg unødig ut fra det samfunnet de lever i, slik at mange av dem velger å følge de fleste livsreglene i solidaritet med det samfunnet de bor i.

Tre brev som hører sammen

Kolosserbrevet, Efeserbrevet og brevet til Filemon ser ut til å høre sammen. De ble alle skrevet mens Paulus var i fangenskap (Kol 4,3.18; Ef 3,1 og 6,20; Filem 9-10). Siden folk som oftest satt i fengsel før rettsaken kom opp til dom, var dette antakelig et fangenskap der han kunne leve forholdsvis fritt, med både sosial kontakt og muligheter for brevskrivning. Slik var i alle fall forholdene under fangenskapet i Roma, der Lukas skriver at han stod helt fritt til å forkynne for og undervise alle som kom til ham (se Apg 28,30-31).

Det kan se ut som om Paulus under et slikt fangenskap får høre urovekkende nyheter fra byen Kolossæ noen mil inne i Lilleasia øst for Efesos, og at han uavhengig at dette har fått være med på å føre en bortrømt slave fra Kolossæ til tro, nemlig Onesimos (Filem 10-11). Siden han ikke kan reise selv for å ordne opp, bestemmer han seg for å gripe inn med å sende brev med den betrodde medarbeideren Tykikos som også tar med seg Onesimos tilbake til sin Herre (Ef 6,21; Kol 4,7-9).

Paulus sender antakelig tre brev samtidig: Det ene brevet er til den kristne Filemon, der han ber ham om å ta tilbake sin slave som en kristen bror. Det andre brevet er til menigheten i Kolossæ, der han griper fatt i deres problem. Det tredje brevet er formet som et allment rundskriv, som skulle sendes til alle menighetene i området, siden utfordringene i Kolossæ nok var aktuelle for mange andre også. Derfor likner disse brevene på hverandre på en påfallende måte. Det er det siste brevet vi kaller Efeserbrevet. Det har seg nemlig slik at mange av de eldste håndskriftene ikke har med noen adressat, mens det i andre gamle håndskrifter står at det ble sendt til Efesos. Kanskje er det deres versjon av rundskrivet som vi har?

Det er ikke godt å vite hvor Paulus er fange når han skriver disse brevene. Kanskje var det under et for oss ukjent fangenskap i Efesos? (I så fall kan Efeserbrevet ha fått navnet fordi det kom *fra* Efesos, ikke fordi det var skrevet til menigheten der). De fleste tror det er fangenskapet i Roma i år 60-62, noe som gjør det naturlig å sende tre brev samtidig, siden reisevegen var så lang.

Det som er interessant for oss, er at disse tre brevene utvikler noen viktige tanker om frihet som bare er antydnet i Galaterbrevet. Nå trenger

Paulus ikke være så ensidig opptatt av forholdet til moseloven. Nå kan han løfte blikket også mot tilsvarende typer ufrihet i den antikke kulturen mer generelt.

I Galaterbrevet sammenligner Paulus slaveriet under moseloven med den typen slaveri de opplevde før de ble kristne: "Den gang dere ikke kjente Gud, var dere slaver under guder som ikke er virkelige guder... hvordan kan dere vende tilbake til disse svake og fattige grunnkreftene? Vil dere slave under dem igjen?" (Gal 4,8-9). Også livet som hedning hadde altså gitt stor ufrihet, og den var ikke mindre hemmende for fri livsutfoldelse. Dette skal vi utdype i avsnittene 2, 3 og 7.

I Galaterbrevet har Paulus også et kjerneutsagn om likestilling som er blitt sitert og brukt om og om igjen over hele verden. Han skriver i 3,28: "Her er ikke jøde eller greker, her er ikke slave eller fri, her er ikke mann og kvinne. Dere er alle én i Kristus Jesus." Her peker han på en ny frihet i tre sosiale relasjoner. De skal vi ta for oss i tur og orden i avsnittene 4, 5 og 6.

2) Kolosserbrevet: Frihet fra religiøst og filosofisk motiverte krav

Hovedproblemet

Alle større byer i Lilleasia var bygget over samme lest, med et sentrum der man kunne vandre blant imponerende gudestatuer og gå inn i mange templer. Det var mange guder å velge blant. Man var fri til å tilbe dem alle sammen, samtidig som man var fri til å ha sine favoritter. Ofte hadde byen sin spesielle skytsgud, med festuker knyttet til tilbedelsen av nettopp denne guden. Det kunne føles fritt og godt å tilbe for eksempel vinguden Bacchus, for da kunne man i bestemte uker hvert år feste med vindriking og seksuelle utskeielser. Men det var også mye ufrihet knyttet til det, for hver gud krevde lydighet på sin måte. I tillegg trodde man at tilværelsen var befolket av mange englemakter og åndsmakter, som krevde sitt for å ville beskytte dem videre. Særlig viktig var det å respektere hellige tider og hellige gjenstander i natur og folkeliv. Det kunne føles som litt av et slaveri å stadig passe på at man ikke gjorde feil, slik at man pådro seg åndenes vrede. Dessuten fantes det mange mysteriereligioner, som tilbød sine veier til frelse fra bindinger til verden, slik at de ofte krevde mye forsakelse av naturlige livsgoder. Denne ufriheten, som bare nevnes i Galaterbrevet, blir et hovedtema i Kolosserbrevet.

I dette brevet antyder Paulus at overbevisningskraften i slike spekulasjoner var så stor, at til og med mange jøder var blitt overbevist om at det fantes viktige sannheter om livet også utenfor den hellige Torah (=Det gamle testamente). De ble fristet til å supplere moselovens bud med påbud fra hedenske englelærer og åndetro. Paulus advarer derfor: "La da ingen dømme dere når det gjelder mat og drikke, høytider, nymånedag eller sabbat" (Kol 2,16). De tre første eksemplene var hedninger svært opptatt av, mens jøder var opptatt av alle, særlig av de tre siste. Dermed kunne fromme jøder bli bundet av adskillig flere regler enn de som fantes i moseloven, slik at ufriheten deres økte. Det ser ut for at kristne i Kolossæ var under sterkt press for å gjøre det samme.

Noen har foreslått at det særlig er de gudfryktige hedningene, de som var tiltrukket av jødernes gudstro, som hadde lettest for å blande ulike tanker sammen her. De hadde allerede tatt avstand fra den greske og romerske gudelæren, og var på leting etter et alternativ. Da kan man tenke seg at de lette etter nye innsikter i både jødedommen og i populære livsfilosofier. Men det finnes også eksempler på at ekte jøder kunne blande religioner på denne måten.

Det som synes klart (se særlig 2,18.23), er at de på en eller annen måte anerkjente himmelske krefters makt til å påvirke menneskelivet. Innsikten om dette ble formidlet av mange kloke mennesker som nøt stor respekt i samtiden. fordi de påberopte seg både visjoner og grundig arbeid med kunnskap om verdens grunnelementer og engleverdenens makter. Den som fikk del i denne innsikten, ble delaktig i guddommelig visdom om grunnleggende lover som styrte verden. Dermed kunne man ut fra himmelfenomenenes vekslende beregne seg fram til hvilke riter som kunne gi trygghet, dersom de ble utført til rett tid og på den nøyaktig rette måten. Den som hadde satt seg grundig inn i slike tanker, kunne lett komme til å tro at de som mente noe annet, var enkle mennesker fra den uopplyste hopen, og hvem ville høre til der? Det lå stor prestisje i å bli anerkjent som et dypsindig og reflekterende menneske, og selvfornektende asketer nøt også beundring.

Jesus er den store befrieren

Det er særlig i kapittel to i Kolosserbrevet at vi finner Pauli medisin mot denne fristelsen. Han advarer for at "ingen skal lure dere med sine overtalelseskunster" (2,4), og sier med rene ord: "Pass på at ingen får fanget dere med visdomslære og tomt bedrag som stammer fra menneskelige overleveringer og grunnkreftene i verden og ikke fra Kristus" (2,8). En kristen måtte ikke bli så imponert over slike menneskers kunnskap, at de lot den utvanne budskapet. En kristen må heller ta konsekvensen av tre avgjørende hendelser:

- *Jesus døde på korset* og da var det slik at "han kledde maktene og åndskreftene nakne og stilte dem fram til spott og spe da han viste seg som seierherre over dem på korset " (2,15). Korsdøden gav en tilgivelse som setter fri fra alle tenkelige typer av krav! (se 2,13b-14).
- Kristus har stått opp fra de døde (2,12b), og *sitter nå ved Guds høyre hånd* (3,1), slik at han er "er hodet for alle makter og åndskrefter" (2,10). Det er han, og ikke disse andre, som regjerer.
- Alle kristne er *døpt til å få del i dette*, fordi de både er begravet med Kristus og oppreist med ham (2,11-12). Dermed har alle del i både tilgivelsen, seieren og makten, og da trenger man ikke mer.

Dermed har kristne fått del i et mysterium som overgår den kunnskapen disse andre har (1,26-27). Derfor er det tilstrekkelig å lære om Jesus: "Det er ham vi forkynner, og vi rettleder og underviser alle mennesker i den fulle

visdom, for å føre hvert menneske fram til modenhet i Kristus" (1,28). Guds mysterium er Kristus (2,3). Derfor må kristne ikke la seg blende av alle slags religiøse filosofier, men "la sinnet være vendt mot det som er der oppe, ikke mot det som er på jorden" (3,2).

Paulus har allerede foregrepet dette i starten av brevet ved å sitere en hymne som kanskje ble sunget i menighetene den gangen. I den legges det også stor vekt på betydningen av Jesu oppstandelse (1,18-19) og korsdød (1,20). I tillegg betones *Jesu betydning i skapelsen* av verden: "I ham er alt blitt skapt, i himmelen og på jorden, det synlige og det usynlige, troner og herskere, makter og åndskrefter - alt er skapt ved ham og til ham. Han er før alt..." (1,16-17). Dermed betoner Paulus at Kristus var den mektigste helt fra skapelsens dager av, slik at han er den største både i fortid, nåtid og framtid. Hvis det er sant, er det ikke noen grunn for kristne til å la seg blende av krav fra noen som helst andre makter!

Dermed har Paulus betonet at kristen frihet gjelder mye mer enn forholdet til moselovens krav og forskrifter. Den gjelder overfor alle typer religioner og filosofier, uansett hvor dypsindige og overbevisende de kan virke. Ingen må la seg blende av dem, for det enkle budskapet om tro, dåp og kjærlighet er tilstrekkelig. Når det gjelder grunnforholdene i gudslivet, er det viktig å gjøre som Paulus skriver: "La *Kristi fred* råde i hjertet... La *Kristi ord* få rikelig rom hos dere!... og la alt dere sier og gjør *skje i Herren Jesu navn*, med takk til Gud, vår Far, ved ham" (3,15-17).

Hva kan dette utfordre til i dag?

-->

Frihet fra samtidens verdensinnsikter i dag

Kanskje er det astrologien som er den beste parallellen til dette problemet i dag? Det finnes mange som leser spalten med stjernetegnenes varsler for de neste ukene, og som innretter livet etter det. Noen står fram som spesialister som kan stille et horoskop ut fra de himmelske konstellasjoner som rådet i fødselsøyeblikket. Alt dette er vi fri for! Det samme gjelder ulike typer nyreligiøse retninger som forkynner både livsmestring og englekontakt, selv om vi her kan finne mer av kloke enkeltinnsikter.

Enda mer prestisje er forbundet med teknikk og vitenskap i dagens kultur. Slike teorier påberoper seg ikke noen guddommelig autoritet, men framhever sin lære som objektiv sannhet. Her kan vi ofte lære mye viktig og klokt, så sant vi ikke lar det omforme grunnvollene i troen. Vi kan lære mye av utviklingslæren, bare vi holder fast på at det er Gud som har ledet utviklingen. Vi kan lære mye av psykologien, bare vi holder fast på at den beskriver bare noen sider ved menneskelivet.

Vi kan også få mye livsvisdom fra gode romaner og filmer, selv når de som har skrevet manuskriptene ikke tror på Gud for egen del. Ulike kulturer er sterke på ulike måter når det gjelder å regulere menneskers forhold til hverandre. Derfor er vi frie til å søke kunnskap i mange retninger, så lenge vi lar grunnvollen stå fast, og så lenge innsiktene vi får ikke binder oss opp til unødvendige ritualer, men i stedet inspirerer oss til å leve i kjærlighet med hverandre. Vi er også frie til å leve i det enkle, dersom man er en mennesketype som ikke har noen glede av å orientere seg bredt om andres tanker.

3) Efeserbrevet: Frihet fra ytre makter og indre lyster

Hovedproblemet stikker dypt

Menneskets ufrihet stikker mye dypere enn det vi nå har satt ord på. Vi treller ikke bare under ulike lovkrav som er formulert i ord. Vi treller ikke bare under de store autoritetene som står bak dem, enten det nå er Moses, stjerner eller englemakter. Dypest sett treller vi under to makter som utgjør en sterk allianse.

2,1-3: Felles slaveri for hedninger og jøder

Når Paulus skal sette ord på det som er felles for slaveriet både jøder og hedninger levde under, henviser han både til en ytre og en indre makt:

- Den ytre makten kalles "herskeren i himmelrommet, den ånd som nå er virksom i de ulydige" (2,2). Hedningekristne lot seg altså tidligere lede av Guds motstander, djevelen.

- Den indre makten ble både jøder og hedninger ledet av: "Vi fulgte lystene i vårt eget kjøtt og blod og lot oss lede av det og våre egne tanker" (2,3).

Dermed kan Paulus hevde at mennesket "var av naturen vredens barn" (2,3) og var "døde på grunn av misgjerningene og syndene" (2,1). Han ser ikke for seg frie mennesker, men mennesker som er drevet inn i en gudfiendtlig livsstil, både utenfra og innenfra. Dette betyr ikke at Paulus er blind for at alle mennesker også kan gjøre mye godt (se Rom 2,14). Han har sansen for det gode i mennesker også. Men her velger han å være ensidig, slik at han konsentrerer seg om en hovedsak ved livet utenfor kirken.

2,4-10: Felles frihet for hedninger og jøder

Heldigvis griper Gud inn med sin barmhjertighet og kjærlighet (2,4), med sin overstrømmende nåde og godhet (2,7). Ved dåpen gjorde han alle kristne levende med Kristus, reiste oss opp fra døden, og satte oss sammen med ham i himmelen (2,5-6). Dermed er kristne frelst ved nåde (2,5.8) og får del i en dobbel frihet:

- På den ene siden er man fri i forhold til alle typer krav om å fortjene frelsen selv, enten de kommer fra moseloven, fra englemakter eller fra moderne

pietistiske fromhetsregler: "Det hviler ikke på gjerninger, for at ingen skal skryte av seg selv" (2,9). "Det er ikke deres eget verk, men Guds gave" (2,8).

- På den andre siden er man blitt en ny skapning som kan leve det nye livet i takknemlighet mot den gode Gud, ikke fordi man strever etter å fortjene noe hos ham: "For vi er hans verk, skapt i Kristus Jesus til gode gjerninger, som Gud på forhånd har lagt ferdige for at vi skulle vandre i dem" (2,10).

Dermed har Paulus satt ord på den kristne friheten med korte formuleringer som er så gode at de kan læres utenat av alle, og som er så generelle at de dekker alle typer lovkrav som måtte komme til å dukke opp i alle typer kulturer.

Generell frihet i dag

Det er på dette overgripende nivået vi er vant med å betone kristen frihet i vår forkynnelse. Vi har kanskje ikke så store problemer i forhold til tematikken i avsnittene 1 og 2, men vi har viktige utfordringer i forhold til dette generelle nivået:

Det går an å være så opptatt av å betone friheten fra alle slags lovkrav, at man ikke er opptatt av å si noe konstruktivt om hvordan livet bør leves. Når man har erkjent sin synd og tatt i mot tilgivelse og nåde, så har man oppnådd det viktigste. Det er sant og rett, men man skal leve et liv, og trenger å bli minnet om at vi "er skapt i Kristus Jesus til gode gjerninger". Slike gjerninger må vel defineres et stykke på vei?

Motsatt går det an å betone de disse gode gjerningene på en slik måte at man blir kledd i en ny tvangstrøye. Kristne har altfor ofte bundet hverandre med mange typer pietistiske påbud som ikke har klart skriftgrunnlag. Da kan man fort komme til å tenke at man lever frommere enn andre, og trenger å bli minnet om at frelsen "hviler ikke på gjerninger, for at ingen skal skryte av seg selv".

4) Efeserbrevet: Frihet fra skiller mellom folkeslag

Kjerneverset i Gal 3,28 setter ord på at Gud har opphevet skillet mellom "jøde og greker", og dermed stilles alle typer folkeslag på lik linje. Det var den gangen et svært radikalt budskap.

Religionsundertrykkelse i dag

I dagens Tyrkia er 99% av befolkningen muslimer. De som tilhører andre religioner, blir utsatt for mange hindringer i utøvelsen av sin tro.

Myndighetene mener trolig at det er lettere å opprettholde enhet i det store fellesskapet når små minoriteter undertrykkes. I Øst-Tyrkia bor det flest muslimer av et annet folkeslag, nemlig kurderne. De er mye mindre ressurssterke enn de i vest, og har blitt så dårlig behandlet at mange av dem kjemper en frigjøringskamp for å få bli eget land. Det er krevende å integrere dem på like fot med de andre.

Tyrkias enhet ble til ved brutal bruk av makt, og den var særlig grusom ved to anledninger: I 1915 begynte folkemordet på de armenske kristne, og det medførte at 1,5 millioner ble drept og resten jaget på flukt. I 1922-23 kom krigen mot gresktalende kristne, som endte med en nådeløs avtale om folkeforflytning: Over en million gresktalende kristne i Tyrkia ble tvangsflyttet til Hellas, mens tyrkere fra Hellas ble tvangsforflyttet andre veien. Dette er en måte å prøve å skape harmoniske forhold i en nasjon på: Man bruker alle midler for at de som bor der skal tilhøre samme tro og samme folkeslag. Et slikt ideal kan ikke annet enn å skape vold og ufred.

Folkeslagstoleranse i antikken

I det første århundret var idealet annerledes i Lilleasia. Da forsøkte man å regulere forholdet slik at ulike folkegrupper kunne leve sammen. Romerne hadde den politikk at dersom folkene anerkjente keiseren og hans guder, kunne de leve i stor frihet med sine skikker og religioner. I Efeserbrevet finner vi spor av de ulikheter som fantes, for Paulus bruker tre juridiske ord i Ef 2,19:

- De fleste var "*medborgere*" med fulle rettigheter.

- Noen bodde der som "*fremmede*", i den forstand at de bare oppholdt seg der midlertidig.
- Andre var "*utlendinger*", de var fremmede som hadde bodd der lenge, kanskje i generasjoner, men som alltid måtte finne seg i å være avskåret fra mange rettigheter og goder.

I tillegg var det noen som oppnådde den fordelten å få *romersk borgerskap*, og da fikk de mange rettigheter utenfor byen også, nemlig i forhold til hele det romerske statsapparatet i alle rikets provinser. Paulus selv hadde fått denne fordelten med seg hjemmefra. Samfunnet kunne fungere fordi de fleste aksepterte at det var grunn til å gjøre stor forskjell på folk.

Dersom hedninger uten fulle rettigheter kom til synagogene, var de ikke bedre stilt. Da møtte de et folkeslag som virkelig visste at de var Guds utvalgte folk. De var omskåret og holdt mange renhets- og spiseforskrifter for å markere det. Ingen kunne bli opptatt i dette fellesskapet uten å påta seg alle moselovens krav. Derfor skriver Paulus i Ef 2,12 at hedningene var "*utestengt fra borgerretten i Israel, uten del i paktene og løftet, ja, uten håp og uten Gud i verden*". Det fantes altså gudfryktige hedninger som gjerne ville tro på Israels Gud, men som var uten fulle retter både i samfunnet og i synagogene. De lengtet nok etter frihet.

2,13-18: En fred som erstatter fiendskapet

Kristi død på korset har store konsekvenser også på dette området. Jesus drepte fiendskapet mellom folkeslag da han døde på korset (2,16). Det gjelder først og fremst ulikheten mellom jøder og hedninger, og Paulus setter mange ord på det:

- De som er langt borte, er kommet nær (2,13).
- Han gjorde de to til ett nytt folkeslag (2,14).
- Han rev ned den muren av fiendskap som skilte dem fra hverandre (2,14).
- Han opphevet loven med dens bud og forskrifter slik at de kunne bli et nytt menneske (2,15).
- Han forsonte dem begge med Gud (2,16).
- Han forkynte det gode budskapet om fred både for de som var langt borte og for de som var nær (2,17).
- Derfor har alle folkeslag fått audiensrett hos Gud som en god Far (2,18).

Det er påfallende hvor mange ord og uttrykk Paulus bruker for å understreke denne saken. Det er som om han vil sikre seg at den blir forstått, for den er

så viktig. Kirken representerer en helt ny enhet i denne verden. Nå frigjøres man fra ufred mellom folkeslag på en helt ny måte. Ikke ved å skille dem fra hverandre. Ikke ved å kreve at man aksepterer store borgerlige forskjeller. Men ved å være en ny enhet der alle hører sammen med like rettigheter, uansett hvilket folkeslag man måtte tilhøre.

2,19-22: Fire sterke bilder om enhet

Siden denne saken er så viktig, fortsetter Paulus med å framheve den ved hjelp av fire sterke bilder:

- Alle så det som et stort gode å ha fulle *borgerretter* i den byen man bodde. Derfor er det sterkt når Paulus sier at i kirken er alle "de helliges medborgere" (2,19).
- Det kunne være stor forskjell på folk likevel, for noen tilhørte rike *familier* med store midler til å leve godt. Derfor er det så sterkt når Paulus skriver og alle tilhører "Guds familie" (2,19).
- I antikke byer kunne det stå mange store og flotte *hus*, som kunne beundres av alle. Et flott hus er en enhet der alt er avstemt etter hverandre, helt fra grunnvoll til sluttstein. Derfor er det sterkt når Paulus skriver: "Dere er bygd opp på apostlenes og profetenes grunnvoll, med Kristus Jesus selv som hjørnestein" (2,20).
- De vakreste husene var ofte *templene*. De var bygget med store søyler og innredet med vakre skulpturer. Det mest imponerende og navngjetne av dem stod i Efesos, men mange hadde også hørt om eller besøkt det flotte tempelet i Jerusalem. Derfor kan det ikke bli sterkere sagt enn det som Paulus avslutter med: Kirken "vokser til et hellig tempel i Herren,... bygd opp til en bolig for Gud i Ånden" (2,21-22). Tempelet er et sted for Guds nærvær i denne verden, og større status enn å være en del av dette "byggverket" kan vel ikke unnes noe menneske i denne verden? Her tilsies mennesker av alle slags folkeslag dette privilegiet, uten at det gjøres forskjell på noen!

Hva kan dette utfordre til i dag?

-->

Folkeslagslikhet i dag

Hovedvekten i Efeserbrevet ligger på det nye fellesskapet mellom jøder og hedninger, fordi det var her problemet var størst den gangen. I dag er det blitt aktuelt på en annen og nesten motsatt måte: I dag er det ofte jødene som er den svake gruppen som utsettes for antisemittisme og forfølgelser i mange land. Dersom vi kristne mener at alle folkeslag er likestilt, må vi stå opp for å bekjempe alle slags tilløp til antisemittisme slik at vi forsvarer jødenes rett til å behandles likt med alle andre folkeslag!

I dag er det slik at også ulike folkegrupper kan komme i konflikt med hverandre, fordi de ikke klarer å respektere hverandres rett. Det er uforståelig at hvite kirker i Sør-Afrika så lenge førte en apartheidpolitikk mot den svarte befolkningen, for det fantes mange kristne på begge sider. Man handlet i klar motstrid mot det som er drivkraften i Efeserbrevet. Her i landet er det særlig samer og tatere/romanifolk som har vært utsatt for undertrykkelse og nedlatenhet, dessverre også fra kirken. Efeserbrevet er et frihetsbrev for likestilling mellom alle typer folkeslag. Når vi tror at vi er ett i kirken, kan det ikke annet enn å få følger for hvordan vi behandler hverandre i samfunnslivet.

5) Efeserbrevet: Frihet i husholdet

Kjerneverset i Gal 3,28 setter ord på at Gud har opphevet skillet mellom "mann og kvinne", og dermed stilles begge kjønn på lik linje. Også dette var den gangen et svært radikalt budskap.

Frihet og ufrihet i antikkens minste samfunnscelle

Samfunnet var organisert på en helt annen måte i antikken enn det er i dag. Det aller meste av livet ble levd innenfor det som ble kalt "husholdningene". Byen eller stammen/klanen var helt avhengig av at familiene fungerte, for de var base også for arbeid, verdiskapning, utdanning, sosialvesen, fritid og mye mer. Hos oss er mye av dette flyttet ut til andre deler av samfunnet, men den gang hørte det sammen. I rike familier hadde man også råd til å ha husslaver for å klare alt på en god måte.

Det var husfaren som var den selvsagte leder av en husholdning. Han hadde makten, og ble kalt "pater potestas" (= herren med makt). Han var den eneste som hadde frihet til å styre som han ville. Ifølge filosofen Callieratidas kunne han gjøre det på ulike måter:

"Husfaren styrer, men hustruen styres.... Siden husfaren styrer over hustruen, regjeres hun enten på despotisk, på beskyttende, ellers nærmest på den politiske makts vis... De husfedre som hersker despotisk, blir hatet av sine hustruer. De som er beskyttende mot hustruene, blir foraktet... De som styrer dem på den politiske makts vis, blir både beundret og elsket".

Husfaren hadde altså frihet til å velge strategi for sitt styre, mens kone, barn og husslaver måtte innrette seg etter hans valg. En tilsvarende rollefordeling preget nok også jødiske familier.

Det står for eksempel i *Siraks bok*: "En dyktig kone er til glede for sin mann, og han får leve sine år i fred (26,2)... Den som elsker sin sønn, bruker ofte riset, så han siden kan få glede av ham" (30,1).

Dette var en ordning som alle aksepterte. Slik måtte det være for at samfunnet skulle fungere på en god måte. De fleste var innstilt på å innordne seg denne strukturen, og hadde vel heller ikke noen mulighet til å unnsnippe.

5,21- 6,9: Kristen frihet for alle i husholdet

Paulus skriver om husholdet også i Kolosserbrevet, se 3,18 - 4,1. Der er han svært kortfattet, slik at det er i Efeserbrevet han får utfolde tankene sine. Her ser vi tydelig hvordan han rammer samtidens måte å tenke om husholdningene på midt i hjertet: Det er ikke husfaren som er Herre i det kristne husholdet! Paulus åpner med en tydelig fanfare: "Vær hverandre underordnet i ærefrykt for Kristus!" (5,21). Mann og kone stilles på like fot under ham som er den virkelige husherren, nemlig den oppstandne Kristus. Derfor bruker Paulus ham som forbilde mange ganger (se 5,23b.25b-27.29b-30).

Moderne lesere i Norge blir altfor fort støtt av påbudet om at kvinnen skal underordne seg mannen og respektere ham (5,22.24.33). Men det ordet ble ikke forbundet med en herskerrolle hos mannen den gangen, og vi så at underordningen skal være gjensidig. Den som virkelig hadde grunn til å følge seg støtt i gammel tid, var husherren, for han ble revet ned fra sin maktstilling:

- Han kalles ikke lenger "pater potestas" med makt, men ganske enkelt for "mann".
- Han er ikke den eneste som tiltales, for kvinner og barn blir etisk handlende personer på lik linje med ham.
- Her nevnes ikke et ord om hans makt, bare om hans oppgaver.
- Han får ikke beskjed om å herske, men om å elske (5,25.33), ja elske som han elsker sin egen kropp (5,28-29).

Denne måten å leve på ble nok lagt merke til av alle naboene. De kunne ikke unngå å se at kvinnene fikk en ny frihet, og at mannen ikke så ut til å lide under den nye likestillingen. Det er i hverdagene at livet leves. Kristne fortsatte å leve i husholdinger som alle andre. Men de gjorde det på en ny måte som sikkert gjorde folk nysgjerrige på hva hemmeligheten var.

Hva kan dette utfordre til i dag?

-->

Frihet i dagens familieliv

Vi ser at et hovedpoeng i denne teksten, er at ektefellene i det ytre tilpasset seg omverdenens familiemønster, men at de indre holdningene var annerledes. Vi kan tenke tilsvarende i dag. I det ytre er vi fri til å tilpasse oss et familieliv der bare kjernefamiliene bor sammen, og der både arbeidsliv og fritidsliv ofte utfoldes på steder utenfor hjemmet. Vi er fri til å leve opp til de likestillingsidealer som nå er de rådende. Men vi lar oss forplikte på den innordningen under hverandre og den kjærligheten til hverandre som bibelteksten holder fram. Når det gjelder den konkrete oppgavefordelingen, er hvert enkelt par fri til gjøre det på den måten som de to kan trives best med.

Det vi kan spørre oss om i dag, er om friheten står i fare for å bli altfor stor. Dersom begge skal være i full jobb, dersom begge skal utfolde sine interesser utenfor hjemmet, og dersom ungene skal kjøres hit og dit til alt de har lyst på, kan man stå i fare for å leve så hektisk at man sjelden får tid til å være sammen. Livet kan bli en kamp for å få timeplanen til å gå opp, slik at man ofte bare møter hverandre i døra. Men et godt forhold krever at man har tid sammen. Derfor er betoningen av innordning og kjærlighet så viktige å realisere på en god måte!

6) Filemonbrevet: Frihet for slaver

Kjerneverset i Gal 3,28 setter til sist ord på at Gud har opphevet skillet mellom "slave og fri". Også dette var den gangen et svært radikalt budskap.

Det lagdelte samfunnet

Dersom vi tenker oss at et samfunn er som en pyramide, der makten sitter på den spisse toppen, og de fleste lever i den brede bunnen, er det et bilde som passer usedvanlig godt til det antikke samfunnet. På toppen finner vi tre grupper: Øverst i en bystat troner de få som hadde styringsoppgaver i forhold til sentrale myndigheter i Romerriket. Dernest kommer de fra det romerske aristokratiet som måtte befinne seg i byen av andre grunner, og så de fra det lokale aristokratiet som utmerket seg i fordi de var rike, hadde høye stillinger, eller var dyktige talere eller anerkjente filosofer. Til sammen utgjorde de ikke mer enn én prosent av befolkningen.

Når det gjelder resten, kunne man inndelegge noe ulikt fra by til by, men alle hadde sin plass i pyramiden og visste godt hvem som var over dem, og hvem som var under dem. Helt nederst var slaveene, og over dem var kroppsarbeidere og bønder av fattige familier. Viktige beslutninger ble tatt av de som var på toppen, det daglige harde arbeidet ble utført av dem på bunnen. De på toppen hadde mange rettigheter, mens de på bunnen ofte kunne behandles på urettferdige måter uten sjanse til å protestere.

Poenget er at alle var svært bevisst på sin plass, og at det var lang avstand fra bunn til topp. Det fantes nesten ingen forventninger om at man kunne stige i rang. Man måtte innstille seg på å leve hele livet på det nivået som foreldrene fødte dem inn i. Man kunne bare pleie daglig omgang med de som levde på samme sjikt som en selv. Det var svært sjelden at noen steg oppover i systemet. Det hendte at slaver ble fri, og det hendte at begavede mennesker ble løftet fram. Men det skjedde så og si alltid fordi noen høyt oppe i systemet oppdaget dem, og hjalp dem framover. Ellers innstilte man seg på å leve livet ut fra det som passet seg i forhold til det sjiktet man tilhørte.

Det finnes slike samfunn i dag også, aller tydeligst i India med det strenge kastesystemet der. Dette kan fungere dersom alle aksepterer at slik må det være. Men dersom grupper i bunnen av systemet begynner å gjøre opprør mot det, trues hele samfunnets orden.

Husslaver i antikken

På bunnen var altså slavene. Det fantes slaver i sølvgruvene tvers over havet i Sør-Hellas som hadde forhold som ligner på de slavene som vi kjenner til. Ellers var de fleste husslaver, og det er bare slike Paulus skriver om. Husslavene i antikken hadde det ofte svært mye bedre enn vi tror. Vi kan ikke sammenligne med negerslaveriet i USA på 1800-tallet, eller med russiske krigsslaver i Norge under krigen, eller med kvinner fra Østen som er sex-slaver i moderne bystrøk. Husslavene hadde ofte en trygg arbeidssituasjon, og ofte ikke noe ønske om å bli fri. De var en del av husfellesskapet og kunne fungere som både pedagoger, skrivere, leger og mye annet. De hadde ofte mye bedre kår enn frie menn lavt i den sosiale orden, men de var altså ufrie, og dermed i prinsippet nederst i rang. De ble ansett som en del av eiendommen, og kunne selges sammen med huset dersom det ble solgt. Dersom en slave med gode kår ble frigitt og overlatt til å klare seg selv i samfunnet, måtte han begynne lavest og innstille seg på atskillig dårligere kår materielt. Derfor har ikke Paulus noe påbud om at alle slaver skal frigis, men han konsentrerer seg i stedet om å gi dem en indre frihet innenfor en kristen husholdning.

Et bønnebrev på vegne av en bortrømt slave

Den bortrømte slaven Onesimos var nok i en fortvilet situasjon da han oppsøkte Paulus i det frie fangenskapet som apostelen hadde, mest trolig i Roma. Vi får høre at Onesimos hadde flyktet fra sin Herre, Filemon, og forsøkt å starte et nytt liv. Men det var nok ikke lett å få til. Vi vet ingenting om omstendighetene. Kanskje var han en høyt betrodd slave som var sent ut på reise for å ordne med forretningsforhold, kanskje sendt helt til Roma? Kanskje hadde han "hoppet av" der og brukt de pengene som han var betrodd, til å skape seg et nytt liv? Kanskje var det ikke lykket ham, slik at

han trengte hjelp? Kanskje oppsøkte han Paulus fordi han hadde truffet ham fra tiden i Kolossæ, der Paulus kunne ha besøkt menigheten som samlet seg i huset til Filemon? I alle fall gikk det slik at Onesimos ble en kristen, og vant så stor tillit hos Paulus at de ble gjensidig glad i hverandre (v10-13). Dermed ønsket Paulus å gjøre det han kunne for å bistå Onesimos i den vanskelige situasjonen han var havnet i, og da var det ikke til å komme forbi at det var Filemon som hadde "eiendomsretten" til ham.

Paulus anmoder ikke om at Onesimos blir frigitt. Tvert om tilbyr han seg å erstatte alle økonomiske tap som Filemon måtte ha fått på grunn av slavens flukt (v18-19). Paulus ber heller om at slaven blir tatt tilbake som en helt ny person. Når han er blitt en kristen, skal han anses som mer enn en vanlig slave, nemlig som en likeverdig kristen bror (v16), og som en del av det fellesskapet alle kristne har med hverandre (v17). Paulus begynner brevet med å skryte av Filemons rykte av å vise andre kjærlighet (v4.7), og avslutter med å si at han stoler på at han vil vise det også overfor den nyfrelste Onesimos (v21, se også v14). Da kan Onesimos fortsette som husslave hos Filemon, og forvente en helt ny respekt fra sin herre.

Men mer eller mindre direkte antyder Paulus en annen mulighet. Siden Filemon var så velstående at hele menigheten kunne samles hos ham (v2) og at han kunne avse et eget gjesterom til Paulus (v22), hadde han sannsynligvis mange husslaver. Dermed var han fri til å kunne stille en av sine slaver til disposisjon for Paulus for en lengre tid. Paulus selv skulle ønske seg det, for han ser at Onesimos har de evner som han trenger hos en medarbeider (v11.13). Selv om Onesimos formelt var husslave hos Filemon, kunne han reelt sendes til Paulus på "utlån". Selv om man på denne måten holdt seg innenfor den sosiale rammen som rådet den gangen, opptrådte man i et kristent hushold på en måte som gjorde slavene svært likeverdige som kristne søsken. Denne indre friheten var mye viktigere enn en ytre frihet som ofte ville stille dem overfor svært vanskelige utfordringer i samfunnet.

Egentlig er det forunderlig at dette vesle brevet er med blant de hellige skriftene. Hvorfor tok man vare på det, mens man har mistet både noen brev til Korinterne og et brev til Laodikea som Paulus sier han har skrevet? Kanskje er det et vitnesbyrd om at Onesimos med tiden ikke bare ble stilt til

disposisjon for Paulus, men også fikk sin frihet. I alle fall er det slik at tidlige kristne fortalte at Onesimos endte livet som biskop i selveste Efesos. Han ble altså ikke bare ansett som likeverdig, men kanskje til og med innsatt i kirkens høyeste embete!

En tredobbel frihet

Det som er interessant med dette brevet, er at alle parter fikk en ny frihet i forhold til det som var vanlig i den tidens herre- slave- forhold.

I Gal 3,28 fastslår Paulus at den kristne dåp innebærer at det ikke er forskjell på slave og fri, alle er ett i Kristus. Dette innebærer en tredobbel frihet:

Paulus selv var fri til å ta i mot en bortrømt slave og hjelpe ham både til tro og til å forsones med sin Herre. Han var til og med fri til å betale en stor pengesum for å hjelpe ham. Dette gikk langt ut over det som var hans plikt i samfunnet.

Filemon fikk også frihet til å vurdere saken ut fra sitt modne, kristne skjønn. Så lenge han behandler Onesimos som en "elsket bror" (v16), er han fri til enten å beholde ham som huslave i hjemmet, eller å stille ham til disposisjon for Paulus som en slave med spesialoppdrag, eller til å sende ham til Paulus som fri mann. Kristendommen er ikke en religion som gir detaljerte forskrifter for livet i samfunnet, men setter oss fri til å vurdere hva som er det beste for alle parter.

Onesimos fikk den friheten det innebærer å bli behandlet som en likeverdig bror og kristen. Det var nok ikke det formelle slavekåret som betydde mest for ham i hverdagen, men det faktum at han ble behandlet på en respektfull og omtenksom måte.

Fritt valgte forpliktelser

Det fortelles en episode fra Afrika, visstnok om den kjente oppdageren David Livingstone, at han en dag syntes så synd på noen flotte, afrikanske slaver som ble tilbudt for salg på et torg, at han kjøpte dem fri og sa: "Nå kan dere dra hjem til et fritt liv". Men det gikk ikke mange timene før han ble oppsøkt av de frigitte som sa: "Vi har ikke noen lett framtid som frie, vi vil heller tjene en god herre som deg".

Jeg vet ikke om historien er sann eller oppdiktet, men den setter fokus på det som var Onesimos sitt valg: Enten han ble satt fri eller ikke, enten han skulle tjene Filemon eller Paulus, kunne han nå i frihet forplikte seg til en ny holdning overfor sin oppdragsgiver. Paulus beskriver den indre forpliktelsen han forventer hos kristne slaver i Ef 6,5-8 og Kol 3,22-25, og vi kan prøve oss selv som arbeidstakere om vi lever etter de samme idealene:

- Vær ikke øyentjenere som bare vil gjøre mennesker til lags.
- Alt arbeid skal dere gjøre helhjertet, for det er Herren dere tjener.
- Gjør tjenesten med et villig sinn; det er Herren og ikke mennesker dere tjener.

Herrene på sin side får beskjed om å behandle slavene "rett og rettfærdig", ikke bruke trusler og ikke gjøre forskjell på folk, for de har den samme Herre i himmelen som slavene har. Også dagens arbeidsliv, selv om organiseringen er helt annerledes, fungerer best dersom alle parter legger vinn på å leve etter slike holdninger. Det hjelper på både arbeidsmoral og ledelsesholdninger at begge parter vet at de har samme Herre som de står til ansvar for.

7) Første Timoteusbrev: Frihet til å nyte skapergodene med måte

Den neste typen frihet har hatt sine klare toner i jødisk tradisjon.

Skaperverket med dets goder har alltid vært høyt verdsatt der. Likevel fikk også dette motivet ny aktualitet i antikkens byliv, noe som fanges opp av det som Paulus skriver til sin betrodde medarbeider Timoteus.

Antikkens grøfter på begge sider

Det var ingen selvsagt tanke i Lilleasias byliv at skapergodene kunne nytes med takk så sant man nøt dem med måte. Vi har allerede omtalt de mange krav på avhold som mysteriereligioner kunne stille. Noen av samtidens mest anerkjente filosofer levendegjorde det samme ved å vandre som fattige tiggere fra by til by. Det var de "kyniske vandrepredikantene", som så det som sin oppgave å provosere folk flest til å tenke over hva målet for livet deres var. De prøvde å provosere både ved ord og ved handlinger. Alle burde begynne sin vei mot frihet ved å gi avkall på eiendeler og luksus. Det kunne man gjøre ved å venne seg til å vaske seg i kaldt vann, ved å drikke bare vann, ved å spise bare det som man hadde tjent ved slit og strev, ved å alltid ha på seg den samme kappen, og ved å sove på golv og steingrunn uten madrass. Dette ble forkynt som en frihet fra ytre goder, som kunne åpne for at man også oppnådde frihet fra indre, falske holdninger.

Den motsatte holdningen hadde også sine filosofiske forsvarere. Det var en utbredt oppfatning i datidens filosofi at menneskets sjel bodde i en ytre kropp, og at det var sjelen som var viktigst. Derfor var det mange filosofer som hevdet at dersom man la vinn på å foredle sin indre sjel, var det ikke så viktig hva man gjorde med kroppen sin. På det ytre planet kunne man delta i samtidens jag etter materiell rikdom eller seksuelle forlystelser, uten at det trengte å påvirke det indre livet. Når man hevdet dette i en kultur der handelslivet blomstret, slik at den flittige kunne tjene penger til et liv i luksus, var det fristende for de som hadde muligheten til å lykkes materielt, å legge vinn på å leve slik.

1 Tim 4,2-5 og 6,17: Alt Gud har skapt er godt

I Efesos fantes det kristne som "forbyr folk å gifte seg og krever avhold fra mat" (4,3a). Paulus er ikke nådig når han kaller dem for "løgnaktige hyklere med avsvidd samvittighet" (4,2). Den rette kristne holdningen er nemlig å tro at maten en noe som "Gud har skapt for at de som tror og kjenner sannheten, skal ta imot den med takk. Alt det Gud har skapt, er godt, og ikke noe skal forkastes når det mottas med takk. For det helliges ved Guds ord og bønn" (4,3b-5). Gud er nemlig den som "gir oss rikelig av alt for at vi skal nyte det" (6,17).

Derfor er det viktig for en kristen å *leve midt i det vanlige hverdagslivet*:

Kvinner bør gifte seg, få barn og styre sitt hus (5,14). Veien til frelse går ikke utenom dette hverdagslivet, for det er tvert om slik at kvinnen "blir frelst gjennom barnefødselen" (2,15), ikke ved å overtales til å gi avkall på den.

Det var et ideal for mange i samtiden å drive *kroppslig* øving, og de får høre at dette er "nyttig til noe, men guds frykt er nyttig til alt" (4,8). Man er altså fri til å ta godt vare på kroppen. Timoteus får også beskjed om å ta vare på helsa si: "Bruk også litt vin for magen og fordi du så ofte er syk" (5,23).

Mens mange tok sin *religiøse utvikling* så alvorlig at man trakk seg unna hverdagens familieliv, skriver Paulus: "En som ikke har omsorg for sine nærmeste, og særlig for sin egen familie, har fornektet troen og er verre enn en vantro" (5,8). De viktigste kravene han stiller til menighetens ledere er ikke at de skal søke ensomhet i bønn og meditasjon, men at de skal "være én kvinnes mann, nøktern, forstandig, høflig, gjestfri, dyktig til å undervise, ikke drikkfeldig eller voldelig, men mild, uten stridslyst og pengebegjær. Han må lede sitt eget hus på en god og hederlig måte og ha lydige barn" (3,2-4). Kristne er altså satt fri til å leve midt i den vanlige hverdagen!

6,6-10.17-19: Guds frykt med nøysomhet

I Efesos fantes det også kristne som var falt i den andre grøften. Kanskje gjelder det også de samme vranglærerne, for de kan ha vært opptatt av å ta god betaling for å gi råd om å leve asketisk på visse felt. Uansett hvem som lar seg friste til grådighet, har Paulus en kraftig advarsel: "Kjærligheten til penger er roten til alt ondt. Drevet av den er mange ført vill, bort fra troen, og har påført seg selv mange lidelser" (6,10). De som er rike må "ikke sette sitt håp til den usikre rikdommen, men til Gud... De skal gjøre godt, være rike på gode gjerninger, være gavmilde og dele med andre" (6,17-18). Sann rikdom ligger altså et annet sted enn i pengene, slik at den som har mye av dem, heller kan bruke dem til å hjelpe andre. Det er viktig å se livet i lys av begynnelsen og enden: "For tomhendte kom vi inn i verden og tomhendte må

vi forlate den. Har vi mat og klær, skal vi nøye oss med det" (6,7-8). Derfor lanserer Paulus et motto for livet: "Gudsfrykt med nøysomhet er en stor vinning" (6,6). Dette kan han også anvende på rike kvinners liv. De kan godt smykke seg så lenge det skjer "med måte og forstand" (2,9). Men de skal ikke smykke seg "med alle slags fletninger, gullsmykker, perler eller dyre klær, men med gode gjerninger" (2,9-10). Kristne er altså satt fri fra å bruke livet til å jage etter materiell rikdom!

Dagens grøfter på begge sider

Denne mellomveien mellom forsakelse og ubegrenset nytelse er like viktig i den verden som vi lever i:

Vi ser hvordan det hemmer utviklingen i fattige land når man som i India er mer opptatt av å føre hellige kyr, enn av å gi mat til sultne lavkastebarn, eller når man som på landsbygda i Afrika ikke tør å pløye en åker, fordi man er livredd for å såre de mektige åndene. Når kristen frihet i forhold til skaperverket begynte å prege hele Europa, ble det lagt et grunnlag for en eventyrlig utvikling. Da kunne for eksempel den frie utforskningen av skaperverkets lovmessighet vokse fram. Da kunne også kulturlivet fristilles fra religiøse funksjoner, slik at musikk og korsang kunne oppføres til glede for alle uten å måtte tjene bestemte formål.

I dag ser vi likevel at utviklingen har gått for langt. I vår iver etter å bruke skaperverket, har vi kommet så langt at vi ødelegger det i stedet for å forvalte det på en klok måte. Hele vestens kultur har havnet i den andre grøften på en måte som ingen generasjoner før oss har klart. Vi har et økonomisk system som krever stadig vekst, og dermed er vi på vei mot å forbruke flere ressurser enn det kloden tåler. Når vi i tillegg gjør det på en måte som forbrenner CO₂ på en uforsvarlig intens måte, står vi faktisk i fare for å ødelegge livet på kloden vår.

Paulus skrev i sin tid at "kjærligheten til penger er roten til alt ondt", og at den fører til mange lidelser. I vår tid ser vi at denne sannheten har fått dimensjoner som er så store at vi knapt kan fatte det. I vår tid er det blitt slik at "gudsfrykt med nøysomhet" ikke bare er en stor vinning, men at det faktisk er den eneste livsholdningen som kan redde mennesker til å leve et fritt liv på denne kloden også i framtida!

8) Første Johannesbrev: Frihet etter døden

Det siste musikkstykket i frihetsnoteboka gir toner til den friheten som skal følge etter døden. Paulus antyder i åpningen av Galaterbrevet hvor viktig det er, når han skriver at Jesus "etter Gud vår Fars vilje kunne fri oss ut fra den onde tiden vi nå lever i" (Gal 1,4). Han betoner saken mange ganger både i Efeserbrevet og Kolosserbrevet (se f.eks. Ef 1,10-11.14; Kol 1,13 og 3,4). Men det er Johannes som synger denne sangen på den tydeligste måten, og han gjør det inn i en kultur som på mange vis lengtet etter slike toner.

Livet etter døden i gresk kultur

I den gresk-romerske verden hadde man særlig to hovedmåter å tenke på når det gjelder hva som skjer etter døden:

Den ene har sin forankring i det *Homer* skrev i sine kjente dikt *Illiaden* og *Odysséen*. De var selve grunnfortellingene for de fleste på den tiden. De var hovedpensum i skoleverket, slik at alle opplyste mennesker kunne sin Homer. Her er temaet framme særlig på to steder: Når Achilles sørger over sin drepte venn Patroklos i *Illiaden*, og når *Odyssévs* er på Circes øy. Begge steder er det klart at et menneske bare kan gå en vei etter døden, nemlig til dødsriket, Hades. Ingen kommer derfra. I dødsriket er de som skygger og spøkelser som lever et tomt og trist liv, noen blir også torturert som straff for grove synder. Alle er uten trøst, uten håp. Ingen kan håpe på å slippe fra Hades noen gang.

Den andre hovedmåten å tenke på, har sin rot hos *Platon*. For denne store filosofen lærte at problemet egentlig består i dette livet. Sjelen – som er det innerste og viktigste i et menneske – er egentlig fanget i et kroppslig fengsel her på jorden. Når et menneske dør, er det som å slippe ut av fengselet og bli fri igjen. Derfor kan dødsriket være et fint sted å komme til. Endelig kan sjelen leve det livet som er tiltenkt den! Mange mysteriereligioner bygget læren sin på en tilsvarende tankegang.

Men ikke alle kunne se fram til glede i dødsriket. De store synderne ble straffet der. På den andre siden kunne noen se fram til ekstra glede, for store helter, keisere og de frommeste kunne bli opphøyd til Guder, eller i det minste til stjerner. Folk flest, derimot, kunne få som dom å måtte leve et nytt

liv på jorden, enten på et høyere eller et lavere nivå, alt etter hvordan de hadde taklet det livet de hadde levd. Platon beskriver både i *Myten om Er* og i *Sjelevandringsmyten* hvordan denne gjenfødselen skal foretas.

De som tenkte som Homer, hadde ingen ting å se fram til etter døden. De som tenkte som Platon, kunne prøve å leve slik at de kunne håpe på det gode liv, men de kunne på ingen måte føle seg trygge på at de levde fromt nok til det. Livet etter døden var altså noe skremmende og usikkert for de aller fleste vanlige folk. Dersom de kunne bli overbevist om sannheten i et budskap om evig frelse for vanlige mennesker etter døden, ville de gripe det med glede.

Johannes om livet etter døden

I *evangeliet* slår Johannes an en lys tone i det verset som vi kaller Den lille bibel: "For så høyt har Gud elsket verden at han gav sin Sønn, den enbårne, for at hver den som tror på ham, *ikke skal gå fortapt*, men ha evig liv" (Joh 3,16). Dette er toner med en helt annen frelsesvisshet, fordi frelsen ikke baseres på menneskets egne prestasjoner. Platon avslutter sin sjelevandringsmyte med følgende ord: "Vi må gjøre alt vi kan for å bli gode og vise i vårt liv. For seiersprisen er skjønn og håpet stort". Johannes skriver derimot: "Den som tror på ham, blir ikke dømt" (Joh 3,18). Han setter saken helt på spissen når han siterer Jesus slik: "Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Den som hører mitt ord, og tror på ham som har sendt meg, *har evig liv og kommer ikke for dommen*, men er gått over fra døden til livet" (Joh 5,24). Utfallet av den dommen som kommer etter døden, kan altså foregripes allerede i dette livet.

I sitt *første brev* poengterer Johannes det på svært tydelige måter. Han nevner ett kriterium i tillegg til troen på Jesus, nemlig at vi elsker hverandre. Vi som får leve i troen på at Gud elsker oss, skylder også å elske alle Guds skapninger (se 4,11.19). Det handler ikke om at det kreves at vi lykkes fullt ut med det til enhver tid, for alle er syndere, og synd kan tilgis (se 1,8 - 2,2). Når vi ha forstått denne viktige sammenhengen, kan vi ta til oss den doble treklangen om frihet etter døden som toner fram på rekke og rad seks steder i brevet:

- "Bli i ham, barn! Da kan vi være frimodige når Kristus åpenbarer seg og ikke bli vist bort med skam når han kommer" (1 Joh 2,28).
- "Nå er vi Guds barn, og det er ennå ikke åpenbart hva vi skal bli. Men *vi vet* at når han åpenbarer seg, skal vi bli lik ham, for vi skal se ham som han er" (3,2).
- "*Vi vet* jo at vi er gått over fra døden til livet, for vi elsker våre søsken. Den som ikke elsker, blir værende i døden" (3,14).
- "Selv om hjertet fordømmer oss, er Gud større enn vårt hjerte og vet alt. Mine kjære, dersom vårt hjerte ikke fordømmer oss, kan vi være frimodige overfor Gud" (3,20-21).
- "I dette er kjærligheten blitt fullendt hos oss: at vi har *frimodighet på dommens dag*... I kjærligheten finnes det ikke frykt: Den fullkomne kjærligheten driver frykten ut." (4,17-18).
- "Og dette er vitnesbyrdet: Gud har gitt oss evig liv, og dette liv er i hans Sønn. Den som har Sønnen, har livet, men den som ikke har Guds Sønn, har ikke livet. Dette har jeg skrevet til dere for at dere skal *vite at dere har evig liv*, dere som tror på Guds Sønns navn" (5,11-13).

Kanskje er dette den beste frihetstonen av dem alle. Det er attraktivt å bli forespeilet frihet fra all slags lovtrelldom og i alle sosiale relasjoner, men det er en frihet som gjelder bare for de få årene man lever her på jorden, og den vil vi sjelden erfare på fullkomment vis. Den friheten som følger etter døden, derimot, skal være fullkommen på en helt annen måte, og den skal vare til evig tid!

Hva kan dette utfordre til i dag?

-->

Lengsel etter evig liv i dag?

Det er mye som tyder på at norske kristne er blitt mindre opptatt av håpet om evig liv. Vi har det så godt i hverdagen, at vi blir mest opptatt av hvordan vi kan leve så godt som mulig her og nå. Himmellengselen var større for hundre år siden, og den er fremdeles stor i kulturer der man har trange og vonde kår. Kanskje kan Paulus utfordre oss til å ha et hovedfokus her?

I det andre brevet til Timoteus er han opptatt av å veilede en medarbeider til å leve rett i menigheten her og nå, og til å kjempe mot vranglæren. Likevel både åpner og avslutter han brevet med å betone dette håpet sterkt. Det er ofte slik at de temaene som ligger en på hjertet kommer fram i starten og slutten av et slikt brev:

- Allerede i første verset understreker Paulus at han er apostel "for å forkynne løftet om liv i Kristus Jesus" (1,1).

- Der nest utfoldes det svært sterkt i 1,10-11: Guds vilje er nå "blitt åpenbart ved at vår frelser Kristus Jesus kom til jord. Han har gjort ende på døden og ført liv og udødelighet fram i lyset ved evangeliet. For dette er jeg satt til herold, apostel og lærer". Kan en hovedsak understrekes klarere?

- Videre utover i brevet nevnes denne saken flere ganger: Paulus ber om at Herren må la sin trofaste tjener Onesiforos "finne barmhjertighet hos Herren på den store dagen" (1,18). Han holder ut tjenesten for å medvirke til at menighetene "skal nå fram til frelsen i Kristus Jesus og få evig herlighet" (2,10). Han siterer fra en kjent hymne: "Holder vi ut, skal vi også herske med ham" (2,12).

- Paulus avslutter brevet med en tillitserklæring: "Herren skal også redde meg fra alt ondt og frelse meg inn i sitt himmelske rike" (4,18).

- Men før dette sukket, har han satt ord på denne tilliten på en utførlig måte: "Jeg har stridd den gode strid, fullført løpet og bevart troen. Nå ligger rettferdighetens seierskrans klar for meg. Den skal Herren, den rettferdige dommer, gi meg på den store dagen, ja, ikke bare meg, men alle som med kjærlighet har ventet på at han skal komme" (4,7-8).

Kan det sies klarere hva Paulus mener at er det viktigste livsmålet for oss alle? Har vi en tilsvarende trygg tro som kan bære oss gjennom alle typer vansker? Disse troens toner fortjener å lyde klart og ofte!

B: Toner om rikdom

På forsiden av den andre samlingen av noter som vi skal bla opp i, står det: *Toner om rikdom*. Her er det også mange melodier som treffer de lengsler folk i antikkens Lilleasia kunne bære på.

Bylivet i det første århundret var preget av mange muligheter for å kunne skaffe seg rikdom. Romerne hadde bygget ut et imponerende vegsystem for at de skulle kunne forflytte de militære troppene sine raskt omkring. Disse veiene ble livlige handelsruter, slik at det ble fraktet varer både til og fra fjerne østlige land gjennom områdene her. Byene ved kysten hadde også livlig båttrafikk med mye handel i sommerhalvåret. Romerne hadde skapt trygge forhold i hele området, slik at handelslivet kunne blomstre i fred. Lokalt ble det produsert både tekstiler og andre varer som ble etterspurt av mange på grunn av sine kvaliteter. I Sardes var det til og med slik at man utvant gull som ble smeltet til barrer og smykker. Også kulturelt var området en smeltedigel. Her møttes vestlige og østlige religioner og filosofier, slik at man kunne bli rik på mange impulser. I Pergamon lå det største biblioteket utenom Alexandria, og der fant de også opp pergamentet, slik at bøker kunne mangfoldiggjøres på en mye bedre og mer varig måte enn på det skjøre papyruset fra Egypt. Det var mange som traktet etter å bli rike både på penger og innsikt. Noen oppnådde det, slik at de kunne leve et luksusliv eller et intellektuelt stimulerende liv. De fleste oppnådde det ikke, slik at det var stor forskjell på

fattig og rik. Mange søkte stadig etter muligheter for å kunne lykkes, og de fleste hadde sikkert en drøm om det. Dersom kirken i tillegg til å stille lengselen etter frihet, også kunne møte lengselen etter rikdom, ville den framstå som enda mer attraktiv. Det er nok ikke tilfeldig at skriftene som ble til i Lilleasia også vektlegger dette som et hovedtema.

9) Galaterbrevet: Arvinger med åndskraft

Selv om Galaterbrevet vektlegger friheten på en svært ensidig måte, har brevet noen viktige avsnitt som også antyder rikdomstemaet, der Paulus spiller på lengselen etter både ytre og indre rikdom.

4,1-7: Den rike arven

I 4,1-2 sammenligner Paulus den kristne med en arving til en stor formue. Han bruker en sammenligning som var kjent fra samtidens rettsliv. Dersom en rik mann dør før det eldste barnet er blitt myndig, kan ikke barnet overta disposisjonsretten over rikdommen uten videre. Man måtte først nå moden alder, som var minst 14 år, kanskje helt opp mot 25 år, alt etter hva faren bestemte på dødsleiet. I mellomtiden ble det utpekt en eller flere formyndere som forvaltet arven på beste måte på hans vegne. Det kunne se ut som om sønnen ikke var bedre stilt enn en husslave, men da myndighetsdagen kom, fikk han sine fulle retter og ble en rik mann.

Slik skal de kristne galatere se på seg selv. Nå er myndighetsdagen kommet for alle kristne, for Guds sønn har kjøpt fri alle som tror, slik at de kan få retten til å være Guds barn (4,4-5). Derfor kan Paulus konkludere så triumferende: "Derfor er du ikke lenger slave, men sønn. Og er du sønn, er du også arving, innsatt av Gud" (4,7).

Den kristne arven består selvsagt ikke i materiell rikdom. Paulus gir en pekepinn på at det dreier seg om en indre rikdom, for han skriver i 4,6: "Fordi dere er barn, har Gud sendt sin Sønns Ånd inn i våre hjerter, og Ånden roper: "Abba, Far!"".

Den indre kraften

I tiden rundt Kristi fødsel var det en type mysteriereligiøsitet som ble mer og mer populær, særlig i byene og blant soldater som flyttet ofte fra sted til sted. De ble fascinert av en type religion som ikke var stedbundet, men som satte enkeltpersoners vei til frelse i sentrum. Man kunne innvies i ulike

mysterier på hemmelig vis, og så kunne man via mange slags ritualer få del i et guddommelig nærvær i livet. Denne typen religion hadde ofte stor prestisje, slik at mange av dem som stod på utsiden, kunne føle en draging mot den rike innsikten de ble tilbudt.

Kristne har ingen grunn til å la seg lokke med slike rikdommer. Paulus skriver at den kristne tro kan gi mye mer. Den som tror er "en ny skapning" (6,15), som har fått Ånden og lever ved Ånden (3,5.14; 5,16.18.25; 6,8). Ja, man har fått Ånden i hjertet (4,6). Dette kan han også uttrykke på følgende måte: "Jeg lever ikke lenger selv, men Kristus lever i meg" (2,20). Hos den kristne er Gud kommet så nær som det er mulig å komme, nemlig helt inn i personlighetens sentrum. Det brukes ikke mange ordene på å utdype dette i Galaterbrevet, men til gjengjeld blir mange sider ved denne saken utdypet i Kolosserbrevet og Efeserbrevet.

10) Kolosserbrevet: Alle visdommens skatter

Alle samtidens filosofier og religioner betonte at veien til det gode liv begynte med at man fikk del i den rette kunnskap, slik at man kunne forstå verden på rett måte. Enhver som var opptatt av å søke etter rikdom av innsikt og kunnskap, måtte ta stilling til mange ulike meninger. De får klare anbefalinger av Paulus i Kolosserbrevet, der han gang på gang framhever hvor det er klokest å lete:

- Det er Paulus som forkynner «mysteriet som har vært skjult gjennom alle tider og for alle slekter, men som nå er åpenbart for hans hellige. Gud ville kunngjøre for dem hvor rikt og herlig dette mysteriet er for folkeslagene: Kristus er blant dere, håpet om herlighet!» (1,26-27).
 - Vi «underviser alle mennesker i den fulle visdom» (1,28).
 - Dere kan «få hele rikdommen av overbevisning og innsikt, så dere kan fatte Guds mysterium, som er Kristus. For i ham er alle visdommens og kunnskapens skatter skjult til stede» (2,2-3).
 - I Kristi kropp «bor hele guddomsfylden, og i ham, som er hodet for alle makter og åndskrefter, har dere fått denne fylden» (2,9-10).
- Hvis dette er sant, er det bare et sted det svarer seg å søke etter rike svar på livets gåter.

Denne kunnskapen er ikke bare til intellektuell glede, men den kan også forme livet på en god måte. Paulus åpner brevet med å be om at de får leve i en god prosess: «Vi ber om at dere må bli fylt av *kunnskap* om Guds vilje og få all den *visdom* og *innsikt* som Ånden gir. Da kan dere leve et liv som er Herren verdig, og som helt og fullt er til glede for ham, så dere bærer frukt i all god gjerning og vokser i *kjennskap* til Gud.» (1,9-10). Det er en spiralbevegelse oppover i dette: Den kristne kunnskapen leves ut i praksis på en slik måte at kjennskapen til Gud blir større, og da kan man leve rikere, fordype kjennskapen mer, leve bedre osv.... Det er lett å la seg lokke av slike perspektiver for livet.

Denne kunnskapen finnes i evangeliet om Jesus. Derfor kan Paulus kalle sin tjeneste at den er «den forvalteroppgaven Gud har gitt meg hos dere: å fullføre tjenesten med Guds ord» (1,25). Derfor må kirken ta konsekvensen av dette og «la Kristi ord få rikelig rom hos dere! Undervis og rettled hverandre med all visdom» (3,16). I dag er dette budskapet samlet i Det nye testamente, slik at også vi som lever nesten 2000 år senere, skal kunne få del i den fulle visdommen som kan forvandle livet.

11) Efeserbrevet: Åndens velsignelser og Guds fulle rustning

Mens Kolosserbrevet ble skrevet for å møte et bestemt problem, ble Efeserbrevet antakelig skrevet som et mer allment rundskriv til mange menigheter, og derfor er tematikken mye bredere. Det er det vakreste og fyldigste skriftet vi har i NT om dette temaet. Derfor skal de fire neste avsnittene hente toner fra det som står der.

Når man holdt en tale eller skrev et brev på den tiden, var det ekstra viktig å tenke over hvordan man ville åpne og hvordan man ville avslutte. Derfor er det så interessant å se at dette brevet både i starten og slutten peker mot den rikdommen som kristne har, på en slik måte at man skal slippe å jage etter den rikdommen som finnes i denne verden.

1,3-14: All Åndens velsignelse i himmelen

Det første som sies i en tale eller står i et rundskriv, er viktig for å skape gode følelser hos tilhørerne, slik at de får lyst til å følge med videre.

Efeserbrevet åpner med en lang lovprisning til Gud i takk for det han gir. Egentlig er dette én eneste lang setning på gresk, en setning som aldri tar slutt, fordi det er så mye å glede seg over. Den starter med en fanfare, nemlig at Gud "i Kristus har velsignet oss med all Åndens velsignelse i himmelen" (Ef 1,3). Dermed pekes det mot en annen type rikdom enn den som tilbys her i verden. Så kan vi lese 11 ganger at disse rikdommene gis "i Kristus", vi får høre 6 ganger at dette har sin grunn i Guds plan fra skapelsen av, og vi får høre 7 ganger at dette skal nå sin målsetting i framtiden. Dette er altså velsignelser som holder fortid, nåtid og framtid sammen.

- Alle som strever for å tjene rikdom på verdens vis, få her høre at det finnes en rikdom som gis av bare nåde: "I kjærlighet og etter sin egen gode vilje avgjorde han på forhånd at vi skulle få... (1,5) det "som han overøste oss med" (1,6).

- En måte å få del i rikdom på i den tiden, var å bli adoptert inn i en rik familie. Da lå plutselig alle muligheter åpne for framtiden. Her får man høre at kristne får "rett til å være hans barn ved Jesus Kristus" (1,5).

- Når man var med i en rik familie, hadde man også arverett til formuen. Da er det godt å lese at "i ham er også vi blitt arvinger" (1,11). Arvedokumenter var ofte lukket med segl for at de skulle beskyttes, og et slikt segl har kristne fått i dåpen: "I ham ble dere merket med seglet: Den hellige ånd som var lovet oss" (1,13). Dermed kan kristne trygt se fram til at arven en dag skal bli deres fullt og helt, for Ånden er også "pantet på vår arv, inntil Guds eget folk blir satt fri, til lov og pris for hans herlighet" (1,14). Ordet "pant" ble på den tiden ofte brukt som forretningsterm for er forskudd man kunne få, som var stort nok til at den kunne fungere som en rettslig garanti for at også resten ville bli betalt ut i sin tid.

- Hva handler denne rikdommen om? Den handler om det som mange i antikken var like opptatt av som materiell rikdom, nemlig å få innsikt i hvordan man skulle leve det moralsk gode livet. Kristne skal "stå for hans ansikt, hellige og uten feil" (1,4). De får del i "friheten, kjøpt med hans blod, tilgivelse for syndene" (1,7).

- De som hadde innsikt i tilværelsens mysterier nøt stor beundring den gang. De hadde gjerne levd et langt og asketisk liv med studier av mange slags høytravende bøker. Men nå får kristne høre: "Så rik er Guds nåde som han har latt strømme over oss med all visdom og forstand, da han kunngjorde for oss sin viljes mysterium... Han ville fullføre sin frelsesplan i tidens fylde: å sammenfatte alt i Kristus, alt i himmel og på jord i ham" (1,7-10). Dette budskapet kalles "sannhetens ord" (1,13). Derfor kan ingen kloke hoder i verden tenke rett om tilværelsens gåter uten å gi Kristus en helt sentral posisjon!

6,10-20: Guds fulle rustning

Det siste som sies i en tale eller står skrevet i et rundskriv, får sterkest effekt dersom det oppsummerer budskapet på en slik måte at det vekker sterke følelser. Det er derfor ikke tilfeldig at Paulus griper til bildet av romerske soldater i full rustning. Folk hadde stor respekt for dem den gangen. Det var ikke tilfeldig at romerriket hadde fredelige forhold gjennom flere hundre år. Alle visste at dersom det ble opprør et sted, ville det ikke gå lang tid før

romerske soldater var på plass. De var ikke lette å bekjempe når de kom i store avdelinger, beskyttet av imponerende rustninger med dragne sverd eller spyd, og ledet av erfarne hærførere. Det var all grunn til å misunne dem for det flotte krigsutstyret de hadde. Nå får de kristne høre at de er enda heldigere stilt:

- De har i åndelig forstand både belte, brynje, sko, skjold og hjelm, alt som skal til for å gi god beskyttelse. Dette består i sannhet, rettferdighet, fredens evangelium, tro og frelse (6,14-17). Det er en dobbel betydning i disse uttrykkene.

- Paulus begynner med å si: "Bli sterke i Herren, i hans veldige kraft!" (6,10). Det er en oppfordring til å ta imot rustningen som gave fra Gud: Det er han som gir innsikt i sannhet, det er han som gir oss rettferdighet, det er han som forkynner evangeliet om frihet, det er han som gir oss frelsen.

- Men Paulus sier også: "Ta på Guds fulle rustning" (6,11). Det betyr at disse gavene må få prege livet, slik at kristne lever i sannhet, kjemper for rettferdighet mellom mennesker, kjemper for fred, er trofaste og forkynner frelse til alle som vil høre.

- Den kristne soldaten har bare ett offensivt våpen: "Åndens sverd, som er Guds ord" (6,17). Det henger sammen med at det ikke er konkrete mennesker som skal fysisk overvinnes, men kampen er mot djevelens åndskrefter som påvirker mennesker (6,12). Dermed er dette en åndelig kamp, som krever en åndelig rustning.

- Derfor har kristne en hærfører av en helt annen kvalitet enn romerske offiserer. Han kan mer enn å gi ordrer som alle må adlyde blindt. Hele seks ganger understrekes det at vi kan ha direkte kontakt med Gud i bønn (6,18-20), og det hele starter med at Gud kan gi oss både kraft og styrke (6,10). Det er altså ingen grunn til å misunne romerske soldater for deres begrensede rustninger og hærførere. Romerske soldater kunne tape sine slag, og det viste seg at imperiet begynte å rakne fra 300-tallet av. Kristne, derimot, får løfte om at dersom de tar på Guds fulle rustning, blir de "stående etter å ha overvunnet alt" (6,13). Kan noen ønske mer?

12) Efeserbrevet 3,16-21: Guds kraft, visdom og kjærlighet

Bønnen i 3,16-21 er selve hjertet i Efeserbrevet, for den avslutter første hoveddelen, og utgjør dermed midtpunktet i brevet. Det er en av de tre rikeste bønner i Det nye testamente ved siden av Herrens bønn og Jesu forbønn for disiplene i Joh 17.

Det er talende at bønner *innledes* på tilsvarende vis som Herrens bønn starter: "Derfor bøyer jeg mine knær for Far, han som har gitt navn til alt som kalles far i himmel og på jord" (3,14-15). Den far som alle kristne kan be til med frimodig tillit (3,12), er altså den Gud som har kosmisk makt.

I de fleste kulturer er det slik som det var i Lilleasia på den tiden: Når det gjelder omsorg og kjærlighet, var det mødrene som formidlet den klarest, for det lå til deres rolle. Den ideelle far kunne også vise stor omsorg, men fedre hadde sin hovedrolle utad mot arbeid og samfunn. Problemet var at de fleste fedre var små i forhold til storsamfunnet. De kunne være fattige og de kunne ha liten makt og innflytelse. Makten fantes hos noen få rike menn. Ønskedrømmen for et barn var derfor å vokse opp i en rik og mektig familie, der man hadde både en mor og en far som viser stor omsorg. Pauli innledning til bønner antyder dermed at den kristne hører til i den rikeste familie som tenkes kan, og kan be til den Gud som har mer makt og kjærlighet enn alle andre!

Bønnen begynner i 1,16 med å tiltale "han som er rik på herlighet". Han er så rik på alt som tenkes kan at det er verdt å be til ham! Vi kan faktisk be om å "bli fylt av hele Guds fylde!" (3,19). Det tre største rikdommene som han vil dele med oss, er følgende:

Han vil dele sin *kraft* med oss, slik at vi kan be om at han kan gi det "indre menneske kraft og styrke ved sin Ånd" (1,16). Paulus understreker flittig at kristne kan få del i Guds kraft (se 1,19.22 og 3,7.20). Dette er godt å høre for alle som føler seg små og kraftløse.

Han vil dele tilværelsens viktigste *innsikter* med oss, slik at vi kan be om at vi "sammen med alle de hellige kan bli i stand til å fatte bredden og lengden, høyden og dybden... som overgår all kunnskap" (3,18-19). Det finnes ikke noe i hele universet, uansett i hvilken retning man vender seg, som overgår den kunnskapen kristne har fått del i. Dette er også noe som Paulus understreker flere ganger (se 1,8.17-18; 3,4-5.9-10).

Selve sentrum i denne kunnskapen, er det budskapet som Paulus allerede har brukt mange ord og uttrykk for i brevet: Vi får del i *Guds kjærlighet* (se 1,4-5.7; 2,4 med tre uttrykk, 2,7 med to uttrykk, og refrenget i både 2,5 og 2,8).

I denne bønnen sies det at Kristi kjærlighet overgår all kunnskap (3,19), at denne Kristus kan bo i våre hjerter (3,17), og at vi dermed som det vakreste tre er rotfestet i hans kjærlighet, og som det mest staselige hus er grunnfestet i den (3,17).

Paulus sier altså at kristne kan få både *kraft, visdom og kjærlighet* fra Gud. Det kan han gi "uendelig mye mer enn det vi ber om og forstår" (3,20). Lilleasias første kristne var ikke så mye annerledes enn folk i alle slags kulturer til alle slags tider. Løfter om en slik rikdom kan vel ikke annet enn å virke svært forlokkende i alle folkeslag?

Herrens bønn kan vi utenat og ber ofte, kanskje daglig. Dersom vi omskriver pronomenene i denne bønnen, kan vi ha den på en bønnelapp som vi kan be fra med jevne mellomrom:

Jeg bøyer meg for deg, Far,
du som har gitt navn til alt som kalles far i himmel og på jord.

Må du som er så rik på herlighet,
gi mitt indre menneske kraft og styrke ved din Ånd.

Må Kristus ved troen bo i mitt hjerte
slik at jeg blir rotfestet og grunnfestet i kjærlighet.

Må jeg sammen med alle de hellige bli i stand til å fatte
bredden og lengden, høyden og dybden,
ja, kjenne Kristi kjærlighet, som overgår all kunnskap.

Må vi bli fylt av hele Guds fylde!

Du som virker i oss med din kraft
og kan gjøre uendelig mye mer enn det vi ber om og forstår,
deg være ære i kirken og i Kristus Jesus gjennom alle slekter og
evigheter!
Amen.

13) Efeserbrevet: Rikdom i menigheten

Det er ikke bare i innledning, avslutning og i brevets hjerte at Paulus setter ord på kristnes rikdom i dette brevet. Han vender tilbake til temaet gang etter gang gjennom alle kapitlene, noen ganger med vekt på fellesskapet, andre ganger med vekt på den enkelte kristne. Vi kan starte med to viktige rikdommer for den kristne kirke som fellesskap. Det var nok viktig å understreke overfor kristne som bare var små grupper midt i et stort folkehav. De samlet seg i vanlige hjem hos de som hadde størst hus, gjerne med et åpent atrium midt i, slik at man kunne få plass til 30-50 mennesker. Noen steder var de færre, i Efesos var de kanskje så mange at de måtte dele seg opp i samlinger i flere hus. I Troas samlet de seg i en sal i øverste etasje (Apg 20,8). Uansett: Det så stusselig ut i forhold til omgivelsenes gudsyndyrkelse. I sentrum av alle byer kunne man finne det ene tempelet etter det andre, med praktfulle statuer og høyreiste søylorader. Afrodite-tempelet i Efesos var kjent som et av verdens sju underverker på grunn av sine store dimensjoner og sin prakt. Når de religiøse folkefestene fant sted i og omkring dem, var hele byens befolkning engasjert i fester og danser. Hvem hadde grunn til å føle seg rike?

1,19-23: Kristi kropp og Kristi fylde

Paulus gir to grensesprengende definisjoner av hva en kristen kirke er, uansett hvor små og fattige man føler seg på det ytre planet. Dersom det er sant at Kristus er stått opp fra de døde (1,20a), at han sitter ved Guds høyre hånd i himmelen (1,20b), at han har makt over alle makter og åndskrefter som finnes både i nåtid og framtid (1,21), da ligger alt under hans føtter og han er hodet over alle ting (1,22a). Da blir de to definisjonene av kirken så utrolig sterke:

- Kirken er "*Kristi kropp*" (1,23a). Et tettere fellesskap med Kristus er det neppe mulig å tenke seg. Et hode og en kropp er uatskillelige, de hører sammen. En kropp har selvsagt del i den samme kraft og makt som hodet har.
- Kirken er dessuten "*fylt av ham som fyller alt i alle*" (1,23b). Dersom vi tenker oss kirken som en krukke, så er Kristus den som fyller kirken med alt han er

og har. Han er den som fyller hele universet, og som på en spesiell måte fyller kirken med all den rikdom som tenkes kan.

Kanskje kan vi føle at menighetene og forsamlingene våre er små og skjøre. Det hadde de større grunn til å føle den gangen. Men vi kan høre det samme som dem: Når våre hjerteøyne får lys ovenfra (1,18), ser vi at vi har del i oppstandelseskrefter og herlighetskrefter på en måte som gjør at det kan svimle for tanken!

4,10-16: Visjon, motto og oppgavefordeling

Mange moderne bedrifter har meislet ut klare målsettinger og visjoner som alle ansatte forpliktes til å identifisere seg med. I starten av formaningsdelen i Efeserbrevet gjør Paulus det samme når det gjelder kristne menigheter. Dersom det er sant at kirken er Kristi kropp som fylles av ham, har det store konsekvenser:

- *Visjonen* for livet i menigheten er at man blir med på et stort *modningsprosjekt*, som skal pågå "inntil vi alle når fram til enheten i troen på Guds Sønn og i kjennskapet til ham og blir det modne mennesket som er fullvoksen og har hele Kristi fylde" (4,13). Man skal "i ett og alt vokse opp til ham som er hodet, Kristus" (4,15).
- Livet i menigheten har et *fengende hovedmotto*: "*Tro mot sannheten i kjærlighet*" (4,15). Trofastheten må være dobbel: Det er viktig å ta vare på budskapet slik at det ikke vannes ut, for det er det som er sannheten. Men det er like viktig å gjøre det på en måte som sprer kjærlighet mot mennesker, for det er de som fortjener å oppleve livet godt.
- Målet skal realiseres med *fordeling av oppgaver*. Jesus gav ulike nådegaver til alle kristne. Noen har fått spesielle lederoppgaver: Apostler, profeter, evangelister, hyrder og lærere (4,11). De skal "utruste de hellige til tjeneste" (4,12). Den tids medisiner tilskriver båndene og leddene i en menneskekropp en viktig rolle, og Paulus lar menighetens ledere framstå som slike: Hele kroppen blir "sammenføydd og holdt sammen av hvert bånd og ledd". Dermed kan kroppen vokse "alt etter den oppgave hver enkelt har fått tilmålt" (4,16. Paulus har mer utførlige nådegavelister i 1 Kor 12,8-10.28-31 og Rom 12,6-8).

Det er en stor rikdom å høre til i et fellesskap som har en så attraktiv visjon, et så meningsfullt hovedmotto og som tilrettelegger for en oppgavefordeling som gjør at alle kan bidra med det de er gode på! Klarer vi å realisere det i praksis?

14) Efeserbrevet: Rikdom i hverdagen

Når vi leser så sterke visjoner om livet i menigheten, kan vi komme til å tro at den virkelig fromme kristne skal trekke seg unna det vanlige livet for å leve for Jesus med spesielt åndelige øvelser. Slik er det ikke. Kristenlivets rikdom skal omsettes i det vanlige hverdagslivet. Paulus griper fatt i mange kjente forhold når han framhever det. Det viktigste er livet i husholdningen, og det har vi allerede tatt for oss i avsnittene 5 og 6. Men han tar også fatt i attraktive bilder som klær, lys og sang.

4,17 - 5,7: Nye klær for nye mennesker

Det er ofte vi kan se på klærne som folk har på seg, hva vi kan forvente av dem. I gatene i Lilleasias gamle byer, kunne det gå folk i soldatuniform, og da visste alle at det gjaldt å oppføre seg ordentlig. Det kunne gå folk i pene klær, og da visste man at det var rikfolk som ikke trengte anstrenge seg i hardt arbeid. Det kunne komme en flokk menn i møkkete arbeidsklær, og da visste man at de tilhørte samfunnets lavere sjikt. Dersom det utenfor et hus var forsamlet mange i sine beste festklær, visste man at de feiret noe viktig sammen. Klærne røper hvem man er og hva man tenker å gjøre. Paulus bruker dette bildet om det kristne livet.

Først betoner han nok en gang hvem vi er som kristne. Vi har fått en kunnskap om livet som gjør oss til nye mennesker. Hedningenes "tanker er tomhet, deres forstand er formørket" (4,17-18). Derfor er de gammeldagse mennesker, og Paulus må si: "Lev da ikke som før, men legg av det gamle mennesket som blir ødelagt av de forførende lystene" (4,22). Kristne, derimot, har "gått i lære hos Kristus" (4,20), og det må få følger: "Bli nye i sjel og sinn! Kle dere i det nye mennesket, som er skapt i Guds bilde til et liv i sann rettferd og hellighet" (4,23-24). Vi må altså kle oss etter hvilken type menneske vi er. Paulus overfører dette til å gjelde den måten vi lever på, for den er like synlig for andre som de klærne vi har på oss. Han skriver altså om "etiske klær" for hverdagen.

Fra vers 25 av begynner Paulus å sette to typer etiske klesplagg opp mot hverandre. Han nevner opp mange synder som det ikke passer seg for kristne å "kle" seg med:

- Løgn
- Råttent snakk, spott, rå ord, tåpelig tale, grovt snakk (tungen er vond å temme!)
- Sinne, hardhet, hissigheit, bråk (aggresjon er en sterk drift i oss!)
- Tyveri
- Ondskap
- Hor, urenhet (seksualitet er en sterk drift i oss!)
- Grådighet (tidligere oversatt: Pengejag!)

I stedet passer det seg for kristne å kle seg med følgende holdninger:

- Snakke sant til hverandre
- Si det som er godt, som bygger opp, som kan bli til velsignelse
- Arbeide så man kan tjene så mye at man kan gi til andre
- Godhet, medfølelse, tilgivelse, leve i kjærlighet (= fire uttrykk for samme hovedsak!)

På gatene i Lilleasia var det nok slik at man unngikk dem som gikk i fillete og skitne klær som luktet vondt, mens man beundret dem som kom gående i fine klær som viste at de var rike. Det kan ikke herske tvil om hvilken "moralisk klesdrakt" som vil vekke mest anerkjennelse når man har den på seg daglig. Den kristne har del i en moralisk rikdom som det er viktig at andre lett får øye på, og som de kan ha glede av å møte.

5,8-17: Leve som lysets barn

Livet kan nytes best når man er i lyset. De som har noe å skjule, må ofte liste seg fram i ly av nattemørket for ikke å bli oppdaget. Derfor hadde alle byene vaktmenn som om natten hadde i oppgave å sørge for at folk flest kunne sove trygt. Men når dagen kom, kunne alle trekke ut i gatene og utfolde seg på en god måte.

Derfor er det ikke tilfeldig at Paulus skriver: "En gang var dere selv mørke, men nå - i Herren - er dere lys. Lev da som lysets barn! Lysets frukt er all godhet, rettferd og sannhet" (5,9). Denne treklngen trenger ingen kristne å skjemmes over å vise fram, tvert i mot! Kanskje siterer han fra en gammel dåpshymne når han skriver: "Våk opp, du som sover, stå opp fra de døde, og Kristus skal lyse for deg!" (5,14). Slik er en kristens hverdagsliv: Det hører

til i dagen, for det er der Kristus lyser for oss, og det er der andre kan se fruktene av det gode liv hos oss.

5,18-20: Leve i vedvarende fest

De største begivenhetene i antikkens byliv, var de store festene som var knyttet til ulike religiøse feiringer. Hver by hadde sine guder som de dyrket spesielt på faste tider av året. Da kunne det flomme med alkohol, da kunne de toge fram i prosesjoner med glade sanger, da kunne de løsne på tøylene slik at de kunne nyte livet i fulle drag.

Kristne har også på dette feltet en alternativ rikdom å tilby. Paulus skriver i 5,18-19: "Drikk dere ikke fulle på vin, det fører til utskielser, bli heller fylt av Ånden og syng sammen, la salmer, hymner og åndelige sanger lyde! Syng og spill av hjertet for Herren". Hos kristne skal ikke dette skje et par uker i året, men hver eneste uke gjennom hele året, for kristne har alltid mye å takke Gud og Kristus for (6,21).

15) Johannesevangeliet og Første Johannesbrev: Kjærligheten

Vi har sett at Efeserbrevet hadde mange toner om kjærligheten, både om Guds kjærlighet til oss mennesker og vår kjærlighet til hverandre. Alle kulturer er opptatt av kjærlighet, så også datidens gresk-romerske kultur. Men Paulus og Johannes gir den et innhold som vakte stor oppsikt i samtiden.

Kjærlighet i antikkens kultur

Grekerne hadde mange ord for kjærlighet, og mange tanker om hvor viktig den er for mennesker. Dersom man forenkler bildet, kan man si at særlig tre dimensjoner var viktige for dem:

Den *erotiske* kjærligheten mellom mann og kvinne har alltid vært viktig, og derfor benevnes den etter grekernes hovedord for den, nemlig «*eros*», og den beskyttes av en gud ved samme navn.

Dessuten var kjærligheten mellom *venner* som stod på like fot med hverandre, svært viktig. Man kunne si at en mann fikk seg ei kone for å få barn med henne, mens den virkelig verdifulle kjærligheten, vennskapet (=«*filia*»), den kunne man bare ha med de vennene man var vokst opp sammen med, og som man hele livet stod last og brast sammen med.

I tillegg hadde man et ord for den kjærligheten som elsket på tross av den man var, eller den som stod lavere i rang, nemlig «*agape*». Ordet ble ikke mye brukt, men det kunne brukes for eksempel om foreldres kjærlighet til sitt barn. Likevel var det dette sjeldne ordet som ble hovedordet for Guds kjærlighet til mennesker når jødene i sin tid oversatte Det gamle testamente til gresk.

Dette er selvsagt en forenkling. For eksempel kunne mysteriereligioner bruke «*eros*» også om kjærligheten til Gud og det gode, for man kunne ha som livsideal å oppnå en sensuell og ekstatisk kontakt med guddommen. Ordet «*filia*» brukes i begrepet *filosofi*, som betyr «kjærlighet til kunnskap».

Det som er påfallende med Det nye testamente er at ingen forfattere bruker ordet *eros* om kjærligheten. I stedet bruker man hovedsaklig det ordet som grekerne brukte minst, nemlig *agape*. Det gir kjærligheten en ny dimensjon. Dessuten brukte man ordet *filia* på en utvidet måte som vakte oppsikt: Det vanlige var at vennskapskjærligheten ble begrenset til utvalgte venner innen samme sosiale sjikt. Det var bare de man kunne behandle på en likeverdig måte. Når man hadde med folk fra lavere sjikt å gjøre, kunne man strekke seg til å opptre som *velgjører* overfor en trengende underlegen. Men ulikheten i rang medførte at man ikke kunne opprette et likeverdig forhold.

Denne begrensningen ble sprengt så ettertrykkelig i kristne menigheter, at folk flest nesten ikke kunne tro at det var mulig å leve slik.

Et varemerke helt fra starten av

Denne radikalt annerledes måten å leve sammen på, var noe som kjennetegnet de kristne helt fra starten av. Lukas skriver om den første menigheten i Jerusalem: «Alle de troende holdt sammen og hadde alt felles. De solgte eiendommene sine og det de ellers eide, og delte ut til alle etter som hver enkelt trengte det» (Apg 2,44-45). Han skriver også: «Alle de troende var ett i hjerte og sinn, og ingen regnet det de eide som sitt eget, de hadde alt felles... Ingen av dem led nød, for de som eide jord eller hus, solgte det og kom med pengene og la dem for apostlenes føtter. Så fikk hver enkelt tildelt det han trengte» (4,32-35). I disse versene brukes ikke ordet for kjærlighet, men innholdet er ikke til å ta feil av.

De første kristne praktiserte helt fra starten av en likeverdighet som ble lagt merke til. Lukas framhever dette i den boka han skrev til et romersk publikum. Vi har sett at Paulus ofte nevner kjærligheten i for eksempel Efeserbrevet, og i Filemonbrevet at den også likestiller en slave med hans herre. Likevel er det Johannes, som bor i Efesos når han skriver, som virkelig setter denne rikdommen i sentrum.

Guds kjærlighet mot mennesker

I det *evangeliet* han skrev, understreker Johannes gang på gang at den store Gud viser sin agape-kjærlighet mot oss små mennesker. Gud elsket verden slik at han gav sin sønn (Joh 3,16). Jesus var ikke snauere enn at han tok på seg en slavejobb da han vasket disiplenes føtter på skjærtorsdagskvelden, og det var et uttrykk for at «han hadde elsket sine egne som var i verden, og han elsket dem helt til det siste» (13,1.4-5). I løpet av samtalen samme kveld, sier han «Ingen har større kjærlighet enn den som gir livet for vennene sine» (15,13), og før det var gått et døgn, hadde han gjort nettopp det.

Dermed bryter Jesus med det som var vanlig å tenke om forholdet mellom Gud og mennesker. Dersom Gud er den store Herren, og mennesket

hans små tjenere, er det helt naturlig at det blir et forhold mellom dem som er preget av at Gud kan kommandere og mennesker må vise lydighet. Men Jesus sier klart: «Jeg kaller dere ikke lenger tjenere... jeg kaller dere venner» (15,15). Dermed er det skapt et likeverdig forhold som savner sidestykke i religionenes verden.

Denne tonen om kristentroens kanskje største rikdom får lyde ekstra klart i *det første brevet* som Johannes skrev:

- «Se hvor stor kjærlighet Far har vist oss: Vi får kalles Guds barn, ja, vi er det!» (1. Joh 3,1).
- «Hva kjærlighet er, har vi lært av at Jesus ga sitt liv for oss» (3,16).
- «Ved dette ble Guds kjærlighet åpenbart blant oss, at Gud sendte sin enbårne Sønn til verden for at vi skulle leve ved ham. Ja, dette er kjærligheten... at han har elsket oss og sendt sin Sønn til soning for våre synder» (4,9-10).
- «Gud er kjærlighet, og den som blir i kjærligheten, blir i Gud og Gud i ham» (4,16)

Gang på gang hamrer altså Johannes fast at gudsforholdet har fått helt nye toner som synger om en rikdom som er større enn noen kan fatte.

Vår kjærlighet til hverandre

Det sier seg selv at når forholdet mellom mennesker og Gud er preget av en slik likestillende kjærlighet, vil det være inkonsekvent dersom mennesker opprettholdt skillelinjer seg imellom. Derfor sier Jesus dette på skjærtorsdagskvelden etter at han har vasket disiplenes føtter: «Forstår dere hva jeg har gjort for dere? Dere kaller meg mester og herre, og det gjør dere med rette, for jeg er det. Når jeg som er herren og mesteren, har vasket deres føtter, da skylder også dere å vaske hverandres føtter. Jeg har gitt dere et forbilde: Slik jeg har gjort mot dere, skal også dere gjøre" (13,12-15). Litt senere i samtalen gjentar han samme sak slik at det får dobbel vekt: «Et nytt bud gir jeg dere: Dere skal elske hverandre. Som jeg har elsket dere, skal dere elske hverandre. Ved dette skal alle forstå at dere er mine disipler, at dere har kjærlighet til hverandre» (13,34-35).

Denne rikdommen får man ved å høre til i en kristen menighet. Den er så grunnleggende viktig at Johannes i *det første brevet* sitt vektlegger den dobbelt så ofte som han vektla Guds kjærlighet til oss, slik at det blir en tredobbel treklang:

- «Den som sier: «Jeg er i ham», må leve slik Jesus levde» (1 Joh 2,6).
- «Dette er det budskap dere hørte fra begynnelsen av: Vi skal elske hverandre» (3,11).
- Fordi Jesus gav livet sitt for oss: «Så skylder også vi å gi vårt liv for våre søsken» (3,16).
- «Mine kjære, la oss elske, ikke med tomme ord, men i gjerning og sannhet» (3,18).
- «Dette er hans bud: Vi skal tro på hans Sønn Jesu Kristi navn og elske hverandre, slik som han bød oss» (3,23).
- «Mine kjære, la oss elske hverandre! For kjærligheten er fra Gud, og hver den som elsker, er født av Gud og kjenner Gud» (4,7).
- «Mine kjære, har Gud elsket oss slik, da skylder også vi å elske hverandre» (4,11).
- «Vi elsker, fordi han elsket oss først» (4,19).
- «Dette er budet vi har fra ham: Den som elsker Gud, må også elske sin bror» (4,21).

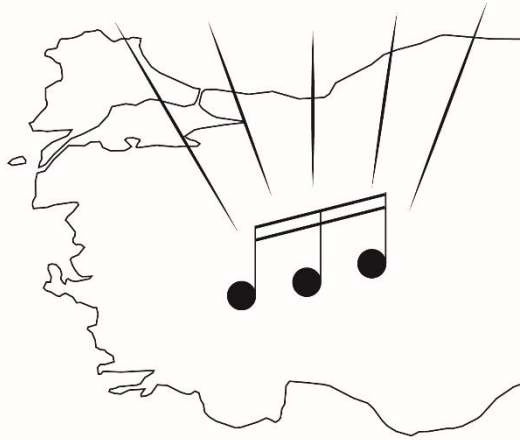
En alltid aktuell utfordring

I Norge har kristen tro preget samfunnet så lenge, at vi tar denne doble tanken om kjærlighet som en selvsagt sannhet. Likevel kan vi i praksis komme til både å misbruke den og å skyve den til side.

Vi misbraker den når vi sier at kjærligheten er alt som er viktig å si om Gud og forholdet til hverandre. Dersom Gud reduseres til en snill bestefar som elsker oss så høyt at han ikke stiller krav til oss, har vi glemt at han også er den hellige Gud som er vår Herre. Dersom alle Guds bud reduseres til bare et krav om kjærlighet som vi kan bestemme innholdet i etter vårt eget hode, har vi glemt at nestekjærligheten ikke skal erstatte de andre budene, men den sammenfatter hovedinnholdet i dem (se Rom 13,8-10).

Vi skyver den til side dersom vi har et så strengt gudsbilde at vi ikke klarer å hvile trygt i troen på at Gud er glad i oss akkurat slik som vi er. Like ille er det når stridigheter oppstår kristne imellom, og det skjer altfor ofte. Dessuten har vi en tendens til å ville omgås de vi har god magefølelse overfor fra vårt eget sosiale lag, slik at vi overser andre. Det medfører at vi skaper usynlige skiller oss imellom slik at mange settes på sidelinjen. Det har aldri vært slik at kristne menigheter har lyktes med å virkeliggjøre kjærligheten fullt ut hele tiden. Men det bør alltid være et mål at vi, med Åndens hjelp, kan strekke oss så langt i å realisere den, at omgivelsene merker det og tiltrekkes av det.

C: Toner om Jesus

Johannesevangeliet er skrevet på en helt annen måte enn de andre tre evangeliene. Johannes fungerte trolig som «biskop» i Efesos i mange år mens han arbeidet med denne boka. Det er ikke vanskelig å se hvordan omgivelsene rundt ham satte sitt preg på måten han formulerte seg.

16) Ouvertyren og sluttakkordene

Prologen i 1,1-18

Markus åpner evangeliet sitt med en treffende overskrift: "Her begynner evangeliet om Jesus Kristus, Guds Sønn" (Mark 1,1). Dermed er den viktigste tonen slått an, men den utfoldes ikke tydelig i det som skrives etter det. Johannes, derimot, lar denne tonen bli en hel ouvertyre om Guds sønn, som utfoldes gjennom hele 18 vers. Han lar tonen klinge gjennom mange varierte motiver.

Det gamle testamente slår uttrykkelig fast at Gud er én (5 Mos 6,4) og at ingen mennesker kan se den ene Gud og leve (2 Mos 33,20). Likevel står det en underlig tekst i Ordspråkene 8,22-31 om at Gud fødte Visdommen som en person som var med ham da han skapte verden. Dette motivet ble utviklet i senere jødiske skrifter: Vi leser for eksempel i *Visdommens bok* at

Visdommen er en utstråling av Gud (7,25-26), at Visdommen var med ved skapelsen av verden (9,1-2.9), og at Visdommen sitter ved Guds trone (9,4). I *Siraks bok* leser vi at han ble skapt før all tid (24,8-9). Ut fra dette ville det vært naturlig at Johannes startet med å synge ut at Jesus er denne guddommelige Visdom i en ekte person.

I stedet begynner Johannes slik: «I begynnelsen var Ordet. Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud» (1,1). Han synger altså om visdommen, men bruker et annet ord. Dermed vil en jøde også tenke på de første linjene i Bibelen: «I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden... og Guds ånd svevde over vannet. Da sa Gud: «Det skal bli lys!»» (1 Mos 1,1-2). Men viktigere er det nok hva en lilleasiatisk byborger ville tenke. Han kjente nemlig også godt til betydningen av Ordet (=logos på gresk). For ham betegnet dette begrepet den verdensfornuften som styrer hele kosmos. Det var ofte et religiøst begrep som kunne nærme seg å bety Gud. Altså var det en tankegang som liknet mye på det jødene tenkte om Visdommen. Johannes åpner altså med en tone som både jøder og grekere kunne forbinde med noe guddommelig! Han framhever så sterkt han kan at han skal skrive om en Visdom og et Ord som er virkelig Gud!

Dette motivet får sitt høydepunkt i vers 14 i prologen: «Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss». Dermed er det sagt helt klart: Denne boka skal handle om at Jesus var en guddommelig person som kom til oss på jorden, slik at «vi så hans herlighet, en herlighet som den enbårne Sønn har fra sin Far, full av nåde og sannhet». Dette er også ord som vakte lengsel hos både jøder og grekere. Både GT og andre religioner satte «herlighet» og «sannhet» svært høyt, men kanskje var «nåden» noe uventet ved siden av dem?

Det fantes mange greske myter om mennesker som hadde dratt ned til dødsriket for å vinne kunnskap eller oppnå store goder. *Orfeus* dro ned til dødsriket for å få igjen sin kjære Euridike, men klarte ikke å gjennomføre det. Platon gjengir *Myten om Er*, krigeren som kom til live etter å ha vært død, og kunne fortelle hva han hadde lært i dødsriket, nemlig den ubehagelige sannhet at enhver blir straffet for hver urett man har gjort i dette livet. Begge disse mytene var svært godt kjent på den tiden, slik at de preget folks tankegang. Men nå forteller Johannes at den guddommelige kommer ned til oss, at dette er sannhet, og at han kommer med et budskap om nåde som gis oss, ikke med krav som få, om noen, kan klare å oppfylle. Han sier at mennesket skal slippe å

lete på egen hånd, for «det sanne lys, som lyser for hvert menneske, kom nå til verden» (1,9). Når han utvider tonespråket med ordene "liv" og "lys" (1,4.7-9), tar han også opp begreper med sterk gjenklang i både GT-tekster og i hedningefolkenes lengsler.

Samtidens religioner hadde også klare tanker om at man kunne "se" det guddommelige med sjelens øye, noe som var det høyeste et menneske kunne oppnå. I mysteriereligionene hadde man riter der man betraktet kult-gjenstander så intenst at man kunne komme i en ekstase der man kunne "beskue" det guddommelige. Dette skjedde når den ytre verden ble stengt ute. Men Johannes betoner at Guds herlighet kunne sees i et konkret menneske midt i det vanlige livet!

Denne ouvertyren setter hedenske lesere på valg, for Jesus «var i verden, og verden er blitt til ved ham, men verden kjente ham ikke» (1,10). Jødiske lesere settes også på valg, for Jesus «kom til sitt eget, og hans egne tok ikke imot ham» (1,11). Men den fortellingen som nå følger, viser en vei til frelse for både greker og jøde, for «alle som tok imot ham, dem gav han rett til å bli Guds barn» (1,12).

Dermed åpner Johannes evangeliet med å spille en fanfare som vekker lengsler hos både jødiske og hedenske lesere samtidig. Jødene kan slå opp i GT og lese om de løftene som skjuler seg bak de fleste av formuleringene. Grekerne har positive forventninger til de samme uttrykkene ut fra det de har hørt i sine religiøse tradisjoner. Alle lengter etter å få sikker kunnskap om Guds frelse, og nå får de høre at Jesus er «den enbårne, som er Gud, og som er i Fars favn», og at han har vist oss hvem Gud er (1,18). Slik skapes en lyst til å lese videre.

Sluttakkordene i 20,28 og 31

Det ser ut til at førsteutgaven av dette evangeliet sluttet med kapittel 20, slik at kapittel 21 er føyet til senere som et viktig tillegg. Det ser ut for at Johannes opprinnelig avsluttet med en tydelig sluttakkord. Han betoner at han skrev sin bok «for at dere skal tro at Jesus er Messias, Guds Sønn, og for at dere ved troen skal ha liv i hans navn» (20,31). Jødiske lesere var blitt ufordret av at Jesus påstod å være både Messias og Guds Sønn, mens hedenske lesere nok forbandt mest med at han påstod å være Guds Sønn. Begge folkegrupper lengtet etter det gode gudslivet, og nå slås det fast hva de må tro for å få del i det.

Like før har Johannes gitt et stort forbilde for dem begge i en slags nest siste akkord. Tomas var ikke til stede første gang den oppstandne Jesus viste seg for disiplene, så han kunne ikke tro at det var sant (20,24-25). Men ei uke etter påskedagen var han sammen med de andre da Jesus kom inn i rommet. Da ble også han overbevist, slik at han måtte utbryte «Min Herre og min Gud» (20,28). Det er en bekjennelse som gav mening for alle jødiske lesere, for «Herre» er et av de viktigste gudsnavnene i GT. Men den var også sterk i hedenske ører, for på den tiden het det om den romerske keiser Domitian at han gjerne ville bli tiltalt som «Herre og Gud», altså med de samme titlene. Hvis det som er blitt fortalt om Jesus er sant, er det altså ikke den romerske keiseren som skal tilbes med disse ordene, men den oppstandne Jesus Kristus.

I jødiske ører var det blasfemisk å si om noe menneske at det var Gud. Romerske ører kunne oppfatte det som opprørersk å si om noen andre enn keiseren at man var Herre og Gud. Likevel er det det Johannesevangeliet ender med å utfordre alle til å bekjenne. Derfor blir de to siste akkordene i evangeliet både sterke og provoserende. De utfordrer til å ta en modig beslutning.

Et helt særegent tonespråk

Det er ikke bare i åpningen og slutten at Johannesevangeliet skiller seg ut fra de andre evangeliene. Alt som er skrevet i mellom, er også helt særegent. Det må være lov til å spørre etter gode grunner for at det er blitt slik. Det må være lov til å våge seg ut på litt usikker grunn for å gjøre noen formodninger. Forskningen vil nok aldri klare å avdekke dette på en helt sikker måte, men de gjetningene som følger nå, er neppe langt unna sannheten.

Det er nokså vanlig å anta at det er den disippelen som Jesus hadde det mest fortrolige forholdet til, som skrev evangeliet. Vi antar at han var menighetsleder i Efesos på sine gamle dager, kanskje helt fra tempelet i Jerusalem falt i år 70 og til langt ut på 90-tallet. Vi antar også at han hadde lest de andre evangeliebøkene, i alle fall Markus- og Lukas. Da han sluttførte boka si, var det gått over 50 år siden Jesus levde. Det var nye tider med nye utfordringer på et nytt kontinent. Hvordan kunne Jesusfortellingen gjengis slik at man møter disse utfordringene på en god måte?

Fortellinger, Jesusord og filosofiske utredninger

Fortellinger er viktige i alle slags kulturer, og dette gjaldt også i det gamle Israel og det gamle Lilleasia. Derfor er det fint at Markus skrev et evangelium som vektlegger hovedtrekkene i *fortellingen* om Jesus. Siden denne boka så tydelig er delt i to deler, har noen sett for seg at den kunne leses på to kvelder i menighetene: Første kvelden leste man fram til Mark 8,22-26, altså fram til fortellingen om den blindfødte. Han ble først helbredet slik at han kunne skimte noe av virkeligheten, og etter at Jesus hadde forsatt behandlingen, kunne han se alt tydelig. Dette passer godt som en avslutning: Første kvelden hadde tilhørerne begynt å skimte hvem Jesus var, dagen etter skulle de få hjelp til å se tydelig. Kanskje skjedde det slik i mange lilleasiatiske bystater, om og om igjen for stadig nye tilhørere?

Men fortellinger konsentrerer seg om handlinger på en kortfattet måte. Siden Jesus brukte store deler av dagene til å forkynne og til å undervise, var det også naturlig at det viktigste han sa ble samlet i bøker som vektla *læren* hans. Det var også vanlig at store lærere på den tiden hadde disipler som

memorerte utenat de viktigste formuleringene til sin mester. Vi har ikke bevart noen slike ord-samlinger fra Jesus, men siden både Lukas og Matteus gjengir lengre Jesus-taler på nokså like måter, antar vi at de har kunnet lese i slike bøker. Dermed skrev de evangelier som inneholdt både fortellingene om Jesus og utdrag fra det viktigste i undervisningen hans.

Felles for alt dette, er at det er *forkortelser* av det som virkelig skjedde: Fortellingene konsentrerer seg om det viktigste, og Jesusordene er ofte ordspråkaktige fyndord eller enkle lignelser. Det er åpenbart at Jesu taler må ha vært lengre og mer utfyllende enn dette, og at han hadde fortrolige samtaler med disiplene som gikk mer i dybden. Særlig viktig i så måte var nok tiden mellom oppstandelsen og himmelfarten. Da står det at Jesus var sammen med disiplene i 40 dager og "talte om det som hører Guds rike til" (Apg 1,3). Dersom det er sant at Jesus hadde et særlig fortrolig forhold til Johannes (Joh 13,23), kan vi tenke oss at de to gjennom hele Jesu virke hadde hatt ekstra dype samtaler. Dermed er det nok treffende at evangeliet slutter med å hevde: "Skulle det skrives ned, hver enkelt ting, tror jeg ikke hele verden ville romme alle de bøker som da måtte skrives" (21,25).

Det er lett å se for seg at da Johannes var "biskop" i Efesos, opplevde han at de tidligere evangeliebøkene ikke kunne møte nye utfordringer godt nok. I Efesos levde kristne i en situasjon med økende konfrontasjoner både med synagogen og med romerske myndigheter. Det var grunn til å gå mer i dybden for å forsvare Jesu enestående betydning. Dessuten levde de i en kultur som verdsatte dyptgående religiøse og filosofiske betraktninger. De som ble anerkjent for å være dypttenkende mennesker, nøt stor anerkjennelse. Johannes hadde opplevd mye sammen med Jesus som kunne framstilles på en slik måte at det møtte slike behov. Kanskje brukte han ledige stunder gjennom mange år for å formulere det så godt som mulig? Det trenger ikke bety at Johannes la nye ord og begreper i Jesu munn, for også jøder var opptatt av de motivene vi finner hos ham. Men det betyr at Johannes la vekt på å framheve de Jesusordene som kunne kommunisere godt med hans samtid.

Mer konsentrasjon og dybde

Johannesevangeliet består av tre hoveddeler som har hver sine særpreg:

På tilsvarende måte som de andre evangeliene, begynner Johannes med en hoveddel i kapittel 1-12 som beskriver *Jesu offentlige virke*. Men her finner vi ikke mange små fortellinger. I stedet konsentreres oppmerksomheten rundt noe få og viktige samtaler og undergjerninger, slik at de kan utdypes på en mer utførlig måte.

Den største forskjellen kommer i kapittel 13-17, som beskriver Jesus siste måltid sammen med disiplene på skjærtorsdagen. De andre er svært kortfattede i sine framstillinger av dette, og de legger hovedvekten på innstiftelsen av nattverden. Johannes betoner fotvaskingen i stedet for nattverden, og han gjengir en samtale over tre kapitler og en bønn over ett kapittel. Alt dette går i dybden på en helt særegen måte.

De største likhetene finnes når Johannes gjengir Jesu lidelse, død og oppstandelse i kapittel 18-21. Men også her kommer det inn særegne dybdeboringer, og nå gjelder det særlig forhøret for Pilatus, som var romerske myndigheters representant i Jerusalem.

Mange har festet seg ved at teksten flere steder veksler fra jeg-du form til vi-dere form, for eksempel i 3,11. Det er som om Johannes begynner å gjengi en samtale mellom Jesus og Nikodemus, men glir over til å føre en allmenn samtale mellom kirken og synagogen. Det er som om Jesusordene rettes til nye tilhørere slik at de blir mer aktuelle.

Mange har også festet seg ved det Jesus sier i 14,25-26: "Dette har jeg sagt dere mens jeg ennå er hos dere. Men Talsmannen, Den hellige ånd, som Far skal sende i mitt navn, skal lære dere alt og minne dere om alt det jeg har sagt dere". Det ser ut for at selv om Jesus har undervist dem i sitt budskap, har disiplene ikke kunnet forstå dybdene i det og hvordan det kan passe til nye situasjoner. Til det trenger de Åndens hjelp, slik at Johannes kan skrive i tro på at Ånden veileder ham til å se nye toner i de gamle Jesusordene, og bli i stand til å utfolde dem tydeligere. Samme tanke er framme i 16,12-15: Sannhetens Ånd skal "veilede dere til hele sannheten", ikke slik at han endrer

budskapet, men slik "at han skal ta av det som er mitt, og forkynne det for dere". Det er altså Jesu lære som skal aktualiseres på nye måter.

Det er mange meninger om hvordan Johannes har disponert evangeliet sitt. Den enkle tredelingen som jeg har ovenfor, kan utdypes på mange ulike vis. Det går an å lete etter fine symbolikker, for eksempel i sjutallet: Jesus foretar sju reiser, han utfører sju tegnhandlinger, han holder sju viktige taler, han framfører sju ulike typer vitner og det er sju "jeg-er-proklamasjoner" (se *Studiebibelen IV*, høyre spaltetekst). Her er det ikke plass til å gå så grundig til verks. Her skal jeg konsentrere meg om hva evangeliet har å framføre som tilsvar på de aktuelle utfordringene som fantes i Efesos på 90-tallet.

17) Utfordringen fra synagogen

De kristne kunne ikke tilbe keiseren som Gud. Den saken var udiskutabel, og vi så at Johannesevangeliet sluttet med å betone at bare Jesus er verdig en slik tilbedelse. Dermed var kristne i samme situasjon som jødene, som heller ikke kunne delta i keiserdyrkelse. Jødene ble respektert for det, slik at de ble unntatt fra det kravet. Så lenge kristne holdt seg til venns med synagogene, kunne de bli oppfattet som en sekt innen jødedommen, og nyte godt av den samme unntaksbestemmelsen. Derfor var det kritisk for kristne at konfrontasjonene med jødene i Lilleasia var sterke helt fra Paulus første misjonsreise av (se Apg 13,44 - 14,19). Mot slutten av århundret var det kommet så langt at kristne offisielt ble utstøtt fra synagogene, til og med gjennom en egen forbannelsesbønn i den viktige *Attenbønnen*. Dette ble kjent for romerske myndigheter, og dermed kunne ikke kristne nyte godt av å bli ansett som en jødisk sekt lenger. Det var ingen grunn til å frita kristne fra kravet om keiserdyrkelse.

Det er lett å se for seg at mange kristne kunne fristes til å mildne motsetningen til synagogen. Dersom Jesus oppfylte frelsesløftene i jødenes hellige skrifter, måtte det vel kunne gå an å forkynne det på en måte som ikke provoserte jødene så sterkt? Det var behov for å lodde i dybden på to fronter samtidig: Johannes la vinn på både å vise at Jesus var jødenes lovede Messias og frelser, og på å vise at han gjorde det på en måte som med nødvendighet måtte provosere tradisjonell jødisk teologi. Dermed fikk kristne de svar de trengte i en presset situasjon.

Jesus bringer den lovede frelsestiden

Johannesevangeliet er gjennomsyret av detaljkunnskap om jødiske forhold og kjennskap til løftene i Det gamle testamente. Her finner vi for eksempel tilknytning til jødenes feiring av løvhyttefesten med sine vannseremonier (7,37-44) og lysseremonier (8,12-20). Her finner vi også en mer troverdig datering av skjærtorsdagsmåltidet: Mens de andre ser ut til å la Jesus spise påskelammet samtidig som alle andre i Israel, er Johannes informert om at noen grupper som Essenerne kunne gjøre det kvelden før, fordi de var

uenige i kalenderspørsmål. Dermed kan Jesus spise måltidet kvelden før de fleste, slik at han kan henge på korset samtidig som påskelammene ble slaktet i tempelet.

Det viktigste er likevel at Johannes framhever sider ved Jesus som har klare forvarsler i Det gamle testamente. Dette skjer om og om igjen for å overbevise om at han er den store oppfylleren av både profetier og forbilder. Det er ikke plass til å gjennomgå dette i detalj, men den som er interessert, kan lese en kommentar eller slå opp alle henvisningene som finnes nederst på sidene i nye bibelutgaver. Vi kan regne med at mange var så godt informert om disse løftene at de kunne gjenkjenne det meste.

Det mest provoserende var nok at Jesus mange ganger formulerte sin betydning på en slik måte at han framstod som Guds sønn. I følge 2 Mos 3,14 er Guds navn; "Jeg er". Det er vanlig å tolke dette navnet til å bety: "Jeg er den virksomme", fordi navnet knyttes til et løfte om at Gud vil befri dem fra Egypt. I siste del av Jesajaboken brukes slik formuleringer ofte om Gud (se Jes 43,3; 45,18; 51,12; 52,6). Det er derfor neppe tilfeldig at Jesus bruker den gjentatte ganger. Han kan omtale seg selv direkte som "jeg er" (8,24 og 28). Han kan utfylle formuleringen mange ganger: Jeg er *verdens lys* (8,12), jeg er *livets brød* (6,35.51), jeg er den *gode gjeteren* (10,11.14), jeg er *oppstandelsen og livet* (10,25), jeg er *veien, sannheten og livet* (14,6), jeg er det *sanne vintreet* (15,1.5). Dermed betones det både at Jesus er Guds sønn og at han bringer den frelsestiden som dekker menneskers viktigste behov.

Jesus skaper den avgjørende konfrontasjonen

Jesu guddommelige selvbevissthet blir altså ekstra tydelig i dette evangeliet. Da er det ikke så overraskende at også konfrontasjonen med synagogen blir ekstra sterkt framhevet. Det var utålelig for jødiske ører at noen kunne kalle seg selv guddommelig. Dette var hovedanklagen mot ham i den siste rettsaken, slik det kommer fram da jødene sendte ham til Pilatus: "Vi har en lov, og etter loven er han skyldig til å dø fordi han har gjort seg selv til Guds Sønn" (19,7).

Det begynte forsiktig med en samtale med den lærde Nikodemus i kap 3. Det fortsatte med at de begynner å forfølge ham fordi han helbreder på den hellige sabbaten (5,16), og fordi de ikke kunne akseptere det han sa om seg selv som livets brød (6,41.52). Det toppe seg i en konfrontasjon der Jesus frakjenner dem retten til å være Abrahams barn og i stedet kaller dem for djevelens barn (8,37-47). Jødene svarer med å anklage Jesus for å være besatt av en ond ånd, og med å ville steine ham der og da (8,48-59). Jesus forutså at denne konflikten ville fortsette i framtida også: "De skal utstøte dere av synagogen. Ja, det kommer en tid da de som slår dere i hjel, skal tro at de utfører en tjeneste for Gud. Det skal de gjøre fordi de verken kjenner min Far eller meg. Dette har jeg sagt dere for at dere skal huske på at jeg sa dette om dem, når deres tid kommer" (16,2-4).

Det er altså ingen vei utenom en uforsonlig konflikt mellom kristen tro og tradisjonell jødisk teologi, fordi man tolker de samme hellige skriftene så grunnleggende ulikt. Budskapet om Jesu frelsesverk er så viktig å bevare rent, at det ikke er rom for kompromisser. I stedet må man være villig til å tåle forfølgelser, slik Jesus selv var det. Disse klangene fra sangen om Jesus var nok tøffe å forholde seg til for kristne i Efesos.

18) Utfordringen fra en hedensk omverden

I de fleste av verdens kirker, er mange avsnitt fra Johannesevangeliet blant de mest leste og høyest skattede Jesustekstene. Det skyldes at Johannes også har lilleasiatiske byborgere i tankene mens han skriver. Han ønsker å framstille Jesus på en slik måte at de blir tiltrukket av ham. Det så vi tydelig i prologen: Jødene leste versene med sin bakgrunn, mens hedningene kunne verdsette de samme uttrykkene ut fra sine religiøse og filosofiske tradisjoner. Dette evangeliet er så mesterlig formulert at det vekker gjenklang hos begge folkegrupper samtidig! De fleste tekstene har både dobbel og tredobbel bunn! Når Johannes velger ut tekster fra Det gamle testamente som Jesus oppfyller, velger han tekster med bilder som også hedningene forstår.

Jesus gjør tiltrekkende tegnhandlinger

I den første hoveddelen er det særlig seks store tegnhandlinger som fremheves for å sette ord på hva Jesus bringer. De kalles ikke undergjerninger i dette evangeliet, men "tegn" (2, 11; 4.54; 12,37), fordi de viser så tydelig hvilke goder Jesus vil bringe til alle folkeslag. I datidens rettsvesen skilte man mellom "tvingende bevis" som ikke kunne diskuteres, og "tegn" som stod for et svært sannsynlig argument. I stoisk filosofi kunne man tale om "tegn" som det synlige uttrykket for noe som er usynlig. Dermed blir Jesu tegnhandlinger sterke vitnesbyrd om den frelsestiden han bringer:

Det første tegnet er *vinunderet* i Kana, da Jesus gjorde vann til vin med overraskende god smak (2,1-11). Det er et tegn på at han vil invitere til det store festmåltidet i Guds rike. Vin var en høyt verdsatt festdrikk i hele området. I tillegg fortelles det om den populære vinguden Dionysos at han ved en anledning forvandlet vann til vin (*Bacchae* 704-707). Ved en av de årlige Dionysosfestene ble tre tomme krukker morgenen etter funnet fylte av vin. Det kan derfor være ekstra passende å starte med dette underet som de andre ikke har tatt med, for å markere at Jesus overgår Dionysos!

Noe tilsvarende gjelder *brødunderet* i kap 6. Det er et tegn på at nå er livets brød tilgjengelig for alle som ønsker å ta del i den store festen. Brød var den viktigste delen av kostholdet den gangen, og det var vanlig å spise det hver dag. Johannes forteller om et brød som har utrolige kvaliteter: "Det brødet som kommer ned fra himmelen, er slik at den som spiser av det, ikke dør. Jeg er det levende brød som er kommet ned fra himmelen. Den som spiser av dette brødet skal leve til evig tid" (6,50-51).

Helbredelsen av *sønnen til den kongelige embetsmannen* i Kapernaum (4,43-54) spiller på en annen lengsel hedninger kunne kjenne seg igjen i, nemlig lengselen etter å reddes fra døden når man lider av farlige sykdommer.

Den *lamme ved Betesdadammen* blir helbredet på enda mer underfullt vis, for han fikk full førighet etter å ha vært plaget i 38 år! (5,1-9).

Da Jesus gav den *blindfødte* synet igjen, ble tegnet enda tydeligere: Til og med medfødte skavanker kan bli helbredet (9,1-8). Det er et tegn på at også åndelig blinde kan få se sannheten om Guds frelse dersom man tror på Jesus. Den blindfødte måtte nemlig selv være aktiv med å vaske seg for å oppleve underet.

Så topper det seg i kap 11: Til og med *den døde Lasarus* kunne få livet tilbake. Til og med ovenfor livets siste fiende, er det håp om frelse og evig liv!

Johannes skriver at "mange kom til tro på hans navn, da de så tegnene han gjorde" (2,23). Nikodemus må bekjenne: "Ingen kan gjøre de tegnene du gjør, uten at Gud er med ham" (3,2). Den blindfødte som var blitt seende, utbrøt: "Så lenge verden har stått, har ingen hørt om at noen har åpnet øynene på en som er født blind. Var ikke denne mannen fra Gud, kunne han ikke gjøre noe" (9,32-33). Men det virkelig store tegnet kommer helt til slutt: Jesu oppstandelse fra døden. Jesus annonserte tidlig at det skulle skje, for da han hadde rensset tempelet kom jødene til ham og spurte: ""Kan du vise oss et tegn på at du har rett til å gjøre dette?" Jesus svarte dem: "Riv ned dette tempelet, og jeg skal reise det opp igjen på tre dager"... det tempelet han talte om var hans egen kropp. Da han var stått opp fra de døde, husket disiplene hans at han hadde sagt dette" (2,18-22).

Jesus bruker tiltrekkende symboler

Innimellom underne fortelles det om viktige samtaler som Jesus hadde med ulike personer. Også der bruker han bilder som alle slags folk kan kjenne en lengsel mot å få del i. La meg gi noen viktige eksempler:

I *samtalen med Nikodemus* er det slik at Jesus begynner med å tale til Nikodemus om å få del i "Guds rike" (3,3.5). Det er et uttrykk som jøder forbandt mye med. Men så glir han over til å tale om det "evige liv" som den store gaven (3,15.16), og etter det igjen glir han over til å invitere alle til å komme til "lyset" (3,19-21). Dette er uttrykk som alle forstår.

I *samtalen med den samaritanske kvinne* er det behovet for godt drikkevann som Jesus spiller på (4,1-15). Jesus inviterer kvinnen til å drikke av det vannet han vil gi, for "den som drikker av det vannet jeg vil gi, skal aldri mer tørste. For det vannet jeg vil gi, blir i ham en kilde med vann som veller fram og gir evig liv" (4, 14).

I *samtalen som følger etter tegnet med den blindfødte*, lover Jesus at han vil være som en god gjeter som har omsorg for alle folkeslag (10,11-16). Betydningen av å ha gode gjeterer var noe alle kunne se i omgivelsene rundt bystatene.

I den avgjørende *konfrontasjonen med jødene i kapittel 8* kommer Jesus med et sterkt løfte til alle som hører på hans ord: "Da skal dere kjenne sannheten, og sannheten skal gjøre dere fri" (8,31-36, sitat fra v32). Vi har allerede sett hvor viktige temaer som sannhet og frihet var i antikke bystater, så slike løfter hadde stor appell.

På åkrene utenfor bystatene kunne man mange steder se store arealer med *vintrær*, særlig i innlandet øst for Efesos. De kjente derfor godt til at dersom slike trær skulle gi gode vindruer, måtte greinene suge næring fra røttene. I 15,1-8 utnyttet dette som et bilde på hvor viktig det er å ha nær kontakt med Jesus.

I antikken var det stor forskjell på å være husslave for en stormann, og det å være en av hans utvalgte venner. De ble behandlet svært ulikt. Derfor er det sterkt når Jesus lover disiplene sine at de skal få være hans *venner i stedet for slaver* (15,13-15).

Evangeliet er altså fullt av sterke og følelsesladede invitasjoner til hedninger. Målet er at de skal gjøre som grekerne i 12,20-21, de som oppsøkte Filip og sa: "Herre, vi vil gjerne se Jesus."

Motstand fra hedninger

Pilatus står som det fremste eksemplet på at også hedninger avviste Jesus. Det lange forhøret hos ham fører til at Pilatus forstår at Jesus blir dømt uskyldig (18,38), selv om han ikke vil anerkjenne Jesu påstand om at han forkynner sannheten (18,36-38a). Han lar seg i stedet overtale til å begå et justismord (19,13-16). Det som blir utslagsgivende, er anklagen om at når Jesus gjør seg til konge, setter han seg opp mot keiseren (19,12.15). Dette skulle komme til å bli hovedanklagen kristne kom til å møte i Lilleasia på slutten av århundret: Når de ikke ville tilbe keiseren, ble de ansett som mulige landssvikere. Jesus var den første som ikke ble trodd på at han brakte sannheten, og i stedet henrettet som en farlig opprører. Siden skulle kristne over hele Romerriket komme til å erfare det samme.

I avskjedstalen sier Jesus det slik: "Om verden hater dere, skal dere vite at den har hatet meg først... En tjener er ikke større enn sin herre. Har de forfulgt meg, vil de også forfølge dere" (15,18.20). Dette allmenne språket tilspisses i de følgende versene til særlig å gjelde forfølgelsen fra jødene. I utgangspunktet må altså kristne være beredt på å møte mye motstand: "Dette har jeg sagt dere for at dere skal ha fred i meg. I verden har dere trengsler. Men vær frimodige, jeg har seiret over verden!" (16,33).

Til sist: I kapittel 21,18-19 kommer Jesus med en konkret forutsigelse av at Peter kommer til å lide martyrdøden. Når Johannes skriver evangeliet sitt, vet han at denne profetien gikk i oppfyllelse i Roma 30 år tidligere, og han vet om mange kristne som har lidd en tilsvarende skjebne.

19) Klare vitnesbyrd i rettsstriden om Jesus

Det er mange andre toner som lyder fra Johannesevangeliet. Vi har hørt noen av dem ovenfor når det gjelder frihet etter døden (se avsnitt 8) og konsentrasjonen om kjærlighetsbudet (se avsnitt 15). Vi skal også høre særegne toner om Jesu død (se avsnittene 21 og 22). Men avslutningsvis vil jeg framheve det som kanskje er det viktigste anliggendet i denne boka. Det blir nemlig litt misvisende å sammenlikne evangeliet med en sang om Jesus. Denne boka er ikke skrevet med tanke på det som skjer i bystatenes teatre eller konsertbygg. Det er heller skrevet med tanke på de rettsforhandlinger som skjer på byens *Agora*.

Mange vitner

Johannes ser for seg at det dypest sett foregår en rettsstrid om Jesus, der Jesus er den tiltalte. Begge sider fører fram sine vitner, for at den jevne jøde eller hedning skal kunne felle sin dom. Johannes bruker ordene "vitne/vitnesbyrd" påfallende ofte (nesten 50 ganger). Noen av jødernes motanklager kommer fram i teksten, og dersom vi konsentrerer oss om de første 12 kapitlene, føres følgende vitner til fordel for Jesus fram på rekke og rad:

- Døperen Johannes er den første på gjentatte steder i det første kapitlet (1,6-8.15.19.29-34, se også 5,33).
- Der nest følger tre av disiplene: Andreas i 1,41, Filip i 1,45-46 og Natanael i 1,49.
- Kvinnen ved brønnen vitner overfor sine naboer (4,28-30).
- Jesus selv vitner om hvem han er (3,32-34; 8,13-14 og 18).
- Jesu gjerninger vitner om hvem han er (5,36; 10,37-38).
- De hellige skriftene vitner om ham (5,39 og 46-47).
- Ja, Gud selv vitner til fordel for Jesus (5,37; 8,18).

Det var vanlig å anse to eller tre vitner som tilstrekkelig for å bedømme sannheten i en sak, så dette må sies å være en overbevisende lang rekke! Boka slutter med å framheve to ganger at også forfatteren stiller seg inn i rekken av disse vitnene, Han har sett det med egne øyne, og hans vitnesbyrd er sant (19,35 og 21,24).

Den omstridte hovedsaken

Det helt avgjørende stridspunktet er selvsagt om Jesus virkelig kan være Guds sønn i en helt enestående forstand. Hvis han kan anerkjennes som det, er saken avgjort. Derfor er disse 12 første kapitlene gjennomsyret av utsagn som begrunner det. Mens de andre tre evangeliene bare antyder dette forsiktig noen få steder hver, er det som om det hamres inn hele tiden hos Johannes. Vi finner over 100 vendinger og uttrykk i løpet av 12 kapitler!

- Jesus kaller Gud "Far" på en påfallende måte hele 50 ganger, for eksempel 7 ganger i 5,17-23.
- Han kaller seg selv for "Sønnen" mer enn 10 ganger, og det kalles han også av Døperen (1,34) og Natanael (1,49).
- Han sier det så sterkt at "Jeg og Far er ett" (10,30), og at "Far er i meg og jeg i Far" (10,38). Han antyder også sitt evige opphav når han sier: "Før Abraham var, er jeg" (8,58).
- Over 25 ganger finner vi formuleringen at han "er sendt" av Gud, seks ganger at han "kommer fra himmelen", tre ganger at han er "kommet ovenfra", samt formuleringer som at han "er steget ned" (3,13), og "gått ut fra Gud" (8,42).
- Etter livet på jorden, skal han tilbake til Gud. Dette gjentas også ofte med uttrykk som at han skal bli herliggjort (4 ganger), at han skal løftes opp (4 ganger) og at han skal "stige opp" (1 gang).

Innimellom kommer det som et refreng hele sju ganger at mange kom til tro (2,23; 7,31; 8,30; 10,42; 11,45; 12,11.42). Disiplene blir det store forbildet, for når mange vender seg fra Jesus, spør han dem: ""Vil også dere gå bort?" Simon Peter svarte: "Herre, hvem skal vi gå til? Du har det evige livs ord, og vi tror og vet at du er Guds Hellige" (6,67-69). I den store rettsstriden om Jesus ønsker Johannes at alle som leser evangeliet hans, blir så overbevist at de ønsker å gjøre denne bekjennelsen til sin, selv om det måtte koste.

Åndens tredoble funksjon

Når vi kommer til samtalen ved skjærtorsdagsmåltidet, kommer det inn en ny person i denne tenkte rettsstriden. Det er Den hellige ånd, som kalles "parakleten", noe som oversettes med *Talsmannen*. Dermed settes Ånden inn i en juridisk rolle, for parakleter kunne på den tiden kalles til hjelp i rettssaker, enten for å hjelpe en anklaget med hans forsvar og være hans "talsmann", eller selv opptre som anklager og påvise urett hos en annen. Han kan altså ha en dobbelt oppgave.

Vi får klart beskrevet *anklagerollen* til Ånden, og da er det som om Ånden gjør noe så uvanlig som å vende seg mot alle som er *publikum* til rettsaken, og begynne med å anklage *dem*: "Når han kommer, skal han gå i rette med verden og vise den hva synd er, hva rettferdighet er, og hva dom er. Synden er at de ikke tror på meg. Rettferdigheten er at jeg går til Far, og dere ser meg ikke lenger. Dommen er at denne verdens fyrste er dømt" (16,8-11). Publikum må altså avgjøre saken om Jesus for sin egen del, og da får de høre at Jesus har vunnet rettferdighet i og med sin oppstandelse fra de døde. Dersom de ikke tror på Jesus, vil de lide samme skjebne som djevelen, verdens fyrste. I denne rettstriden møter altså også tilhørerne en alvorlig anklage: De kan bare slippe unna en streng dom ved å tro at Jesus er Guds sønn!

Ånden utdyper også *forsvaret* for hvem Jesus er. Han kalles "sannhetens Ånd" (14,17; 15,26 og 16,13), "han skal lære dere alt og minne dere om alt det jeg har sagt dere" (14,26), og han skal "veilede dere til hele sannheten... Han skal herliggjøre meg, for han skal ta av det som er mitt, og forkynne det for dere" (16,13-14).

Men Ånden har en rolle til, for Jesus vet godt at de fleste vil avvise ham i denne tenkte rettstriden. I stedet for å la seg overbevise til å tro på ham, vil de bli fiendtlig innstilt mot de kristne, slik at de på ulike måter vil forfølge dem. Ordet "paraklet" kan også betegne en person som *gir formaning, oppmuntring eller trøst*. Da er vi kommet oss ut av rettssalen, ofte ut i et utfordrende liv som innebærer motstand. Der møter vi også Ånden som kan gi oss den veiledningen og hjelpen vi trenger for å leve livet som kristne. Denne siden ved Åndens gjerning utdypes ikke i Johannesevangeliet, men den ligger innebygget i ordets betydning. Johannes har konsentrert seg om Åndens rolle i rettsaken, og dermed overlater han til andre å skrive om denne rollen, og også til å skrive om nådegaver og Åndens frukter i livsførselen.

Gjør som tre av disiplene

Det er neppe tilfeldig at Johannes bruker mye plass på reaksjonene til fire av disiplene, to flere enn de andre evangeliene gjør. Tre av dem har problemer som betones i starten av siste hoveddel, mens tre av dem blir holdt fram som forbilder i slutten av evangeliet.

Judas får påfallende mye oppmerksomhet i kap 13, fordi hele 13 vers betoner at han kommer til å forråde Jesus (13,2.11.18.21-30). Det er Satan som overtar kommandoen i hans liv (13,27). Vi får høre at hans skjebne er å gå ut i

nattens mørke (13,30), og at han så utfører det store sviket (18,2-5). Det var nok mange kristne som kunne føle presset fra omgivelsene så sterkt, at de kunne fristes til å gå over til motstandernes rekke for å få et bedre liv. De får her en klar advarsel.

Peter beskrives først som den som misforstår Jesu fotvasking (13,6-9), og som også får høre at han kommer til å fornekte Jesus (13,38). Det skjedde også i virkeligheten tre ganger på rad (18,15-18.25-27). Denne redselen for å vedkjenne seg troen når det begynner å være farlig, var nok også noe som mange kristne i Efesos kunne kjenne seg igjen i. Da var det nok trøstefullt å lese om Peter at han tre ganger på rad fikk gjøre opp for fornektelsene, og at han fikk gjentatt kallet om å følge Jesus (21,15-19).

Tomas beskrives som den som ikke forstår helt hva Jesus mener (14,5) og som heller ikke kan tro uten at han blir skikkelig overbevist (20,25). Det var nok mange kristne som kunne kjenne seg igjen i en slik usikkerhet. Men når Tomas først ble overbevist, kom han med den klareste bekjennelsen av alle i den nest siste sluttakkorden: Min Herre og min Gud (20,28).

Til sist har vi *Johannes* selv. Han skriver ikke åpent selv at det er han, men han beskrives i 13,23-26 som den som lente seg mot Jesus, i 18,15-16 som den som våget å vedkjenne seg hvem han var ved øversteprestens hus, og som også våget å stå ved korset sammen med Maria (19,25-27). Han får høre at han skal få leve lenge, og han kommer med sitt klare vitnesbyrd (21,20-24). Det er en slik trofasthet Johannes ønsker at alle evangeliets lesere skal ha, men han har heldigvis også trøst å gi til alle som føler seg som Peter eller Tomas.

Hva med Tomas-tvilere i dag, er det mer hjelp å få?

Se neste side -->

Har vi konkrete bevis i dag?

Vi har sett at evangeliet opprinnelig ble avsluttet med å holde fram Tomas som et stort forbilde. Han var ikke til stede første gang Jesus viste seg levende for disiplene, og han krevde konkrete bevis for å kunne tro. Det fikk han. Den fortellingen avsluttes med at Jesus sier til ham: "Fordi du har sett meg, tror du. Salige er de som ikke ser, og likevel tror" (20,29). Det er der alle evangeliets lesere befinner seg. Vi er for sent ute til å erfare selv, og dermed må vi stole på det som øyenvitnene sier. Eller har vi noe mer?

Det er Johannes som forteller om hva han og Peter så i den tomme graven. De så "linklærne som lå der, og tørkleet som Jesus hadde hatt over hodet. Det lå ikke sammen med linklærne, men sammenrullet på et sted for seg selv" (20,6-7). Dermed kunne det ikke ha vært en alminnelig tilfriskning fra en skinndød eller noe røveri av liket, når likklærne ble funnet slik: Det lange kledet lå på sin plass, som om kroppen hadde forlatt det uten å vikle det opp, og det hodetørkleet som hadde vært på innsiden, lå nå sammenrullet på utsiden. Det var ikke rart at disiplene ble overbevist av et slikt syn.

Det fortelles om dette likkledet at apostelen Tomas fraktet det til Edessa, en by i Tyrkia som nå heter Sanliurfa og ligger i østre del av landet, omtrent 25 mil øst for det nordøstlige hjørnet av Middelhavet og drøyt 5 mil nord for grensa til Syria. Der forsvant det på 400-tallet, men ble gjenfunnet i en nisje over byporten i år 544. Da byen ble beleiret i år 943, slapp de muslimske lederne unna en ødeleggelse mot å utlevere kledet til Konstantinopel, og det skjedde med stor festivitas. Der forsvant det da byen ble beleiret i år 1204, før det ble funnet igjen i en kirke utenfor Paris i år 1355. Nå oppbevares det i Torino, og ble senest sommeren 2015 stilt ut offentlig slik at over en million tilreisende kunne se det med egne øyne. Det har også over 200 vitenskapsfolk av mange slag gjort og utført nøyaktige undersøkelser av mange slag. Ingen kan forklare hvordan et slikt svimerke kan ha oppstått, men alle undersøkelser, med unntak av en omstridt C14 datering, tyder på at det stammer fra Palestinaområdet fra tiden rundt Jesu liv.

Kanskje har vi mer enn det Johannes forutså når han skrev evangeliet? Kanskje har vi et bevis som vitenskapsfolk har tatt på, og vi andre kan se med våre egne øyne, slik at det blir lettere å tro? I så fall må et nytt vitne føyes til den lange listen som Johannes har, og dette vitnet kommer til oss fra områdene i dagens Tyrkia, der det var blitt oppbevart i over 1150 år!

D: Toner om korset

På forsiden av den fjerde samlingen av noter som vi skal bla opp i, står det: *Toner om korset*. Her er det bare tre musikkstykker, men til gjengjeld tonesetter de den vanskeligste siden ved kristen tro på den tiden. Selv om den kristne forkynnelsen i Lilleasia la mye vekt på frihet og rikdom, kunne man ikke komme unna det faktum at det helt sentrale i budskapet, var noe som skapte forakt hos de fleste: Fortellingen om korset. Paulus setter dette problemet i fokus i starten av Korinterbrevet: «Jøder spør etter tegn, og grekere søker visdom, men vi forkynner en korsfestet Kristus. Han er en snublestein for jøder og dårskap for hedninger» (1 Kor 1,22-23). Problemet har to sider:

På den ene siden var korsfestelsen *den mest foraktede måte man kunne bli henrettet på*. Denne straffen utsatte offeret for en så grusom tortur at den bare ble forbeholdt slaver, landssvikere og særlig farlige forbrytere, men aldri romerske borgere. Enhver som ble korsfestet ville bli omtalt med forakt for all framtid.

På den andre siden var det en utbredt tanke at *Den høyeste Gud ikke kan lide*. Han måtte være hevet over det å kunne føle smerte og ubehag slik som vi mennesker gjør. Visst kunne mange i gudeverdenen kjempe mot hverandre på ulikt vis, men de kunne aldri bli utsatt for smerte fra menneskeslekten. De var høyt hevet over den, ellers ville de ikke vært guder. Det var derfor utenkelig at Guds egen sønn skulle bli overgitt til en smertefull henrettelse som ble påført ham av mennesker.

Dermed hadde Paulus og Johannes en stor utfordring. De skulle forkynne et budskap som i utgangspunktet vakte forakt og overbærende hoderisting. De

måtte finne måter å forkynne korset på som tok brodden av de innvendingene som de visste at folk hadde. De fant fram til tre hovedmåter å gjøre det på, som siden ble utfoldet mer gjennom kirkens historie. Det gikk slik at de tre «musikalske» hovedtemaene som ble anslått i Lilleasia, nå er blitt til en stor symfoni om korset med tre ulike satser som utfyller hverandre.

20) Korsdøden som offer

Overfor jøder kunne man velge den strategien som finnes i Hebreerbrevet, der Jesu død tolkes i lys av jødernes offervesen og øversteprestens tjeneste i tempelet, noe som der blir utdypet gjennom seks kapitler (Hebr 4,14 – 10,18).

Men slike tanker ville være svært fremmede for hedninger. Det er altfor langt til Jerusalem og den offerpraksisen som fant sted der, til at tanken om Jesu død som sonoffer kunne appellere umiddelbart til dem. Derfor måtte man i Lilleasia finne mer gjenkjennelige måter å omtale denne saken på.

Galaterbrevet og forbannelsen

I Galaterbrevet skriver Paulus til en menighet der sterke jøder er like ved å lykkes med å få nyfrelste hedninger til å holde moseloven. Kan han klare å finne en måte å forklare betydningen av Jesu død på som taler like sterkt til begge grupper? Han valgte å spille på at frykten for forbannelse var noe begge folkegruppene hadde felles:

Jødene fryktet for Guds forbannelse dersom de ikke var lydige mot loven. Moseloven avsluttes nemlig med å sette folket på valg mellom å oppleve velsignelse eller forbannelse (se særlig 5 Mos 27-28 og 30,15-20). Dersom de er ulydige vil de oppleve både sult, misvekst, dårlig tilvekst i husdyrflokken, pest, sykdom, nederlag i krig og all slags vondt. De visste at denne straffen hadde rammet dem under årene med eksil i Babylon 600 år tidligere, og de fryktet for at det kunne skje igjen.

Hedningene levde i en kultur der frykten for forbannelse var svært levende. Dersom de pådro seg gudenes vrede, eller fikk fiender blant mennesker som behersket trolldomskunst, kunne de rammes av mange forbannelser. De beskyttet seg med amuletter og besvergelses på mange slags vis, og de unngikk mennesker som de mente hadde onde øyne. På ethvert torg med suvenirer i Tyrkia kan man selv i dag kjøpe seg amuletter med blå, gode øyne til beskyttelse, og mange gjør det for sikkerhets skyld fremdeles. Dersom noen ble anklaget for å være forbannet, måtte alle andre holde seg unna vedkommende, slik at den mistenkte ble sosialt isolert og fikk store psykiske plager, slik at man rett og slett kunne dø av det.

Det er derfor neppe tilfeldig at Paulus åpner hoveddelen av Galaterbrevet med å skremme dem: «Uforstandige galatere! Hvem har forhekset dere, dere som har fått Jesus Kristus malt for øynene som den korsfestede?» (Gal 3,1). De visste godt at et hedensk liv pådro dem Guds forbannelse, og nå får de høre at den som forakter Kristi kors, vil lide samme skjebne, fordi man er tilbake blant de forheksede.

Dernest er det jødene som få trusselen mot seg: Dere er også under forbannelse, for det står skrevet i 5 Mos 27,26: «Forbannet er hver den som ikke holder fast ved alt som står i lovboken og gjør det den sier» (3,10). Dette kravet om å holde «alt» er så absolutt at dersom man skal ta det på fullt alvor, kan selv ikke de frommeste jøder etterleve det.

Men siden ingen kan klare å bli rettferdige for Gud på grunn av loven (3,12), har Gud løst saken på en uventet måte: «Kristus kjøpte oss fri fra lovens forbannelse da kan kom under forbannelse for vår skyld. For det står skrevet: *Forbannet er hver den som henger på et tre*" (3,13 som siterer 5 Mos 21,23). Dermed forkynnes Jesu offerdød på et språk som talte umiddelbart til alle i samtiden. Siden alle fryktet forbannelsen, var de også mottakelige for et budskap om at Guds sønn hadde tatt den på seg på en stedfortredende måte, slik at kristne nå kunne få del i velsignelsene fra Gud (3,14).

Vi ser at selve saken ikke er ny, for det er tale om en offerdød på en stedfortredende måte. Men det brukes uvante begreper for å sette saken i fokus på en måte som både jøder og hedninger kunne ha et umiddelbart forhold til. Dermed fikk betydningen av Jesu død liksom et nytt musikalsk hovedmotiv overfor kristne i Lilleasias fjellverden.

Kolosserbrevet: Forsoning og gjeldsbetaling

I Kolosserbrevet griper Paulus til to andre lett gjenkjennelige bilder. Den store hymnen i kapittel 1 avsluttes slik: «...ved ham ville Gud *forsone* alt med seg selv, det som er på jorden og det som er i himmelen, da han skapte fred ved hans blod på korset» (Kol 1,20). Denne innfallsvinkelen er lett å forstå, for uforsonlige fiender fantes både mellom mektige bystater og innen mange familier. Når mennesker ikke lever etter Guds vilje, er det derfor naturlig å tenke seg at menneskers forhold til Gud er preget av gjensidig uforsonlighet. I slike fastlåste situasjoner er det viktig at en av partene bryter gjennom med tilbud om forsoning. Her omtales Jesu offerdød som et tilbud som rekkes alle mennesker til forsoning, slik at alle himmelens makter må respektere det. Midt i kapittel to tar Paulus fatt i et annet lett gjenkjennelig forhold: «*Gjeldsbrevet* mot oss slettet han, det som var skrevet med lovbud, han tok

det bort fra oss da han naglet det til korset» (Kol 2,14). Her belyser Paulus saken fra enda en synsvinkel som hedninger lett kunne forstå: Den som hadde et gjeldsbrev mot seg, var satt under tvang inntil gjelden var betalt, i verste fall måtte man selge seg selv til å bli slave. Ingen kunne annet enn å juble over å bli løst fra et tyngende gjeldsbrev! Dermed er tonespråket om Jesu offerdød blitt enda rikere i Lilleasia! Paulus betoner noe tilsvarende i Ef 1,7: «I ham har vi friheten, kjøpt med hans blod».

Første Timoteusbrev: Mellommann og løsepenge

I sitt første brev til Timoteus bruker Paulus et sitat i 2,5-6, som kanskje er hentet fra salmesangen i lilleasiatiske menigheter. Midt i en belæring om at Gud ønsker å frelse alle, siterer han:

«For Gud er én
og én *mellommann* er det
mellom Gud og mennesker,
mennesket Kristus Jesus,
han som gav seg selv
som *løsepenge* for alle.»

Dette er en tilsvarende måte å omskrive Jesu korsdød på som vi fant i Kolosserbrevet. Når to parter ligger i uforsonlig strid, kan en mellommann sørge for at de kommer på talefot igjen ved å mekle mellom dem. I dette tilfellet gjorde Jesus mer enn å mekle med ord, han gav livet sitt som løsepenge, slik at den gjelden som skilte mennesker fra Gud, kunne bli betalt.

Den objektive forsoningslære

Dette hovedmotivet ble utfoldet på stadig nye måter oppover i kirkehistorien. Den mest berømte nyformuleringen ble gjort av den lærde Thomas Aquinas på 1300-tallet. Han levde i en omverden der man var vant til å tenke juridisk om rettferdighet, slik at han formulerte betydningen av Jesu død som et offer som tilfredsstilte Guds rettmessige krav på å måtte straffe alle som levde mot hans vilje. Hans tilrettelegging er siden blitt kalt for den objektive forsoningslære, og den lyder nå fra alle verdens hjørner som førstesatsen i den store symfonien om betydningen av Jesu kors.

21) Korsdøden som seier

Kolossierbrevet om seieren over maktene

I Kolossierbrevet slår Paulus an en tone om korset som sprenger rammen for offermotivet. I verset etter at han har omtalt gjeldsbrevet som ble slettet, fortsetter han: Jesus «kledde maktene og åndskreftene nakne og stilte dem fram til spott og spe da han viste seg som seierherre over dem på korset» (2,15). Dette er virkelig en radikal nytolkning av Jesu død. Det som alle ville tolke som et forsmedelig nederlag, blir her tolket som en uovertruffen seier med kosmiske dimensjoner. Dermed sammenlignes ikke Jesus med en foraktet forbryter, men i stedet med en uovervinnelig hærfører som tvinger de farligste fiender i kne! Dermed henger ikke Jesus på korset til spott og spe for alle, men det er han som påfører sine fiender spotten og skammen.

Johannesevangeliet om herliggjørelsen

I Johannesevangeliet gjør Johannes noe tilsvarende. Han betoner mange ganger at Jesus er den som ble herliggjort. Da tenker han selvsagt på Jesu oppstandelse, men han er like opptatt av at korsdøden var en begynnelse på den herliggjørelsen:

Til Nikodemus sier Jesus: «slik Moses løftet opp slangen i ørkenen, slik må Menneskesønnen løftes opp» (Joh 3,14). Vi ser bildet for oss: Når en dødsdømt er blitt spikret godt fast, blir korset løftet opp. Det går an å se for seg at dette for Jesu del var begynnelsen på den virkelige opphøyelsen som fulgte etterpå (se også 12,32-33).

I slutten av første hoveddel av evangeliet sier Jesus: «Timen er kommet da Menneskesønnen skal bli herliggjort... Hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare det ene kornet. Men hvis det dør, bærer det rik frukt» (12,23-24). Nok en gang gjøres Jesu død til begynnelsen på herliggjørelsen.

Like etter at Judas er blitt utpekt som forræder og går sin vei, sier Jesus: «Nå ble Menneskesønnen herliggjort» og Gud skal "også herliggjøre ham, og gjøre det snart» (13,31-32). Like før han ber sin store bønn samme kveld, sier han: «Timen er kommet. Herliggjør din sønn» (17,1). Når lidelseshistorien følger like etter, har den fått en innledning som gjør hendelsene til en del av opphøyelsen.

Paulus og Johannes er altså felles om en radikal måte å møte hedningenes aversjon mot Jesu korsdød på. De gjør korsfestelsen til det motsatte av et nederlag. Den guddommelige visdom har gjort det slik at den er blitt en avgjørende brikke i seieren over alle makter, og dermed er den blitt første

del av Jesu herliggjørelse. Paulus og Johannes knytter på denne måten an til noe som var et viktig grunnlag for stolthet på den tiden: Man gjenfortalte for hverandre hvordan konger og hærførere fra deres egen nasjon eller bystat i gammel tid hadde vunnet store seire som brakte folket stor ære. Slike helter ble aldri glemt!

Paulus om Frelseren

Det brukes mange titler om Jesus i evangeliene. Men det er en tittel som ser ut til å ha kommet for fullt først etter at man begynte å forkynne i lilleasiatiske områder, nemlig at Jesus er "Frelser" (=sōtær). Tittelen finnes riktignok i juleevangeliet (Luk 2,11) og i en tale for Rådet i Jerusalem (Apg 5,31). Men dette er nedskrevet av Lukas, som hadde forkynt mye i Lilleasia før han skrev. Derneft brukes tittelen av Paulus når han taler i Antiokia i Lilleasia (Apg 13,23), den brukes av Paulus i Fil 3,20 og Ef 5,23, av Johannes i Joh 4,42, før det blomster ut i de siste brevene Paulus skrev: 1 Tim 1,10, Tit 1,4; 2,13 og 3,6. Det blir forklarlig at denne tittelen kan passe godt til Jesus i en kultur der man ofte talte om frelsere i mysteriereligionene, og framfor alt kalte den guddommeliggjorte keiseren for "Frelser" og tilbad ham. Ved å tiltale Jesus på denne måten, blir det klart at det er Jesus som er den virkelige frelseren for det er han som "har gjort ende på døden og ført liv og udødelighet fram i lyset" (1 Tim 1,10). For oss er det selvsagt å kalle Jesus for Frelseren, men på den tiden lå det en tydelig brodd i det!

Den klassiske forløsningslære

Denne måten å tolke Jesu død på, ble med tiden den mest utbredte i oldkirken. Den ble utfoldet på mange måter av tallrike kirkefedre opp gjennom de første hundreårene i kirkens historie. Den kalles derfor for den klassiske forløsningslære, og den ser ut til å bli mer og mer populær i vide kretser også i dag. Den er som en mektig sluttsats i den store symfonien om betydningen av Jesu kors som spilles fra alle verdenshjørner i dag.

22) Korsdøden som uttrykk for kjærlighet

Den tredje måten å spille om korsets betydning på, utfoldes klarest av Johannes. Den understreker at Jesu korsdød viser oss hvor høyt Gud elsker oss mennesker. Han elsker oss så høyt at han i skikkelse av Jesus var villig til å ta på seg all lidelse inntil en grusom død for vår skyld.

Johannes om Guds kjærlighet

I *Johannesevangeliet* blir Jesus beskrevet som en god gjeter som har full fortrolighet med sauene sine, og som derfor er villig til å gjøre alt for dem: «Jeg er den gode gjeteren,. Jeg kjenner mine, og mine kjenner meg, slik som Far kjenner meg og jeg kjenner Far. Jeg gir livet mitt for sauene» (10,14-15). Jesus tiltaler også disiplene som sine venner, og sier: «Ingen har større kjærlighet enn den som gir livet for vennene sine» (15,13). Jesu korsdød er altså uttrykk for Jesu, og dermed Guds, store kjærlighet til oss mennesker. Jesus gjorde dette frivillig, på oppdrag fra Gud: "Ingen tar mitt liv, jeg gir det frivillig. For jeg har makt til å gi det og makt til å ta det tilbake igjen. Dette er oppdraget jeg har fått av min Far" (10,18).

Dette anliggendet blir enda tydeligere i *Første Johannesbrev*. Der gis det to definisjoner på ekte kjærlighet som knytter den til korset: «Hva kjærlighet er, har vi lært av at Jesus ga sitt liv for oss» (3,16) og: «Dette er kjærligheten, ikke at vi har elsket Gud, men at han har elsket oss og sendt sin Sønn til soning for våre synder» (4,10). I alle disse versene omtales korsdøden som et overveldende uttrykk for Guds kjærlighet mot oss mennesker. Dermed framstår Gud som en som overgår all forventning i samtidens lagdelte samfunn. Han bøyer seg ned til oss mennesker slik som 1 Joh 4,9 betoner: «Ved dette ble Guds kjærlighet åpenbart blant oss, at Gud sendte sin enbårne Sønn til verden for at vi skulle leve ved ham». Han som er den mektige Gud, gir livet sitt for oss mennesker som er så mye lavere i rang, og gjør ikke forskjell på hvilken sosial klasse vi hører til.

Den subjektive forsoningslære

Dette perspektivet på Jesu korsdød, er som en rolig og vår midtsats i en stor symfoni. Også denne satsen spilles nå av kristne over hele jordkloden. I middelalderen var det særlig Anselm av Canterbury som gav den en berømt utforming i det som siden ble kalt den subjektive forsoningslære. Han rendyrket dette perspektivet, og hevdet at Gud ikke trengte noe offer eller ville vinne noen seier over åndelige makter. Det store problemet var at mennesker ikke kunne tro at Gud var god slik at de ville leve for ham. Derfor ville Gud bevise sin kjærlighet ved å dra den til sin ytterste konsekvens, å dø for oss. Når vi får øynene opp for denne offerviljen fra Guds side, smelter den indre motstanden i oss, og vi blir vunnet for Guds sak gjennom en dyp takknemlighet.

Men hvorfor legge vekten ensidig her? Den store symfonien om betydningen av Jesu korsdød, bør få tone med alle sine tre satser. Det blir ikke samme fylde dersom en eller to av dem strykes fra partituret. Det er når de lyder sammen at konsertopplevelsen blir slik den er ment å være.

E: Toner om troskap

På forsiden av den femte samlingen av noter som vi skal bla opp i, står det: *Toner om troskap*. Dersom kristen tro gir så mange goder som vi har beskrevet i de foregående kapitlene, er det viktig at den bevares på en trofast måte i den enkelte menighet, og at den overleveres uforandret til neste generasjon. På dette feltet ble man stilt overfor utfordringer i Lilleasia som medførte at man særlig vektla fire tiltak, to som angikk indre forhold i menighetene, og to som angikk deres forhold til omverdenen. Det er særlig Timoteus-brevene som setter dem i fokus. Men før vi sier noe om dem, kan vi hente fram noen sterke toner som skal motivere til innsats på dette feltet.

23) Tre talende uttrykk

I brevene til Timoteus bruker Paulus tre helt spesielle uttrykk som bare finnes her i Det nye testamente. Alle framhever hvor verdifullt evangeliet om Jesus er på en slik måte at det skal skape lyst til å ta vare på det med alle midler.

Den sunne lære

I starten av det første brevet til Timoteus skriver Paulus at det finnes mange typer lovbrudd «som strider mot den sunne lære» (1 Tim 1,10). Dette uttrykket finnes også i 1 Tim 6,3, 2 Tim 1,13 og 4,3. Når det gjelder vranglæren, skriver han motsatt at den kan spre seg som en *koldbrann* (2 Tim 2,17) og at en vranglærer er «syk etter diskusjon og ordkrig» (1 Tim 6,4). Her spiller Paulus på

noe som var ettertraktet i samtidens kultur, nemlig helse og sunnhet. I området rundt Efesos var for eksempel byen Pergamon kjent for sitt kursenter knyttet til guden for legedom, Asklepios, mens byen Laodikea var kjent for sin legeskunst og sin spesielle øyesalve. Det var attraktivt å søke helse for kroppen, og da må det også være attraktivt å ta godt vare på en lære som gir helse for sjelen! Når Timoteus står vakt om den, er han «en god Kristi Jesu tjener som får næring fra troens ord og *den gode lære*» (1 Tim 4,6).

Den vakre skatten

I starten av det andre brevet til Timoteus skriver Paulus: «Ta vare på den vakre skatten som er betrodd deg» (2 Tim 1,14). Her bruker han et ord som var kjent fra samtidens rettsliv, og som han også bruker i 1 Tim 6,20 og 2 Tim 1,12. En «paratheke» er en rettsgyldig avtale mellom to forretningspartnere, der den ene overdrar retten til store verdier til den andre, kanskje for en viss tid. Den offisielle plikten som følger med er at det ikke må skje noen skade, reduksjon eller tap av eiendommen. Den som overtar retten, må også stå til ansvar for forvaltningen. Her blir dette ansvaret ekstra motivert ved ordet «vakker», for den kristne læren er en ekstra verdifull skatt!

Sannhetens søyle og grunnvoll

Midt i det første brevet til Timoteus siterer Paulus en gammel hymne, altså en lovprisning av evangeliets innhold. Han innleder den med å si at «Guds hus... er sannhetens søyle og grunnvoll» (1 Tim 3,15). Han betoner også at den kristne lære er «sannhetens ord» i 2 Tim 2,15 og 2,25. Dette skriver han til kristne som bor i en by full av templer for andre guder, bygninger som har tallrike og imponerende søyleganger og er bygget på kraftige fundamenter. Særlig var tempelet for Artemis i Efesos så imponerende at det ble kalt for et av datidens sju underverker. Men en slik ytre prakt må ikke bedra. Det er den vesle kristne kirken som er betrodd sannheten om den levende Gud, og den sannheten er det verdt å hegne om på alle vis!

24) Indre undervisning

Antikkens skolevesen

Det var bare 10% av folket som den gang fikk anledning til å gå på skole. Resten var analfabeter som måtte nøye seg med det de lærte hjemme av foreldrene, og ellers av å lytte til folketalere, se skuespill på teateret eller ved å samtale med kloke mennesker. De som fikk utdanning, derimot, gikk gjennom et vel gjennomtenkt pedagogisk system med ulike fag som fulgte hverandre. I grunnskoleårene ble hovedvekten lagt på det å lære å lese og skrive. På mellomtrinnet var det viktig å bli kjent med de klassiske tekstene i gresk tankegang, nemlig utdrag fra Illiaden og Odysseen av Homer, fra Euripides tragedier, fra Menanders komedier og fra Demostenes taler. Mye skulle læres utenat, og hovedpoenget var at man skulle ta de gamle helter som forbilde i eget liv, slik at man lærte god livsførsel av dem. Noen hadde også råd til å ta høyere utdanning slik at de kunne fordype seg i retorikk og filosofi.

Denne skolen var et bevisst middel til å forme mennesker til å leve etter bestemte idealer. Det ble en utfordring for kristne å forholde seg til dette som i praksis var en oppdragelse i hedensk religion og filosofi. Skulle man holde barna utenom den offentlige skolen, eller skulle man ta sjansen på å la dem være med og heller korrigere og supplere med en egen kristen undervisning?

Undervisning i Timoteusbrevene

Paulus gav Timoteus i oppdrag å ta vare på menigheten i Efesos. I det første brevet til ham, skriver han følgende om det: "Ta deg særlig av skriftlesningen, formaningen og undervisningen, helt til jeg kommer" (4,13). I Efesos fantes det også andre eldste med ansvar, og Paulus skriver om dem: "Eldste som er gode ledere i menigheten, fortjener dobbel belønning, særlig de som arbeider med forkynnelse og undervisning" (5,17).

I det andre brevet utdypes dette på en måte som gjør at vi kan se spor av kristen oppdragelse og undervisning i minst tre ledd:

Vi får høre at Timoteus hadde en mormor ved navn Lois og en mor ved navn Evnike, som begge hadde en sterk tro (1,5). Dette medførte følgende for ham: "Helt fra du var et lite barn, har du kjent de hellige skriftene, de som kan gi deg visdom til frelse ved troen på Kristus Jesus. Hver bok i Skriften er innblåst av Gud og nyttig til opplæring, tilrettevisning, veiledning og oppdragelse i rettferd" (3,15-16).

Nå er det blitt hans tur til å *overta oppgaven*: "Forkynn Ordet, stå klar i tide og utide, vis til rette, tal til tukt og tal til trøst, med all tålmodighet og iherdig undervisning" (4,2).

Ikke nok med det, han må også *sørge for at oppdraget føres videre*: "Det du har hørt av meg i mange vitners nærvær, skal du gi videre til pålitelige mennesker som er i stand til å undervise andre" (2,2).

Vi ser altså at kristen undervisning holdes fram som en oppgave med første prioritet. Den skal skje både i hjemmet, når menigheten samles, og ved personlig kontakt med den enkelte. Det brukes mange ulike ord om oppgaven, og bibelordet er det som skal stå i sentrum. Når dette fungerer, kunne kristne godt delta i datidens skolevesen, for de blir grunnfestet i det som er sant på andre arenaer.

Makrina, Gregor og Basilios

Dersom vi reiser til Kappadokia oppe i fjellene, og reiser tre hundre år fram i tid, ser vi et eksempel på hva trofast arbeid med kristen undervisning kan føre til. Nå var det blitt så mange kristne her, at da den romerske *keiser Julian* i år 362 besøkte området, så ble han helt oppgitt. Han ønsket å gjeninnføre den romerske gudedyrkelsen i hele Romerriket, men han gav opp å gjøre noe her, for han skrev: Her oppe er det så ille at dersom det fantes noen som ønsket å ta opp igjen den gamle gudsdyrkelsen, så fantes det knapt noen som lenger visste hvordan man skulle bære seg ad når ofrene til gudene skulle forrettes!

Et talende eksempel fantes i den byen som i dag heter Avanos, der det bodde en rik familie hvor det vokste opp en søskenflokk på ti barn. Storesøsteren het *Makrina*, og siden far døde tidlig, hjalp hun sin svake mor med å oppdra søsknene. Hun gjorde et uutslettelig inntrykk på dem. Broren Gregor har skrevet en nydelig biografi om henne, og kaller henne både "søster og lærer". Hun veiledet dem ikke bare i kristen fromhet, men var også åpen for klassisk dannelselse.

Denne oppdragelsen gav rik frukt, for to av brødrene hennes ble de mest berømte kirkefedre i den østlige kirke. De er like berømte i østkirken som Augustin og Luther er hos oss. Sammen med biskop Gregor av Nazians, kalles de for de *tre kappadokiske fedre*. Den ene broren het *Gregor* og han ble biskop i Nyssa som ligger i samme provins. Han var en dypsindig tenker som skrev bøker om kristen mystikk. Den andre broren het *Basilios*, og han ble biskop i Ceasarea, den byen som i dag heter Kayseri. Han er mest kjent for å ha samlet alle munkene i et felles klostervesen. Han utarbeidet en klosterregel for dem, som helt til denne dag har vært den viktigste regel for klosterliv i den østlige kirke. Han fikk til og med den romerske keiseren til å skjelve:

I år 372 kom det nemlig nok en keiser på besøk til Kappadokia, Det var 10 år siden Julian hadde vært her, nå kom keiser Valens. Han var kristen, men han var kristen på en måte som storkirken ikke likte, for han trodde ikke at Jesus var født som sann Gud, men at Jesus ble Guds sønn først den dagen da han ble døpt av døperen Johannes. Dermed var han det vi kaller en *arianer*. Men nå kom keiseren hit, og han kom til kirken den 6 januar år 372, på det som ble til den østlige kirkes julaften, for det var den dagen de feiret Jesu dåp. Da samlet Basilios kirken full av munk og andre, og vi har en skildring av den gudstjenesten. Keiseren visste at de som var i kirken ikke var enige i hans teologi. Derfor ble han overveldet av lyden på salmesangen som lød som torden, og da han brakte sine gaver til alteret, skalv han åpenlyst. Biskop Basilios, derimot, demonstrerte sin overlegenhet ved å stå urørlig, lik en "statue festet til Gud og til alteret". Ryktet om dette nådde sikkert en stolt storesøster, som levde litt lenger nord på et kloster sammen med andre fromme kvinner som hun var veileder for inntil sin død i 379.

Utfordringer i dag

Her i Norge ble den offentlige skolen grunnlagt for å klargjøre de unge til konfirmasjonen i kirken. Den var altså helt ut preget av kristne verdier. Slik var det helt opp til 1900-tallet, selv om nye fag kom til. Men i 1966 ble kristendomsfaget et nøytralt fag, og i dag drukner det mellom mange andre fag som har større prestisje.

Hva gjør kirken med dette? Behovet for at man organiserer en egen kirkelig undervisning blir større og større. Det blir viktigere og viktigere både å få foreldrene på banen med tiltak som de kan gjøre hjemme, med å organisere trosopplæring for barn og unge i kirken, og med å undervise voksne i troen slik at troslivet kan modnes. Det mangler svært mye på at vi kan oppnå noe tilsvarende som man oppnådde i Lilleasia på 300-tallet. Er vi villige til å gjøre vår innsats her? Tonene fra Tyrkia kaller på oss!

25) Vern mot vranglære

Antikkens toleranse

Lilleasias kristne levde i en tid som kunne være svært tolerant på det religiøse området. Folk var fri til å tilbe mange guder, og de kunne la seg innvie i flere mysteriereligioner. Den ene uke kunne man feire en fest for en av gudene, neste uke kunne man delta på samling i en mysteriereligion, for så å bli med på samling i håndverkerlauget, der man spiste offerkjøtt fra en tredje type gudsdyrkelse. Denne holdningen gikk helt til topps i samfunnet. De romerske myndighetene hadde ikke noe i mot at folk tilba de gudene de selv ønsket, så lenge man passet på å vise lojalitet mot keiseren. Der gikk grensen for toleranse. Den romerske keiser Hadrian reiste ved århundreskiftet et kuppelformet praktbygg i Roma som han kalte Pantheon, det betyr "alle guder". Der sørget han for at det kom inn statuer av alle guder i det romerske riket, slik at de kunne tilbes der av den som ønsket det. Han tenkte: Dersom vi viser anerkjennelse av alle verdens guder her, vil gudene sikkert bli så tilfredse at vi kan regne med deres støtte og hjelp.

Det var også slik at tanker fra ulike religioner og filosofier kunne smelte sammen med hverandre, noe som vi kaller synkretisme. Mange jødiske miljøer hadde allerede blandet sin jødiske tro med populære tanker i omverdenen, slik at de levde ut jødedommen på svært ulike måter. Men også de hadde grenser for hva de tillot, selv om de kunne være uenige om hvor grensa gikk. Det ble imidlertid fort klart at de kristne ikke holdt seg innenfor grensa av det tillatte, for de tilba Jesus som Guds sønn, og i jødiske ører kunne det ikke annet enn å være blasfemi. Derfor ble kristne helt fra starten av kastet ut av synagogene og forfulgt.

I slike omgivelser hadde kirken en stor utfordring: Hvor mye sammenblanding med andre religiøse tanker skulle man tillate? Hva skulle man gjøre med de som man mente gikk over den grensa? Skulle man trekke på skuldrene og tolerere dem, eller skulle man bryte kontakten med dem?

Kamp mot vrang lære i Timoteusbrevene

Det er tydelig at Paulus har kampen mot vrang lære som en første prioritet. Han begynner det første brevet til Timoteus med å skrive: "Da jeg dro til Makedonia, ba jeg deg bli igjen i Efesos så du kunne forby enkelte å komme med en annen lære" (1,3). Han avslutter det med å skrive: "Vend deg bort fra det ugudelige og tomme snakket og innvendinger fra den kunnskapen som bare er kunnskap i navnet" (6,20). Han utdyper dette anliggendet i tre lange avsnitt underveis i brevet (se 1,3-11; 4,1-7 og 6,3-10). Tilsvarende er det lengste avsnittet i det andre brevet viet denne tematikken (se 2,14 - 3,9). Til sammen bruker Paulus hele 50 bibelvers på å la slike toner lyde!

Noen steder setter han saken helt på spissen. Hvis vrang lære får spre seg, er det like farlig som koldbrann i en kropp (2 Tim 2,17). Vranglærere "holder seg til ånder som fører vill, og til demoners lære fra løgnaktige hyklere med avsvidd samvittighet" (1 Tim 4,1-2). De "har allerede vendt seg bort og fulgt Satan" (1 Tim 5,15). Dette er så alvorlig for Paulus at han skriver slik om to av dem: De "har feid samvittigheten til side, og troen deres har forlist. Blant dem er Hymeneos og Aleksander, som jeg har overgitt til Satan, for at de skal bli irettesatt så de ikke spotter" (1 Tim 1,19-20). Denne overgivelsen til Satan er nok uttrykk for at man utstøtes fra menigheten, fra Guds beskyttende fellesskap. Dermed blir man lettere offer for ulykker som Satan kan påføre en, slike som sykdom og for tidlig død. I de korte Johannesbrevene får vi noen glimt av hvordan dette kan gjøres i praksis.

Kamp mot vranglære i Andre og Tredje Johannesbrev

De to korteste skriftene i NT er interessante når det gjelder dette temaet:

I det *Andre brevet* advarer Johannes at det er mange forførere i verden som ikke har den rette bekjennelsen til Jesus (v7). Derfor må de være på vakt (v8) og de får følgende instruks: «Om noen kommer til dere og ikke har denne læren, så ta ikke imot ham i deres hjem, og ønsk ham ikke velkommen. For den som ønsker ham velkommen, blir medskyldig i det onde han gjør» (v10-11). Vi kan undre oss over at han påbyr dette når han like ovenfor har skrevet at det viktigste kristne budet er «at vi skal elske hverandre» (v5). Det går altså likevel en grense for denne kjærligheten. De omreisende vranglærerne var så avhengig av å bli tatt imot av bofaste kristne, at det var et effektivt vern mot dem å ikke slippe dem inn i noen av hjemmene, for da «tvang» man dem til å måtte dra videre.

I det *Tredje brevet* roser Johannes menigheten for at de tar imot omreisende predikanter og hjelper dem videre på veien når de ønsker det (v5-7). På denne måten er de «medarbeidere for sannheten» (v8). Her er problemet at det finnes en viss Diotrefes i byen, som vil være en lederskikkelse, og som prøver å få alle til å avvise utsendingene fra Johannes (v9-10). Dette er altså en vranglærer som slår tilbake med samme mynt. Vi aner at det er en indre strid i menigheten om hva som er den sanne lære, og at den medfører at man bryter kontakten med hverandres representanter.

Til sammen viser disse korte brevene hvor vanskelig kampen mot vrang lære kan være. Når man skal ta den på alvor, kan man motvillig bli nødt til å handle på en så kontant måte at man kan komme i skade for å bryte med det grunnleggende budet om kjærlighet. Paulus gav i sin tid Timoteus gode råd om den holdningen han skulle ha i denne delen av tjenesten: "En Herrens tjener må ikke ligge i strid, men være vennlig mot alle, dyktig til å undervise, villig til å tåle ondt, så han ydmykt viser til rette dem som sier imot. For kanskje vil Gud en gang gi dem å vende om, så de lærer sannheten å kjenne" (2 Tim 2,24-25).

De oldkirkelige konsiler

Da kristendommen ble den foretrukne religionen i det romerske riket, ble det avgjørende at slike indre stridigheter fikk sin løsning. I tur og orden ble det innkalt til seks store kirkemøter i og i nærheten av Konstantinopel helt nordvest i Lilleasia, og et i Efesos: Nikea i 325, Konstantinopel i 381, Efesos i 431, Khalkedon i 451, Konstantinopel igjen i både 553 og 680, og til sist i den byen det begynte, Nikea i 787 (Se mer i Coda, s158-159).

På hvert eneste møte presiserte man hva som skulle være de klare grensene som ingen måtte trå utenfor, slik at det frie området for ulike meninger ble mindre og mindre. Man begynte med den mest grunnleggende striden mot arianerne som ikke kunne godta at Jesus var Guds sønn. Man endte med oppgjøret mot dem som hevdet at når Jesus var Guds sønn, hadde han bare en guddommelig og ikke samtidig en menneskelig vilje.

Dette kan synes som spissfindigheter for oss, men det hadde faktisk store konsekvenser når det gjaldt læren om frelsen. De viktigste tonene som ble fornyet, var at man innførte et nytt ordpar for å forklare hvordan Jesus kunne være en av personene i den tre-ene Gud: Han var en egen «person» med samme «vesen» som Faderen. Man innførte også et begrep som kunne sette ord på at Jesus var Gud og menneske samtidig: Han var en «person» med to «naturer». Det er altså i Lilleasias nordvestre hjørne at den sanne

kristne tro ble avklart på en slik måte at alle kristne kirkesamfunn siden har samlet seg om det!

Læretukt i dag?

På tilsvarende vis som de første kristne i Lilleasia, lever vi også i en tid som er svært tolerant når det gjelder tro. Det er nærmest blitt et dogme at ingen kan påberope seg allmenngyldig sannhet på troens område, slik at enhver må få tro det man selv vil. De eneste som man ikke kan tolerere, er de som hevder at det faktisk finnes en sann tro som det er all grunn til å verne mot at utvannes. Derfor er det få i folkekirken som våger å tale klart her, slik at man stadig oftere ender med å akseptere at det finnes flere likeverdige syn i kirken på omstridte temaer som for eksempel ekteskap og fortapelse. Noe romslighet er sikkert klokt å ha, men det er en utfordring å våge å sette foten ned når toleransen blir så vid at den på sikt vil skade kirkens budskap.

26) Et liv som vinner respekt

Romerstatens største frykt

Romerske styresmakter var altså svært tolerante på det religiøse feltet, så lenge de følte seg trygge på at de ulike gruppene ikke var skalkeskjul for å undergrave samfunnsordenen på et eller annet vis. Dersom de fikk mistanke om at så skjedde, og den mistanken ble bekreftet ved nærmere undersøkelser, kunne de forby gruppene og arrestere lederne. Et viktig kjennetegn på gruppens lojalitet, var at medlemmene deltok i den keiserdyrkelsen som ble praktisert. Her hadde jødene fått et unntak, for man godtok deres argumenter, siden de hadde vist at de var gode samfunnsbyggere gjennom mange hundreår. Men nå vokste det kristne menigheter fram i by etter by. De ble støtt ut fra jødenes fellesskap, slik at de ikke kunne dra nytte av deres unntaksregler. Det vakte selvsagt mistenksomhet hos myndighetene, for synagogene måtte vel ha gode grunner for en slik utstøtelse? Når de oppdaget at dette var en gruppe som heller ikke kunne ta del i keiserdyrkelsen, ble nok mistankene forsterket. Dersom jøder i tillegg antydde at de kristne kunne være samfunnsomveltere, kom menighetene i en svært vanskelig posisjon. Hvordan skulle de takle den?

Timoteusbrevene om det respektfulle liv

Det er 1 Tim 2,2-4 som angir Pauli hovedstrategi i denne situasjonen: ""Be for konger og alle i ledende stillinger, så vi kan leve et stille og fredelig liv med gudsfrykt og verdighet i alt. Dette er godt og noe Gud, vår frelser, gleder seg over, han som vil at alle mennesker skal bli frelst og lære sannheten å kjenne". Dersom vi utdyper dette bakfra, finner vi følgende fire hovedtrekk:

1. Det overordnede målet er Guds vilje om frelse for alle mennesker. Den saken vil ikke tjene på at kristne står fram som samfunnskritikere som pådrar seg vrede og forakt av andre grunner enn de som angår frelsesforkynnelsen.

2. Derfor bør kristne framstå som mennesker som praktiserer livet på en måte som vinner respekt i omgivelsene. Her brukes to nye ord om det:

Ordet "gudsfrykt" (=gresk: evsebeia), er et ord som Paulus bare bruker i brevene til Timoteus og Titus, og da hele 12 ganger i litt ulike former. Det var et religiøst honnørord på den tiden. Ordet "verdighet" kan like gjerne oversettes med "det som avkrever ærbødighet og respekt" (=gresk semnotæs), og av de 6 gangene Paulus bruker det, finnes 5 i disse brevene. Han utdyper ved å si at menighetsledere "må også ha godt ord på seg blant dem som står utenfor" (1 Tim 3,7), og at diakoner som utfører tjenesten godt "blir høyt verdsatt og kan vise stor frimodighet" (3,13). Menigheten hadde også en ordning som sikret underholdet for enker over seksti år, noe som i seg selv var et samfunnsnyttig bidrag (6,9-16). Disse enkene får også krav om å "være kjent for gode gjerninger... hjulpet nødlidende og alltid ha vært opptatt av å gjøre det gode" (6,10).

3. Dersom kristne legger vinn på å leve slik, kan de altså ha håp om å kunne leve et "stille og fredelig liv". Man legger ikke selv opp til ubehageligheter fra myndighetenes side. Det er nok derfor at Paulus i 1 Tim 2,12-15 påbyr at kvinner bør tie under offentlige møter, for en likestilling her ville ha truet ordenen innen husholdet, som var samfunnets viktigste enhet. Tilsvarende farlig ville det være å kreve at alle slaver skulle frigis. Derfor sier Paulus at de skal "vise herrene sine den respekt de har krav på, for at ikke Guds navn og læren skal bli spottet" (1 Tim 6,1).

4. Det er også viktig på offentlige møter å be for samfunnets maktpersoner, for de vil nok verdsette at menighetene på denne måten gjør mer enn å være lojale: De ber også aktivt om at deres Gud må støtte dem i arbeidet.

På denne måten gjorde kristne i lilleasiatiske områder alt de kunne for å oppfattes som gode mennesker som gav positive bidrag utover i samfunnet, og dermed ikke utgjorde noen fare. Men det skulle vise seg at dette ikke var nok, og i neste avsnitt skal vi ta for oss måten kristne ble oppfordret til å takle de små begynnelsene til forfølgelse som de erfarte.

Biskop Nikolas av Myra

Like før den siste store kristenforfølgelsen på starten av 300-tallet (se avsnitt 27 nedenfor), levde en skikkelse som er blitt virkelig berømt for sin godhet i samfunnet.

Han het Nikolas og var sønn av rike foreldre som døde da han var ung. Han arvet en stor formue, men delte den ut i det stille til fattige som trengte det. Han ble biskop i Myra, helt sørvest i Lilleasia, i år 300 da han bare var 20 år gammel. Han ble så kjent for sin godhet mot fattige at det ble diktet mange legender om ham. I en av dem blir han oppmerksom på en fattig familie som ikke ser annen råd enn å overgi sine tre døtre til et liv i et bordell. Da lister han seg om natten i tur og orden tre ganger med en sekk gullmynter som han kaster inn vinduet, siste gang ned gjennom skorsteinen. Dermed får familien råd til medgift, og døtrenes framtid er sikret.

Fortellingene vandret oppgjennom tidene slik at Nikolas ble så populær i Nederland at man på hans minnedag 6. desember begynte å gi gaver til barna. Gjennom nederlandske sjømenn kom fortellingene til USA (St. Claus = Nikolas), og på 1800-tallet smeltet han sammen med den nordiske julenissen som reiste med sin slede trukket av reinsdyr, for å gi barna gaver i julenatten ned gjennom pipa opp i strømpene deres. Den røde bispedrakten og biskopmitraen på hodet ble nå til julenissedrakten! I Russland ble han enda mer populær, for der er han nasjonens skytshelgen sammen med apostelen Andreas. Dette kan man virkelig kalle et liv som vinner respekt. I dag er det slik at folk over hele verden viser hverandre godhet på måter som er inspirert av den måten den gamle helgenbiskopen fra Lilleasia levde på!

Toleranseediktet fra 311

Den siste store kristenforfølgelsen sluttet i år 311 da keiserens stedfortreder, Galerius, innså at han ikke kunne klare å utrydde den kristne kirken i Lilleasia. Han utstedte et offisielt edikt som påla alle myndigheter å benåde alle kristne øyeblikkelig, slik at de kunne gjenoppbygge sine forsamlingshus "dog slik at de ikke gjør noe som strider mot god orden... det vil være deres plikt å be til sin gud for vårt, statens og deres eget vel, slik at riket på alle kanter kan holdes oppe uskadet, og de kristne kan leve trygt i sine boliger" (Sitert fra Eusebios sin kirkehistorie 8,17.3-10). Det som var Pauli strategi helt fra starten av, ble nå innskjerpet som en plikt fra øverste hold. Det skulle nå gå bare gå 20 år til kristendommen ble den foretrukne religion i hele det romerske riket, slik at strategien virkelig førte fram til seier!

Et liv som vinner respekt i dag

I Norge ser vi tendenser til at kristne igjen blir utsatt for mistanker og nedlatenhet slik at man kan spotte oss i offentligheten. Dermed angir Pauli strategi viktige toner som vi fortsatt bør spille med frimodighet. Betydningen av pålitelig arbeidsinnsats har blitt holdt fram i avsnitt 6. I tillegg vil kirken vinne respekt ved å framstå som forsvarer av samfunnets svake grupper. Det har for eksempel Frelsesarméen oppnådd, for de er fortsatt høyt beundret av folk flest, til tross for at de inntar upopulære teologiske standpunkt i omstridte enkeltsaker.

27) Utholdenhet i lidelsene

Selv når kristne la stor vekt på å leve som pålitelige og positive borgere, ble de utsatt for baktalelse og forfølgelser. Når de skilte seg ut fra andre på en tydelig måte, ble de utsatt for en sterk mistro som medførte at alt de gjorde kunne tolkes i verste mening. De var et lett offer for urettferdig baktalelse, og de måtte finne fram til måter å leve med dette på.

Paulus skriver at forfølgelser er uunngåelige. Vi kan ta *Andre Timoteusbrev* som et eksempel: Han skriver at han ble tidlig utsatt for forfølgelser og lidelser i de lilleasiatiske bystatene Antiokia, Ikonium og Lystra (2 Tess 3,11a), og siden fortsatte det (3,11b) inntil han nå er fange i Roma for andre gang, (1,8) "bundet i lenker som en forbryter" (2,9). Han avventer der en rettssak som han ikke har store forhåpninger til (4,6-7). På tilsvarende vis har Timoteus fått kjenne forfølgelser på kroppen (3,10-11a), han må være "villig til å tåle ondt" (2,24) og "bære lidelsene" (4,5). Her gjelder det nemlig helt generelt: "Alle som vil leve et gudfryktig liv i Kristus Jesus, skal bli forfulgt" (3,12).

Likevel er det *Peter* som i sitt første brev bruker mest plass på å veilede kristne om hvordan de skal forholde seg på en god måte til denne motstanden. Brevet hans er en perle i NT som er verdt å lese med stor ettertanke, uansett hvor mye lidelser man erfarer.

Motstand på landsbygda

Den forfølgelsen som *Paulus* beskriver i *Andre Timoteusbrev*, var i hovedsak knyttet til livet i bystatene. Men *Peter* skrev brevet sitt til kristne som levde spredt omkring i de fem provinsene "Pontos, Galatia, Kappadokia, Asia og Bitynia" (1. Pet 1,1). Dermed lever de ikke bare i strøk der det er kort avstand mellom bystatene, men også nordover mot Svartehavet, der landsbyene var flere. I bystatene skal vi se at forfølgelsene kunne regisseres av både jøder og myndigheter på mer offisielt nivå (se kapittel F), men hvordan var det på landsbygdene? Det vet vi ikke så mye om.

Jeg var på besøk oppe i Andesfjellene i Ecuador for noen år siden, og der møtte jeg kristne mestiser og indianere som hadde følt *landsbypresset* på kroppen. Der var det for eksempel slik at det gikk på omgang å bekoste de store paradene ved katolske helgenfester, og det ville ikke evangeliske kristne være

med på. Dermed pådro de seg stor vrede fordi de ikke tok sin del av de økonomiske byrdene. Når det var bryllup, skulle dessuten hele bygda inviteres, og vinen strømme fritt. Det vakte derfor stor misnøye dersom man var restriktiv med alkoholbruken her. Det sterke sosiale presset førte til at de fleste valgte å sette seg i stor gjeld i tiår framover, slik at de kunne finansiere det de skulle, og slippe å utsette seg for bygdefolkets sladder og harme. Det skulle stort sett til å stå i mot presset fra det vi i Norge kaller "bygdedyret".

Det er lett å se for seg en slik situasjon bak det som står i 1 Pet 4,3: "Det er nok at dere i den tiden som er gått, har levd slik hedningene vil, i utskeielser og lyster, i drikk, festing og fyll og i forkastelig avgudsdyrkelse". Det er neppe helgefylla det er snakk om her, men heller de mange festene for ulike guddommer, som ofte medførte både drikking og seksuelle utskeielser. De kunne feires i et lite tempel sammen med familien, sammen med det håndverkerlauget man tilhørte, eller for hele bygdas befolkning. De kristne hadde vært med på det i årevis, men plutselig kom det en forandring som medførte at de ikke ville være med lenger.

Det var en tydelig forandring som medførte det Peter fortsetter med å sette ord på: "Nå undrer de seg fordi dere ikke lenger løper med dem ut i denne strømmen av utskeielser, og de spotter dere" (4,4). Det sosiale presset var sterkt, siden Peter bruker ord som "å løpe sammen med" i det han sammenlikner med den sterke strømmen i ei stri elv. Vi skal altså ikke se for oss noen organisert forfølgelse mot kristne, slike kom senere. Vi må heller se for oss et hånlig sosialt press som medførte mye spott og sosial isolasjon, og som noen ganger kunne toppe seg i oppløp og anklager for domsstolene. Men selv om motstanden oftest var på et så lavt nivå, kunne den gjøre livet vanskelig å leve. Det følte nok ekstra vondt når det var tidligere venner eller nære naboer som falt en i ryggen på en ondsinnet måte.

Peters hovedstrategi: Et liv som vinner respekt

Peter anbefaler samme hovedstrategi som Paulus vektla i Timoteusbrevene. Han formaner kristne til å innordne seg øvrigheten i samfunnet (2,13-17), slaver til å tjene sine herrer trofast (2,18-20), kvinner til å underordne seg sine menn (3,1-6) og menn til å vise sin kone omtanke og ære (3,7). Dette skal ha en klar hensikt, nemlig at folk skal "se deres gode gjerninger og prise Gud" (2,12), fordi kristne "ved å gjøre det gode skal stoppe munnen på uforstandige og tankeløse mennesker" (2,15), og slik at hedenske ektemenn kan "bli vunnet - ikke ved ord, men ved sin kones livsførsel" (3,1). Kristne skal altså ikke trekke seg ut fra samfunnet, men heller leve med i det på en måte som andre kan finne tiltrekkende. Kristne skilte seg ut med en særegen moral, men den var slik at den vektla det som virker positivt i samfunnet.

Denne strategien ville likevel ikke være nok overfor den sterke mistroen kristne ble utsatt for. I 3,15-16 bruker Peter et juridisk språk om denne motstanden, for han vet at folk også kan gå til det skritt å "kreve dem

til regnskap" for troen på mer offisielt vis, og komme med "beskyldninger". Kristne må være mentalt forberedt på dette slik at de kan "forsvare seg" på en ydmyk måte. Dette er viktig både i det vanlige livet og dersom det skulle oppstå mer offisielle konfrontasjoner: "Mine kjære! Vær ikke forundret over den ildprøven dere må igjennom, som om det hendte dere noe uventet" (4,12). Hovedstrategien er å fortsette å leve godt, for "det er bedre å lide, om Gud vil, når en gjør det gode, enn når en gjør det onde" (3,17).

I 2,11-12 og 16-17 formulerer Peter denne hovedsaken på en så fremragende måte at disse versene fortjener å tas fram til ettertanke med jevne mellomrom. Vi kan speile livet vårt i disse fire versene, og tenke etter hvordan vi klarer å leve opp til dem i hverdagen. Det første utsagnet advarer oss mot å misbruke friheten vi har fått. Det andre utsagnet advarer oss mot å leve ut de nedbrytende (ikke de positive!) lystene i oss. Det tredje utsagnet angir en prioritering med stigende intensitet: Fra respekt, til mer inderlig kjærlighet, og til den virkelige ærefrykten. Litt omskrevet kan de selvransakende utfordringene settes opp slik:

*Bruk friheten,
ikke som påskudd til å gjøre det onde,
men til å tjene Gud!*

*Sky de egoistiske lystene som kommer innenfra,
Lev heller rett og godt blant hedningene... med gode gjerninger!*

*Vis ære/respekt mot alle, også myndighetene,
elsk søskenfellesskapet,
frykt Gud!*

Peter om lutring av gull og brøl fra løver

Det er ofte i begynnelsen og slutten av brev man vektlegger de momenter som taler sterkest til følelsene. Peter trekker fram to forhold som gjør det på en sterk måte.

Alle vet at dersom gullvarene skal bli skikkelige, må de lutres i ild, slik at de blir skinnende og vakre. Gull ble ansett som det mest dyrebare som fantes. På tilsvarende vis er det med troen, den vinner også styrke og glans når den prøves gjennom lidelser (1,6-7). Derfor skal ikke tanken på lidelsene skape avmakt, men tvert om: "Derfor kan dere juble av glede... dere jubler og er fylt av en glede så herlig at den ikke kan rommes i ord" (1,6.8). Slik kan altså

kristne tenke i motgangen: Nå lutres troslivet slik at det får en skikkelig gullglans!

Alle vet at løver er blant de farligste dyr i naturen. Derfor ble løver brukt i makabre henrettelser på den tiden. David opplevde å bli kastet i løvehulen i GT-tid, og forbrytere kunne kastes til vilddyrene på de romerske teaterscenene foran fulle tribuner. Siden det er svært om å gjøre for alle kristne å være trofaste i lidelsene, avslutter Peter brevet med å advare: "Deres motstander, djevelen, går omkring som en brølende løve for å finne noen å sluke. Stå ham imot, faste i troen!" (5,8-9). Løvebrøl er skremmende, det samme er synet av byttet som slukes grådig og raskt. Dermed må altså kristne stålsette seg i møte med lidelsene: Selv den verste forfølgelse må ikke få knekke meg!

Peter om dommen og herligheten

Det er særlig tre tanker Peter bruker for å hjelpe kristne til å tåle lidelsene. Den første slår han an i starten og slutten av brevet med å betone at forfølgelsene bare varer en "kort tid" i forhold til det evige livet som kommer etterpå (1,5-6 og 5,10).

Først kommer en domsdag da de som tror på Kristus skal få ære, mens de som forkaster ham skal snuble (2,6-8). Forfølgerne skal "avlegge regnskap for ham som står klar til å dømme levende og døde" (4,5). Dommen skal begynne med Guds hus, og det skal ikke være håp for de som er "ulydige mot Guds evangelium" (4,17-18). Alle kristnes håp er å tåle lidelsen og "overlate sin sjel til den trofaste Skaperen og gjøre det gode" (4,19).

Når Jesus kommer igjen er det likevel en gledens dag som alle kristne kan se fram til med et grunnfestet håp. Dette er et gjennomgangstema som toner fram på hele 13 ulike steder i brevet, mest i starten og slutten: 1,3-5.7.9.11.13; så i 2,12 og 3,7, før det kommer igjen i 4,7.13.17-18 og 5,4.6.10. Den som utholder alt det som kan oppleves som nederlag her i livet, får blant annet følgende løfte: "Når den øverste hyrden åpenbarer seg, skal dere få herlighetens seierskrans som aldri visner" (5,4). Den som er sikker på at dette er sant, kan vel tåle mye motgang i livet?

Peter om gode forbilder

Den andre hovedtankerekken som Peter vektlegger, er å gi gode forbilder. Han nevner fire slag av dem:

Overfor kvinnene trekker han fram de hellige kvinnene fra historiene i Det gamle testamente, særlig Sara (3,5-6). Fra GT siterer han for det *andre* utførlig fra den fromme salmisten som synger i Salme 34 (se 3,10-12). Slik som israelittene i gamle tider tok ordene i denne salmen som forbilde, skal kristne nå gjøre det på tilsvarende vis. Det kan se ut til at denne salmen ofte ble brukt i jødisk misjonsforkynnelse. Den *tredje* gruppen som holdes fram, er kristne trossøsken i samtiden: "Dere vet jo at deres søsken rundt om i verden må gjennomgå de samme lidelsene" (5,9). Det ble sikkert fortalt mange historier om forfulgte lilleasiatiske kristne som hadde holdt ut, og som nå kunne være forbilder for andre.

Det *viktigste* forbildet er likevel *Jesus Kristus selv*. Derfor er tre lange avsnitt viet til å beskrive hans liv. Poenget er at Jesu livsvei gikk først gjennom lidelse inntil døden før den kunne ende i den store opphøyelsen, se 1,18-21; 2,21-25 og 3,18-19.22. Disse avsnittene er satt opp på en poetisk måte som gir dem ekstra vekt. Peter gjør dette forbildemotivet helt klart: "Kristus led for dere og etterlot dere et eksempel, for at dere skulle følge i hans spor" (2,21). "Siden Kristus nå har lidd i kroppen, skal dere væpne dere med denne tanken: Den som har lidd i kroppen, har gjort seg ferdig med synden" (4,1).

Det som er fellestrekket hos disse forbildene, er den livsholdningen som Peter setter så utfordrende ord på med tre dobbeltuttrykk i 3,9: "Gjengjeld ikke ondt med ondt eller hån med hån. Nei, velsign heller, for dere er kalt til å arve velsignelse".

Peter om å være både fremmed og utvalgt

Den tredje hovedtanken er trolig den viktigste. Han åpner brevet sitt med å skrive at han "hilser de utvalgte som lever som fremmede" (1,1; se også 1,2; 2,9 for "utvalgte", og 1,17; 2,11 for "fremmede").

I lilleasiatiske bystater bodde det mange "fremmede", det vil si tilflyttere uten viktige borgerretter. De måtte finne seg i å leve litt på siden av samfunnet, og i å ble behandlet som annenrangs borgere. Deres hjemland var et annet sted, skikkene var ofte annerledes, og de tilbød andre guder. De kunne oppholde seg i bestemte byer bare for avgrensede perioder, eller de kunne være handelsfolk som bodde der i generasjoner. Det er neppe tilfeldig at Peter bruker denne betegnelsen i overført betydning: Egentlig har kristne en mye, mye bedre "bystat" som de hører hjemme i, og derfor må de finne seg i å tåle mye lidelser så lenge de ikke er kommet fram til den. Det er grunn til å tro at mange kristne var "fremmede" også i politisk forstand, så de forstod godt hva metaforen innebar.

I lilleasiatiske bystater kunne man også oppsøke synagogene for å finne et fremmed folk som var stolt av å være utvalgt av Gud. Vi har sett at denne tanken kunne virke tiltrekkende på mange hedninger slik at de også fikk lyst til å bli med i dette folket. Nå betoner Peter at det er de kristne som er Guds utvalgte folk: "Dere som før ikke var et folk, er nå Guds folk. Dere som før ikke fant barmhjertighet, har nå funnet barmhjertighet" (2,10). Kristne har altså mye større grunn til å være stolte enn det andre folkeferd har!

Det er i denne spenningen alle kristne må innstille seg på å leve. Vi har det store privilegiet at vi hører til i Guds utvalgte folk. Men siden vi ennå en tid må leve som fremmede i en verden som står Gud i mot, må vi finne oss i den motstanden som måtte komme. I denne dobbelheten må vi lære oss til å vektlegge de gode sidene, slik at Gud kan gi oss styrke til å tåle de vonde.

Kristne ble med i dette folket av mange grunner: For det *første* kjøpte Kristus dem fri ved sitt blod, akkurat som slaver kunne kjøpes fri til et nytt liv (1,18-19). For det *andre* ble de født på ny ved Ordet om Jesus, altså til et liv som overgår det vanlige, menneskelige livet (1,23-25). For det *tredje* ble de frelst gjennom dåpen, som sammenlignes med en Noas ark som berger dem fra den sikre undergang (3,20-21). De siste to forholdene sees sammen i 1,3, et vers som leses ved alle dåpshandlinger i Den norske kirke: Gud har "født oss på ny til et levende håp" (tilsvarende i Joh 3,5 og Tit 3,5).

Det er så fint å høre til i dette gudsfolket at det ikke er grense for hvilke uttrykk som kan brukes om det: De er som levende steiner i det prektigste bygg (2,5), de er som et hellig presteskap som bærer fram offer som gleder Gud (2,5), ja, de er et kongelig presteskap (2,9), de er et folk som skal forkynde Guds storverk (2,9), for de er kalt ut fra mørket til Guds underfulle lys (2,9).

I en presset situasjon er det viktig at fellesskapet i menigheten også kan oppleves sterkt i praksis. Dette må bli mer enn vakre ord. Man kan utholde mye press utenfra dersom varmen strømmer mot en innenfra. Derfor skal kristne *elske hverandre* inderlig, være *gjestfrie* mot hverandre og *tjene hverandre* med ulike nådegaver (4,8-11). Menighetslederne formenes til å ha et tilsyn som er drevet av kjærlighet (5,2-4), de unge til å innordne seg og alle til å leve ydmykt (5,5-6). Alle formenes til å avstå fra holdninger som splitter samholdet (se fem treffende uttrykk i 2,1) men heller til å leve ut holdninger som fremmer det (se fem treffende uttrykk i 3,8). Det viktigste ankerfestet er likevel at de sammen kan stole på Guds omsorg: "Kast all deres bekymring på ham, for han har omsorg for dere" (5,7).

To store eksempler: Ignatius og Polykarp

Det skulle ikke gå mange år før kristenforfølgelsene grep om seg på mer systematiske vis, og da hjalp det ikke at man var biskop med stor myndighet. Ca. år 110 e.Kr. ble biskop Ignatius fra Antiokia i den lilleasiatiske provinsen Syria ført med fangetransport gjennom områdene på vestkysten, fordi han skulle føres til Roma for å møte martyrdøden der. Han hadde for eksempel et lengre opphold i Troas, og der møtte han utsendinger fra flere menigheter i området, og skrev brev til dem for å oppmuntre dem. Om sine egne lidelser kunne han bruke sterke ord:

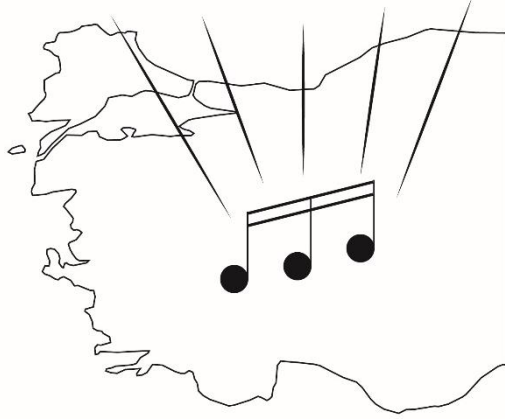
- Han åpner brevet til *Efeserne* med å skrive at "jeg føres i lenker fra Syria, til ære for det felles navn og felles håp, og at jeg håper ved deres bønn å nå fram til Roma for å kjempe med ville dyr" (1,2). Han kaller lenkene for "åndelige perler" (11,2).
- Han skriver i brevet til *Smyrnerne*: "Når jeg er nær sverd, er jeg nær Gud, når jeg er midt blant dyrene, er jeg i Guds midte... Jeg utholder alt for å lide sammen med ham, fordi han som er blitt det fullkomne menneske, gjør meg sterk" (4,2).
- Han er til og med så dristig at han bruker offerspråk om den døden han skal lide: Han skal dø både som "sonoffer" og som "løsepenge" (Ef 8,1; 18,1; 21,1; Smyr 10,2). Det er nesten i sterkeste laget å bruke slike ord på sin etterfølgelse av Jesu Kristi lidelse og død.
- Han skriver til og med et brev til *Romerne* der han innstendig ber dem om å la være å forsøke å få ham fri, for han ønsker virkelig å dø for Jesu skyld!

Et av brevene skrev Ignatius til biskop *Polykarp* i Smyrna. Ca. år 156/57 var det Polykarp sin tur til å lide martyrdøden, og like etterpå ble det skrevet et brev som holdt døden hans fram som et forbilde for alle kristne. Siden skulle det komme mange martyrfortellinger, men denne var den første. Fortellingen legger stor vekt på å framheve de trekkene som likner på det som skjedde med Jesus, slik at Polykarp framstår som en mann som etterlikner ham.

Dette martyriet "skjedde for at Herren på nytt skulle vise oss et martyrium som var i overensstemmelse med evangeliet" (Pol Mart 1,1). Under det avgjørende forhøret blir biskopen blir gang på gang rådet til å tilbe keiseren og berge livet, men til sist svarer han: "I åttiseks år har jeg tjent ham, og han har aldri gjort meg noe ondt; hvordan skulle jeg da kunne spotte min konge som har frelst meg?" (9,3). Da han ble festet til en treramme og plassert på bålet, var han gjort i stand som et "brennoffer" (14,1) og han ba høyt blant annet følgende ord: "Jeg priser deg fordi du har funnet meg verdig denne dagen og timen for å bli regnet blant martyrene og få drikke Kristi beger for å oppstå til evig liv" (14,2). Han kalles "en martyr av fremste rang. Alle ønsker å etterligne hans martyrium fordi det var i samsvar med Kristi evangelium" (19,1).

Det er nok ikke tilfeldig at brevene fra Ignatius og om Polykarp er blitt tatt godt vare på opp gjennom historien. Fra dem har det kommet inspirerende toner til alle kristne gjennom alle tider som har måttet tåle forfølgelse for sin tros skyld. De kan fortsatt inspirere kristne i alle land.

F: Toner til trøst og utfordring

Vi har bare ei notebok igjen. Til gjengjeld er den full av skjærende dissonanser, med små pustehull av lovsanger innimellom, og med en utrolig vakker sistesats. Vi har ikke plass til å la alle tonene lyde her. Vi skal derfor konsentrere oss om sju små melodier som kommer helt i starten av boka.

Sju menigheter i Asia-provinsen og oss

Johannes er etter tradisjonen opphavsmann både til evangeliet og til det skriftet som står sist i Bibelen: *Johannes Åpenbaring*. Han skrev evangeliet mens han var i Efesos. Åpenbaringsboka, derimot, ble til på øya Patmos, som ligger 10 mil vest for Efesos. Antakelig hadde guvernøren gitt ham en mild form for pålagt adskillelse fra menigheten (Ap 1,9). Vi er ved begynnelsen av det som senere skulle bli mer målrettede forfølgelser av kristne. Johannes skrev boka si fordi han fikk åpenbaringer om det som er nå og det som skal komme heretter (1,10.19). Han fikk beskjed om å sende det han hadde skrevet til sju navngitte menigheter i området (1,11). Boka handler om sterke trengselstider i mange omganger (kapittel 4-20) og om det nye Jerusalem med det evige livets gleder (kapittel 21-22).

Boka begynner med sju «brev» som er spesielt adressert til navngitte menigheter i tur og orden (kapittel 2-3). Det er ikke utenkelig at Johannes med god hjelp kopierte boka i minst sju eksemplarer på Patmos, for den milde forvisningen hans innebar neppe brev- og besøksforbud. Deretter fikk trolig et sendebud oppgaven å ta med seg brevene til menighetene i tur og orden, i den rekkefølgen som de blir tiltalt: Først til Efesos, så en runde på snaut 50 mil til Smyrna, Pergamon, Tyatira, Sardes, Filadelfia og til sist Laodikea.

Dersom budet måtte gå på egne bein, noe som var svært vanlig, ville man ikke klart å forflytte seg mer enn snaut tre mil om dagen. Dermed forstår vi at menighetene lå så langt fra hverandre at de hadde liten kontakt til vanlig. De nærmeste lå to dagsreiser fra hverandre, de fleste med tre til fire dagers reisetid i mellom. Selve reisetiden ville altså vært minst 18 dager for hele runden. I tillegg brukte man vel minst en dag i hver menighet for å kalle sammen til samling der man overleverte kopien og kanskje begynne å lese høyt i den. Dermed brukte nok sendebudet en måned på å overlevere Åpenbaringsboka til alle menighetene.

Hvorfor ble akkurat disse menighetene valgt ut? Vi kan forstå at Efesos var den første, for det var den største byen i området, og det var her Paulus hadde hatt og Johannes fremdeles hadde sitt hovedsete. Men hvorfor er ikke

for eksempel Kolossæ og Hierapolis med, slik jeg har dem med på kartet? Her var tre nabobyer i nær kontakt med hverandre. Vi kan være ganske trygge på at de også fikk se boka etter hvert, siden den var kommet til Laodikea. Det er derfor sannsynlig at sjutallet er valgt symbolsk for at sju utvalgte menigheter skal representere helheten av alle bystater med kristne menigheter i området. Tanken var nok hele tiden at boka skulle kopieres i enda flere eksemplarer og spres til alle kristne langs hele Middelhavet. Budskapet er dermed for alle kristne, fordi det setter fokus på typiske forhold som kan gå igjen i alle slags menigheter. Derfor er «brevene» også til kristne i Norge i dag. Den trøsten de fikk den gang, kan også vi ta til oss. De utfordringene som de fikk, kan være aktuelle for oss på en aller annen måte.

Når vi nå tar for oss de sju brevenes innhold, skal vi ikke ta dem for oss i den rekkefølgen de står i bibelen, men i den rekkefølgen som passer til å framheve de hovedtemaene som de inneholder. Kanskje kan det være klokt å lese raskt gjennom Åp 1-3 i rekkefølge før man leser videre i det som står skrevet her?

Profetiske budskap med autoritet

Disse «brevene» har en helt spesiell form som ikke likner på det som var vanlig i brev fra den tiden. De likner mer på *profetiske budskap*, for eksempel ved at de bruker den kjente formelen: «Dette sier han som...». og det profetiske klarsynet: «Jeg vet om dine gjerninger...». De slutter også med å understreke at de er viktige budskap fra Ånden selv: «Den som har ører, hør hva Ånden sier til menighetene». En kjent forsker har også argumentert for at de likner litt på *keiserlige edikt* fra den tiden. I så fall kan det være en bevisst etterlikning for å framheve at det er Kristus som er den sanne kongen i motsetning til keiseren i Roma.

Det er verdt å tenke over hva en slik autoritet medførte da brevene ble lest opp i de ulike menighetene. *Før* budskapene kom, kunne de sikkert diskutere heftig med hverandre hva som var viktig og rett, og hver kunne stå på sine meninger. Men *etter* at budskapet var blitt opplest, hadde de fått en ytre autoritet å forholde seg til. Den satte fingeren på akkurat det som var deres utfordring. De hadde nok stor respekt for apostelen Johannes i hele området, og nå skrev han i tillegg profetiske syner med Åndens autoritet. Ingen kunne

forholde seg likegyldig til slikt. Alle ble satt på valg om de ville ta budskapet til seg eller avvise det.

Vi settes på tilsvarende valg i dag. Vi har samlet disse og mange andre skrifter i Det nye testamente. Hvordan forholder vi oss til denne boka som vi kaller Guds ord? Legger vi vinn på å rette oss etter det som står der, eller fristes vi til å overse eller omtolke det som vi ikke liker?

Hvert brev er skrevet til *engelen* for den enkelte menighet. Det er ikke lett å vite hvem det er. I bibelen er englene ofte budbærere for Gud. Men ingen fortolkere anbefaler oss å tenke oss at sju ulike budbærere skal sendes til hver sin menighet med dette skriftet. Da velger man heller en av tre andre løsninger:

- Vi kan tenke oss at dette var en omskrivning for hver enkelt menighets *lederskikkelse*. De kunne vel anses som innsatt av Gud i menigheten med en spesiell myndighet?
- Like vanlig er det å tolke det slik at hver enkelt menighet har en *skytsengel* for Guds trone, som har som spesialoppgave å se til sin menighet spesielt. Det er stor trygghet i en slik tanke. Men det gir også et alvor over det som skrives: Det er så viktig at skytsengelen for Guds trone får beskjed om å ha spesielt øye med det!
- Mange har også tolket det slik at uttrykket er en *personifikasjon* av menigheten selv eller den herskende ånd innen menigheten. Da er det egentlig hele menigheten som tiltales.

Alle disse tre tolkningene har mange tilhengere. Selv heller jeg til at engelen mest sannsynlig er menighetslederen. Men kanskje er det greit at det er uklart? Menighetsledelse kan organiseres på svært ulike måter, og den gangen varierte det sikkert fra by til by. I dag har vi fått klare strukturer, men de varierer fra kirkesamfunn til kirkesamfunn, og fra menigheter til frimenigheter og organisasjoner. Hver organiserer arbeidet på sin måte, men felles er at det finnes personer som har lederansvar, både på det praktiske og på det åndelige området. Dette er villet av Gud, og derfor kan disse lederne godt kalles *engler*, for å markere det. Paulus skrev tidligere til menigheten i Efesos, at det var Kristus «som ga noen til å være apostler, noen til profeter, noen til evangelister og noen til hyrder og lærere» (Ef 4,11). Senere skrev han til den unge Timoteus, som var i Efesos, at han fikk en nådegave «da eldsterådet la sine hender på deg» (1 Tim 4,14). Dermed er det trolig at brevene ble skrevet til den eller de personer i menigheten som hadde ansvar for å lede den, for det var deres ansvar å både befeste det som var godt, og også ta tak i misforhold, slik at de kunne rettes opp. De kalles

her for *engler*, for å minne menigheten på at de hadde fullmakt fra Gud til å gjøre dette. Dette er tankevekkende for oss som lever i en tid med så stor vekt på demokratisk medvirkning i alle ledd, at vi fristes til å være altfor mistenksomme mot de som prøver å opptre som ledere med autoritet.

28) Jesusbeskrivelsene

Åpenbaringsboka er på mange måter ei skremmende bok. Derfor er det så trøstefullt at den begynner med å fokusere på at uansett hva som skjer, er det den oppstandne Kristus som har all makt. Hele boka begynner med en stor visjon av Kristi makt og herlighet (1,12-18), og hvert eneste menighetsbudskap begynner med å feste blikket på en viktig side ved Jesu makt. Det er ikke sikkert at vi skal bry hodene våre med å tolke hva alle detaljer måtte stå for. Det er like naturlig å la helhetsbildet gjøre inntrykk på oss, slik at vi følelsesmessig kan oppleve at vi er i trygge hender. Dersom vi samler sammen det som står om Jesus i de sju avsnittene, får vi følgende bilde av han som er opphavet fra skapelsen av, som har makt i kirkens liv i nåtiden, og som også skal være den mektige til sist:

- 3,14: Han som er Amen, det trofaste og sannferdige vitnet, opphavet til alt som Gud har skapt.
- 2,1: Han som holder de sju stjernene i sin høyre hånd, han som går omkring blant de sju lysestakene av gull.
- 2,18: Guds Sønn, han som har øyne som flammende ild og føtter som bronse.
- 3,1: Han som har de sju Guds ånder og de sju stjerner.
- 2,12: Han som har det skarpe, tveeggede sverd.
- 3,7: Den hellige og sannferdige, han som har Davids nøkkel, han som åpner så ingen kan stenge, og stenger så ingen kan åpne.
- 2,8: Den første og den siste, han som var død og er blitt levende.

Det er som om Johannes selv i 1,5-6 foregriper hva dette skal få oss til å tro, nemlig at vi er trygge i hendene på «den førstefødte av de døde og herren over jordens konger. Han elsker oss og har fridd oss fra våre synder med sitt blod og har gjort oss til et kongerike, til prester for Gud, sin Far».

29) Spenning mellom ytre forhold og indre dybde

Johannes Åpenbaring er skrevet med en usedvanlig sterk bruk av symbolspråk. Det er som om boka fra kapittel 4 av river sløret til side for å avdekke hva som egentlig skjer i verden på et annet plan enn det vi kan se i den ytre verden. Da strekker ikke det vanlige språket til. Det skjer en tilsvarende avsløring i de sju menighetsbrevene, men her skjer det med mer vanlige ord og uttrykk. I fire av brevene får vi kjennskap til ytre forhold i menighetene, men brevene avslører samtidig at dette ikke samsvarer med deres indre dybdeliv. To av brevene gjør det på en trøstefull måte, mens to av dem gjør det med en advarende tone.

2,9-10: Smyrna

Vi kan begynne i Smyrna, for den byen er typisk for de forfølgelsene som kristne måtte gjennomleve i hundreårene som skulle følge.

Byen kunne kalles *Asias smykke*, fordi både arkitektur og natur var så vakker der. Det var en rik by, og den var sentral for minst to slags religiøs praksis:

80 år tidligere hadde den vunnet i kamp med 10 andre byer angående retten til å bygge tempelet for keiser Tiberius i området. Dermed var det ekstra viktig for byen å gjennomføre kontroll med at folket *tilbad keiseren*. Som nevnt tidligere, var folk fri til å tilbe de gudene de ville, så sant de samtidig også æret keiseren som Gud. Bare jødene hadde unntak fra dette kravet. Men kristne kunne ikke tilbe andre enn Kristus som Herre, og siden de ikke var jøder, ble de ansett for illojale borgere når de ikke tilbad keiseren. Mange ble derfor først fengslet, så avhørt, og til sist henrettet fordi de ikke ville forbanne Kristus.

Dessuten bodde det mange *jøder* i byen. Vi kan lese flere steder om at de var aktive i å forfølge de kristne, for de kunne ikke anerkjenne at Jesus var deres Messias. De var aktive både som angivere og i klargjøring av dødsbålene.

På det *ytre planet* var det vanskelig å stå fram som kristen i denne byen. Vi får i 2,9-10 høre om at de både ble kastet i fengsel, noe som romerske myndigheter må ha stått bak, og at de ble spottet av synagogens jøder. Vi får også høre at de er fattige midt i den rike byen, noe som kan skyldes at de måtte holde en lav profil og ble utestengt fra mange yrker. Vi får også høre om at det skulle komme en kort forfølgelsestid som skulle ende med døden for noen av dem. Vi vet ikke noe om den forfølgelsen, men vi vet at i menigheten bodde den gang en ung mann ved navn Polykarp. 50 år senere

skulle det bli hans tur. Da var han blitt biskop og hadde tjent Gud i 86 år, og vi kan lese om hans martyrdød på torget her i et eget skrift som heter

Polykarps martyrium (se s121-122).

Men så river Johannes sløret til side og fokuserer på *dybdeplanet*. Det foregår egentlig en kosmisk kamp. Den egentlige drivkraften bak synagogens forfølgelse er Satan, og den egentlige personen bak fengslingene er Djevelen. På den annen side skal de kristne vite at de egentlig er rike. Når de tror på den Jesus som har blitt beskrevet i kapittel 1, trenger de ikke være redde for det de skal lide. De skal heller tolke det som skjer som at de blir "satt på prøve", det vil si som en mulighet til å modnes i troen. Dersom de består prøven, skal lønnen bli stor. De skal få en belønning som er enda bedre enn å få bo i "Asias smykke", nemlig å få "livets seierskrans". Den skal overgå det som mange av byens menn fikk på sine hoder når de skulle æres for seier og berømmelse. De fattige og forfulgte trøstes med at en gang skal det være de som forblir virkelig rike i all evighet.

2,13: Pergamon

10 mil nord for Smyrna, lå Pergamon, ca 2 mil inne i landet, delvis oppe på et stort platå. Her fantes det en imponerende samling av viktige bygninger: Det fantes et ruvende *Zevs-alter* midt i samlingen av helligdommer. Særlig kjent var et *kur-senter* knyttet til guden for legedom, Asklepios, som hadde slangen som symbol og medium for helbredelse. Der fantes også et stort *keisertempel* som var innviet til keiser Augustus. I religiøs henseende var dette kanskje den viktigste byen i hele Asia-provinsen. Vi hører lite om jødisk bosetting i denne byen.

Når Johannes åpner opp for dybdeperspektivet i denne byen, fastslår han at det er her "Satan har sin trone". Kanskje tenker han på Asklepios-kulten med slangesymbolet, kanskje på det vidgjetne Zevs-alteret, kanskje på keisertempelet. Mest trolig er det at han ser alt dette sammen, og fastslår at i denne byen samler motkreftene mot kristen tro seg på en ekstra sterk måte. I alle fall er det slik at de kristne i denne byen allerede har opplevd det som menigheten i Smyrna får vite at skal skje hos dem: Det har vært en konfrontasjon mot kristne som har vært så sterk at en viss Antipas har blitt valgt ut som offer og måttet lide martyrdøden.

Menigheten får nesten bare skryt, for de har evnet å holde fast ved tilværelsens dybdeperspektiv. De har "holdt fast ved mitt navn" slik at de ikke har "fornektet troen på meg". De har altså evnet å se at Kristus har mer å gi enn det de kan få av keisermakt og helbredelsesgud. De får en hilsen fra den oppstandene som "har det skarpe, tveeggede sverd" (2,12). I samtiden snakket man ofte om keiserens sverdmakt, mens Johannes peker mot det Gudsordet som er mektigere enn den, og som det er mer verd å være et "trofast vitne" om.

3,1-2.4: Sardes

Når vi forlater kysten og drar mot innlandet, hører vi ikke mer om forfølgelser verken fra romerske myndigheter eller fra jødiske synagoger. Det kan tyde på at slike forhold er roligere her. Men det betyr ikke at menighetene ikke trenger å bevisstgjøres på kristenlivets dybdeplan, bare at hovedutfordringene er annerledes, slik at de likner mer på vår situasjon.

Byen Sardes lå ved en bred og fruktbar dal på sørsiden av elven Hermos. I sin tid bodde den styrtrike kong Krösus her i luksus og vellevnet. Byen hadde ikke noen stor politisk betydning lenger, men stor rikdom. Den ble ødelagt av et stort jordskjelv i år 17 e.Kr, men gjenoppbygget ganske raskt. Den lå strategisk til ved handelsvegene, og folk kunne oppnå betydelig rikdom. Byen var også et sentrum for jødene, med en storslått synagoge som vi fremdeles kan se restene av, som var en del av byens sentrale gymnasieanlegg. Det kan tyde på at jødene levde på en slik måte at de var velintegrert i det vanlige samfunnet, og her kunne jøder også oppnå å få romersk statsborgerskap.

Til denne menigheten kommer Johannes med et sterkt vekkerrop. Dersom man bare så på det ytre livet som utfoldet seg der, hadde den ry for å være en levende menighet. Men man levde tydeligvis så overfladisk at Johannes må si: "Det heter om deg at du lever, men du er død" (3,1). Likevel er det en rest som kan våkne opp og styrkes (3,2), og det er noen få som ikke har skitnet til klærne sine (3,4).

Hva bestod problemet i? Det er nærliggende å tenke på at de var havnet i samme holdning som det ser ut til at jødene hadde gjort, nemlig i å tilpasse seg samfunnets verdier på en slik måte at de lot åndelige verdier visne på rot. Det går an for en menighet å gjøre seg populær med mange

aktiviteter som ikke har feste i dypt åndelig liv. Da trenger man å omvende seg til å gi disse verdiene forrang igjen, for de overfladiske gjerningene holder ikke mål i Guds øyne (3,2).

I vers 4 brukes et talende bilde om klær. Det heter at de fleste har "skitnet til klærne sine", mens de som er forpliktet av dype verdier "skal gå med meg i hvite klær, for de er verdige til det". Romerske borgere hadde minst to slags klær. I hverdagsklærne kunne de skitne seg til gjennom vanlig arbeid. Men når festdagene kom, for eksempel på helligdager og religiøse seremonier, kunne de ta på seg sin hvite toga. Den som lever nær Herren, skal få se på seg selv som deltager i Jesu seierstog gjennom livet helt fram til den evige festen (3,5). På det ytre plan går man i sine arbeidsklær, men på det indre plan skal man se på seg selv som deltaker i en festprosesjon gjennom livet!

Det er et annet trekk ved Sardes som også er tankevekkende. Den gamle byen lå høyt på et fjellplatå med stupbratte fjellsider på alle kanter. Den ble ansett som uinntakelig, slik at folket der alltid kunne føle seg trygge. Ikke desto mindre førte slapt vakthold til at byen ble inntatt to ganger av fiender, og minnet om disse nederlagene levde videre på folkemunne. Det er trolig derfor Kristus i dette brevet advarer: «Våk opp... hvis du ikke våkner, skal jeg komme som en tyv» (3,2-3). Selv det mest uinntakelige kan bli inntatt! Ingen kan slå seg til ro med et overfladisk kristenliv, uansett hvor trygg man måtte føle seg. Dersom den indre dybden mangler, kan man komme til å bli beseiret av ondskapens krefter og måtte møte Guds dom.

3,14-18: Laodikea

Den faren som bare ble antydnet overfor menigheten i Sardes, blir det satt klare ord på til menigheten i Laodikea: Det er en stor fare for kristne å bli så opptatt av ytre rikdom og forbrukerkultur at det indre livet forfaller.

Byen Laodikea lå midt i et viktig trafikk-knutepunkt, fordi hovedveien fra Efesos innover landet krysset hovedveien sørover fra Pergamon. Dermed kunne byen bli rik på handel og industrivirksomhet, og den var også et senter for legeskunst og bankvesen. Byen hadde et stort problem med vanntilførsel, derimot. Mens nabobyen Kolossæ var kjent for sine kalde og livgivende vannkilder, og nabobyen Hierapolis for sine varme, legende kildespring, måtte Laodikea få tilført vann via akvedukter og nedgravde renner. Det vannet var kjent for å være urent og for å kunne gi brekninger. Det måtte kjøles ned for å kunne drikkes.

Det er tankevekkende for oss at den menigheten som får det mest kritiske lyset satt på seg, er den som likner mest på oss i det rike Norge. De sier om

seg selv noe som vi kunne sagt på samme måte: "Jeg er rik, jeg har overflod og mangler ingenting" (3,17). De mener at de lever opp til det beste i byens karakter. Den nære historie viste også at byen la vinn på å klare seg selv uten hjelp utenfra. Men nå får de kristne beskjed om at de lever opp til det verste byen kan by på, nemlig det helsefarlige drikkevannet: "Du er lunken, ikke varm eller kald. Derfor skal jeg spytte deg ut av min munn" (3,16). De har altså latt jaget etter ytre goder fortrenge vekten på indre verdier.

Når Johannes skriver at menigheten egentlig er "elendig, ynkelig, fattig, blind og naken" (3,17), bruker han ord som ofte brukes om de nødlidende som Jesus møtte i evangeliene, og som han reiste opp på ulikt vis. Det samme vil han nå gjøre overfor kristne i Laodikea. På byens torg kunne de dra for å kjøpe seg byens spesialiteter: Byen var kjent for å ha et solid bankvesen, for å selge tekstilvarer med ettertraktet kvalitet (særlig klær av svart ull), og for å være et medisinsk senter som blant annet var kjent for å ha utviklet en berømt øyensalve. Nå får de beskjed om å oppsøke det «indre torget» der de kan «kjøpe» enda finere åndelige goder av Kristus: Den rensede tro som er bedre enn gull, de hvite klær som kan dekke til all naken skam, og det som er viktigst: Det åndelige klarsynet som gjør at man kan se for sitt indre den virkeligheten som er viktigere enn alle ytre forhold (3,18).

Kanskje er det ikke tilfeldig at disse sju menighetsbrevene avrundes med oppfordringen om å søke hjelp til å se klart? De som forfølges, slik som i de to første menighetene, trenger hjelp til å se at de er trygge hos den mektige Kristus. De som føler seg rike og tilfredse, slik som i de to siste menighetene, trenger hjelp til å se at det er andre verdier enn de ytre som er viktigst i livet.

30) De to største farene: Mangel på kjærlighet og toleranse for vranglære

Det er et gjennomgangstema i brevene at de kristne kalles til å vende om (se 2,5.16; 3,3). Særlig inntrengende blir det i siste brevet: "Jeg refser og irettesetter alle dem jeg har kjær. La det bli alvor og vend om!" (3,19). I tillegg til at man skal få øynene opp for den indre dybden i livet, er det særlig to farer man bør ta fatt i: Mangel på kjærlighet og innflytelse fra vrang lære. Begge deler samtidig. Paulus har tidligere skrevet til kristne i Efesos: "Vi skal være tro mot sannheten i kjærlighet" (Ef 4,15). Den som bare er opptatt av å vise andre kjærlighet hele tiden, kan komme til å vike fra å ta nødvendige oppgjør. Den som bare er opptatt av den sanne lære, kan komme til å bli iskalde mot alle som mener noe annet enn en selv.

2,4-5: Efesos

Det er ikke unaturlig at det første menighetsbrevet blir adressert til Efesos, som på den tiden var hovedstaden i hele Asia-provinsen.

Efesos var særlig berømt for det storslagne tempelet for gudinnen Artemis, en bygning som ble regnet blant den tidens sju underverker. I denne byen stod også jødedommen svært sterkt. Tross presset fra både en sterk hedendom og en sterk jødedom, ble byen et senter for den kristne kirke. Her hadde Paulus sin hovedbase i over to år (Apg 19,1 - 20,1), der han på kroppen opplevde hvor farlig en oppstand mot kristne kunne bli når Artemis-dyrkere fryktet at tempelkulten skulle komme i vanry (se Apg 19,23-40). Her hadde også Johannes sin hovedbase, så det er naturlig at han først sender boka si til den menigheten han hadde ansvar for.

Vi skal senere se at brevet til denne menigheten har mange rosende ord, men når det settes fokus på det som er feil, er det det helt sentrale i kristent liv det dreier seg om. I sin tid forkynnte Jesus at det viktigste budet er dobbelt: Vi skal elske Gud over alle ting og vår neste som oss selv (Matt 22,34-40). I sin tid kalte Paulus kjærligheten for Åndens fremste frukt (Gal 5,22). Det var her det begynte å svikte for de kristne i Efesos: "Dette har jeg imot deg: Du har forlatt din første kjærlighet" (2,4).

Hovedproblemet er neppe at de sviktet kjærligheten mot Gud, for de får skryt for å ha tatt opp kampen mot vranglærere og avslørt dem som løgnere (2,2.6). Dermed er det nok den indre kjærligheten til hverandre som

har kjølnet. Det var den Paulus 30 år tidligere gav dem ros for å ha: "Jeg har hørt om deres tro på Herren Jesus og deres kjærlighet til alle de hellige" (Ef 1,16). Kan det være at kampen mot vrang lære har skapt så sterke motsetninger at mistenksomhet og isfronter preger de innbyrdes forholdene? De har berget den rette lære, men prisen har vært utrivelige innbyrdes forhold? Det står i så fall i motstrid til det Johannes tidligere har poengtert så sterkt han kan i evangeliet han skrev. Der siterer han følgende Jesusord: «Ved dette skal alle forstå at dere er mine disipler: at dere har kjærlighet til hverandre» (Joh 13,35).

Denne mangelen vurderes som så alvorlig at den oppstandne må si: "Ellers kommer jeg til deg og tar lysestaken din bort – hvis du ikke vender om" (2,5). Det som står på spill er ikke mindre enn retten til å kunne kalle seg en kristen menighet! Derfor er det livsavgjørende for dem å gjøre tre ting i rett rekkefølge:

- "*Tenk på* hvor du stod før du falt.
- *Vend om*
- og *gjør* de gjerninger du gjorde før" (2,5).

Dette er god medisin for alle menigheter til alle tider: En *ettertanke* som medfører *omvendelse* og beslutning om å *leve på en fornyet måte*. Det som framfor alt skal prege livet i en kristen menighet, er at den innbyrdes kjærligheten og omsorgen skal blomstre!

Det er mange fortolkere som forstår den første kjærligheten som *hjerterforholdet til Jesus*. Det var sterkt i den første tiden etter omvendelsen, men så har den kjølnet slik at kristenlivet er blitt en ytre rutine. Denne mangelen kan nok spille med også i Efesos. Dersom jeg har en stor takknemlighet mot Jesus, fordi han elsker meg som er en synder, er det ikke så lett å være iskald mot medsøsken i troen. Den som føler seg elsket av Jesus, og som stadig blir minnet om hvor godt det er, har mye lettere for også å være overbærende og god mot andre mennesker.

2,19-24: Tyatira

Det lengste brevet er skrevet til den minst kjente byen av de sju. Vi vet ikke så mye om livet der, annet enn at det var et viktig senter for handel og industri. Det er kanskje ikke tilfeldig at Apg 16,14 forteller om en «kvinne fra Tyatira som het Lydia. Hun handlet med purpurtøy... hun tok til seg det Paulus sa». Siden byen lå midt i et slettelandskap, var den utsatt for mange erobringer i krigstider. Men nå er vi midt i den lange romersk fredsperioden. Byen var dessuten romersk garnisonsby, og da kunne byens handel blomstre i fred.

Gamle inskripsjoner forteller om uvanlig mange sterke håndverkerlaug i byen. Medlemskap i slike kunne være ganske avgjørende for sosial og økonomisk status. Disse laugene kunne samles i templene, og der kunne det inngå visse former for avgudsdyrkelse, og der hadde de tempelprostituerte. Det kunne også skli ut på fester slik det kan gjøre på vår tids julebord: Aksept for både fyll og utroskap. Den som ville være aktiv i byens sosiale liv, måtte nok være villig til å svelge noen kameler på disse feltene.

Det som ser ut til å være problemet i Tyatiras menighet, er på mange vis det motsatte av det som var problemet i Efesos. Denne menigheten får skryt for sin kjærlighet, og det sies at "dine siste gjerninger overgår dine første" (2,19). Dette er altså en menighet i vekst, som ikke står i fare for å bli underkjent som kristne. Men her svikter det på motet til å ta et oppgjør med vrang lære. Toleransen er blitt for stor.

Bak det som står i det lengre avsnittet 2,20-23 skal vi se for oss en sterk kvinne som opptrer med profetisk myndighet i menigheten. Hun har tidligere blitt refset, kanskje av Johannes selv, men har ikke villet forandre mening (2,21). Hun har fått med seg en del av menigheten, mens andre ikke har villet høre på henne (2,24). Det mest nærliggende er å anta at hun har betont den kristne friheten så sterkt, at hun har gitt kristne tillatelse til å delta i laugslivet fullt ut, også i seremoniene for avgudsdyrkelse. Kanskje har det skjedd ut fra en tanke om at siden disse gudene ikke finnes, er det ikke så farlig å bli med på ritualer uten virkelig innhold (se tilsvarende tanke i 1 Kor 10,14-22).

Men i slike saker finnes det ikke noe kompromiss: I dette brevet sammenlignes profetinnen først med Jesabel, dronningen i det gamle Israel som lokket store deler av folket til avgudsdyrkelse (1 Kong 16,31-33). Derest betegnes slike kompromisser som det å drive hor, altså utroskap mot Gud. Til sist spisses det til med at man på denne måten lærer å kjenne Satans dybder (2,24). Dette er så alvorlig at hun som kunne ligge på "sofabenkene" på

de store laugsfestene, hun skulle i stedet kastes på sykeseng, og hennes tilhengere slås med en pest som medførte døden (2,22-23).

Det er nok en fristelse for kristne til alle tider å gjøre kompromisser i livsstil slik at man ikke skiller seg ut fra andre, men det finnes altså grenser for de feltene der tilpasning er mulig. Det krever kristen modenhet å se hvor de grensene går, og det kreves mot til å ta konsekvensene av å leve på tvers av kulturen. Utfordringen er ikke mindre i Norge i dag, siden vi gjennom media bombarderes med sterke uttrykk fra en gudløs kultur: Hvor mye av dette kan vi være med på med god samvittighet, og når passeres de grensene som gjør at vi må sette foten ned?

2,6 og 2,14-16: Efesos og Pergamon igjen

Kampen mot vrang lære blir også betont i brevene til Efesos og Pergamon. Antakelig er det samme type kompromissvilje med samtidskulturen som er i fokus der også.

I Pergamon sammenlignes læren med Bileams lære (2,14). Han var en profet som ikke ville forbanne Israel direkte, men i stedet gav moabitterkongen det råd at han skulle lokke israelittene til å bedrive utroskap med moabitterkvinner (4 Mos 22,5ff ; 25,1ff og 31,16). Den gangen var det snakk om både konkret avgudsdyrkelse og seksuelle forbindelser, nå er det mer trolig snakk om å delta i en avgudsdyrkelse som kunne betegnes som utroskap mot Gud.

Både i Efesos og Pergamon identifiseres disse vranglærerne som "Nikolaitter" (2,6.15). Vi vet ikke noe om denne gruppens spesiallære, men det er interessant å legge merke til at ordene betyr det samme: Bile-am betyr på hebraisk å "ødelegge folk", mens Niko-laos betyr på gresk å "beseire folk". Det er altså tale om en lære som kommer til å ødelegge den kristne kirke innenfra dersom man ikke i tide tar et oppgjør med den.

Når vi ser disse brevene sammen, setter de fingeren på en stor utfordring også for dagens norske kirke. Vi utsettes også for et sterkt press fra kulturen omkring oss til å akseptere for mye av materialisme og nytelser. Dersom vi står mot det presset, anklages vi ofte for å være dømmesyke og ukjærlige. Hvordan kan vi finne den gode balansen mellom rettroenhet og kjærlighet samtidig?

31) Forbilledlige handlinger

Det er et gjennomgangstema i brevene at de kristne formanes til å holde fast ved det rene budskapet: "Tenk på hvor du stod før du falt" (2,5), "hold bare fast på det dere har" (2,25), "husk derfor hva du tok imot og hørte! Hold fast på det" (3,3), "hold fast på det du har" (3,11). Men hva består så dette i når det gjelder kristen livsførsel?

3,19-20: Omvendelse i Laodikea?

Til menigheten i Laodikea lyder det en helt klar oppfordring: «Jeg refser og irettesetter alle dem jeg har kjær. La det bli alvor og vend om!» (3,19). Den følges opp med et inntrengende bilde i 3,20 som setter fokus på hver enkelt kristen i deres personlige liv. Her må vi se for oss noe som stadig kunne skje i dette travle trafikknutepunktet: De opplevde gang på gang at romerske offiserer og embetsmenn trengte seg på og forlangte å bli vartet opp med det de trengte for seg selv og sin stab, noe som var svært upopulært. Når de stengte byportene for natten, opplevde de også at rikfolk kunne komme fram, hamre på en av byportene, og med høy røst og trusler kunne de forlange å få komme inn og bli oppvartet på beste måte.

Den oppstandne Kristus framstilles her som en kontrast til alt dette: Han står rolig og banker, og venter på at noen hører røsten hans og lukker frivillig opp. Da vil han komme som en kjærkommen gjest og delta i det som gode venner den gang verdsatte som sin fremste samværsform: Måltidet. Kanskje er nattverden spesielt i blikkfeltet her. Det indre livet starter i alle fall alltid med at hver enkelt omvender seg, slik at man slipper Kristus til i livet sitt.

3,8-11: To holdninger i Filadelfia

Vi har ennå ikke besøkt Filadelfia, for her er det først og fremst menighetens positive muligheter som betones.

Filadelfia lå ved den viktige ferdselsveien sørøstover fra Sardes. Det er tre trekk ved byens liv som kan belyse det som blir understreket i brevet til dem:

For det første tyder mye på at byen var utpekt til å være et senter for spredning av gresk kultur i de østlige deler av provinsen Asia. Den var et slags «misjonssenter» for kulturelle impulser.

For det andre var den plaget av stadige jordskjelv. Det virkelig store skjelvet i år 17 e.Kr. medførte at de måtte ha betydelig hjelp av keiseren til gjenoppbygging. Stadig nye småskjelv i mange år etterpå medførte at beboerne ofte søkte beskyttelse ute i det fri utenfor byen

For det tredje ble de hardt rammet av et keiserlig pålegg år 92 e.Kr. De hadde vindyrking som den viktigste næringsveien, men nå ble de pålagt å bruke halvparten av vinmarkene til korndyrking, noe som ikke var særlig vellykket. Det skapte mye bitterhet mot keiserens styre, og sikkert også en pessimistisk stemning blant folk flest.

Menigheten får høre at den oppstandne har «satt foran deg en åpen dør, som ingen kan stenge» (3,8). Dette kan være et trøstemotiv til kristne som er blitt utestengt fra synagogen: Døren er lukket for dere i en sammenheng, men den står vidåpen inn mot det som er mye viktigere: Livet i Guds rike. Det er likevel mer trolig at uttrykket henviser til de misjonsmulighetene som menigheten hadde, siden byen lå strategisk plassert i «portrommet mot Øst», på hovedveien fra Roma. Mens innbyggerne ellers var satt til å spre gresk kultur, skulle de kristne spre budskapet om Jesus. De får løfte om at misjon blant jøder skulle bære uventet frukt i nær framtid. Noen av jødene skal omvende seg, fordi de ser Guds kjærlighet i menighetens liv (2,9-10).

Hovedformaningen er å fortsatt holde fast ved Guds ord, slik at de ikke fornekter Kristi navn (2,8). De får ingen løfter om å slippe lettvtint gjennom de prøvelsene som vil komme, men de får løfter om at Jesus vil bevare dem (2,10) og at det venter dem en seierskrans når han kommer igjen (2,11). Midt i alt strevet får de beskjed om å vektlegge to forhold: De skal holde fast på Guds ord og utnytte de misjonsmulighetene som de har.

2,19: Den gode firklang i Tyatira

Menigheten i Tyatira er forbilledlig på den måten at de lever ut en god firklang. Kristus sier: «Jeg vet om dine gjerninger, din *kjærlighet og tro*, din *tjeneste og utholdenhet*. Ja, dine siste gjerninger overgår dine første!» Denne menigheten holder altså det doble kjærlighetsbudet, ved at de både elsker hverandre og tror på Jesus. Dessuten lever de som Guds tjenere og viser stor utholdenhet i det. Ordet som brukes om tjeneste, er *diakonia*, og det kan ha en spesiell innsiktning mot å hjelpe mennesker som er i nød.

2,2-3.6: To holdninger i Efesos

Menigheten i Efesos er forbilledlige i særlig to henseender. Kristus sier: «Jeg vet om dine gjerninger, ditt *strev* og din *utholdenhet*. Jeg vet også at du *ikke kan tåle de onde*. Du har *prøvet dem som kaller seg apostler*, men ikke er det, og du har funnet at de er løgnere. Du har *holdt ut*, du har *tålt mye* for mitt navns skyld og *ikke gått trett*... du skal ha ros for at du *hater nikolaittenes gjerninger*, slik jeg selv gjør» (2,2-3.6). Her nevnes utholdenheten hele fem ganger, og tre ganger roses deres evne til å ta oppgjør med vrang lære.

Dersom vi summerer det som vektlegges i disse brevene, får vi følgende liste som vi kan prøve oss selv på i dag. Er det slik at våre menigheter preges av:

- *Omvendelse*, slik at Kristus får anledning til å prege livet hos hver enkelt
- *Kjærlighet*
- *Tro*, med særlig vekt på å holde fast på Guds ord
- *Tjenesteiver*, med særlig vekt på diakoni og misjon
- *Utholdenhet* når det buter imot på ulikt vis
- *Avvisning* av vrang lære

Når vi i dag leser disse brevene som en helhet, er idealet at alle menigheter bør preges av alle disse kjennetegnene.

32) Løfter til den som seirer

Vi har sett mange løfter i brevene om at den oppstandne Kristus vil støtte dem gjennom alt de måtte møte av forfølgelser og lidelser. Hvert eneste brev avsluttes dessuten med å løfte blikket mot den store frelsen i Guds evige rike. «Den som seirer» blir den flotteste hedersbetegnelsen på en kristen, derfor gjentas den sju ganger. De brevene som åpnet med å holde fram Kristi makt, avsluttes med å holde fram livets store mål. Trøsten blir det første og det siste.

Sju løfteord

På rekke og rad kommer flotte løfter som kan få enhver til å lengte etter det himmelske livet. De begynner med å henvise til livets tre fra 1 Mos 2,9. Det som mennesket den gang tapte tilgang til (se 1 Mos 3,22-24), det skal igjen bli tilgjengelig for mennesker. De slutter med å fastslå at kristne skal få del i den absolutt største utmerkelsen av alle, nemlig det å få herske sammen med Kristus fra hans trone:

- 2,7: Den som seirer, vil jeg la *spise av livets tre*, som er i Guds paradis.
- 2,11: Den som seirer, skal *ikke rammes av den annen død*.
- 2,17: Den som seirer, vil jeg gi av *den skjulte manna*.
Og jeg vil gi ham en hvit stein, *og på steinen er det skrevet et nytt navn som ingen kjenner uten den som får det*.
- 2,26.28: Den som seirer ..., skal jeg gi *makt over folkene...*
Og jeg vil gi ham *morgenstjernen*.
- 3,5: Den som seirer, skal bli *kledd i hvitt*,
og jeg vil *aldri stryke navnet hans ut av livets bok*,
men kjennes ved navnet hans for min Far og hans engler.
- 3,12: Den som seirer, vil jeg gjøre til en *søyle i min Guds tempel*,
og aldri mer skal han forlate det. Jeg vil skrive min *Guds navn* på ham
sammen med *navnet på min Guds by*, det nye Jerusalem
som kommer ned fra himmelen, fra min Gud – og også *mitt nye navn*.
- 3,21: Den som seirer, vil jeg la *sitte sammen med meg på min trone*,
slik jeg selv har seiret og satt meg med min Far på hans trone.

Noen av disse løftene overbyr lokale forhold fra den tiden:

- *Den skjulte manna* ble i samtidens jødedom noen steder tolket som den himmelmaten som skulle serveres i det evige riket. Den loves her som et mye bedre alternativ enn å delta i keiserkultens offermåltider.

- *Hvite steiner* var høyt verdsatt i mange sammenhenger: De kunne være beskyttende amuletter, premier til seirende atleter, frifinnelsessymboler i rettssaker eller tegn på ubrytelig vennskap. De som seirer loves en hvit stein som overgår dem alle sammen!
 - Det var mange som la vekt på *astrologi* når de planla livet, og keiseren kunne også sammenlignes med morgenstjernen. Men den virkelig mektige er Kristus, og han er den morgenstjernen alle som seirer skal få i gave! (2,28).
 - Det var viktig for jøder å ikke bli strøket fra *synagogeregisteret*, og for borgere av en by å ikke bli strøket fra byens *manntallsregister*. Tydelige kristne risikerte begge deler, men de trøstes med at de ikke vil strykes ut av den livets bok som finnes i himmelen!
 - Mens folk i Filadelfia ofte måtte rømme byen ved jordskjelvene, får de høre at i det nye Jerusalem skal de slippe å forlate byen i redsel, men i stedet være som *trygge søyler i Guds tempel*! (3,12).
- Vi kan trygt si at disse brevene til sammen gir oss trøsterike løfter om å få leve det permanent trygge livet i Guds evige rike!

To natursymboler?

Det er spesielt interessant å se på det løftet som menigheten i Filadelfia får om «det nye Jerusalem som kommer ned fra himmelen, fra min Gud.» (3,12). Denne byen beskrives i kapittel 21 som en kjempestor kubisk formet by med helt bestemte mål. Det er grunn til å tro at noen kristne i Filadelfia tok dette løftet så bokstavelig at de forventet at den himmelske byen skulle etableres akkurat i dette området.

I alle fall er det slik at i løpet av de neste 60 år etablerte det seg en sterkt profetisk bevegelse ca. 8 mil øst for Filadelfia. Den ble kalt montanismen etter sin grunnlegger Montanus, og den var svært omstridt i samtiden. De profeterte at det nye Jerusalem skulle komme ned til landsbyen Susuzøren sør for Usak (se kartet s127). Her ligger det en vakker høyslette mellom to landsbyer, stor nok til å romme det nye Jerusalem etter de mål som er gitt i Bibelen. Derfor oppfordret de folk fra hele området til å bosette seg her, slik at de var klar når det skjedde.

I våre dager er det mer naturlig å reise et annet sted for å bli inspirert til å tenke på den nyskapte naturen som skal komme i Guds rike. I området like nordøst for Laodikea springer varme kilder fram fra dalsiden i ved det gamle Hierapolis. Det har de gjort i tusener av år, og bygd opp fantastiske kalkformasjoner, skinnende hvite som kjempemessige hauger av nyhøstet bomull. Nedenfor ligger den moderne landsbyen *Pamukkale*, fordi stedet står på UNESCOs verdensarv-liste, og er det nest største turistmålet i Tyrkia i dag. I gammel tid har en grotte her blitt ansett som nedgangen til dødsriket, trolig fordi det steg opp en giftig damp fra dypet. I dag er det mye mer naturlig å anse den hvite, særegne og vakre naturen som en forsmak på himmelsk natur. Dersom vi slutter oss til turiststrømmen hit, kan vi ta inn overveldende naturinntrykk og si til oss selv: Naturen skal bli enda vakrere i Guds evige rike!

Sju menigheter i Asia-provinsen og oss igjen

Dersom vi ser hele Åpenbaringsboka under ett, kan vi se at Johannes forutser tider med sterke og målrettede forfølgelser av kristne, og det skulle menighetene i området få oppleve gang på gang de neste 200 årene.

Tilsvarende opplever store deler i kristenheten dette i altfor mange land i verden i dag også. Ved det første århundreskiftet, derimot, var det opplevde presset utenfra atskillig mildere:

- De var de begynt å oppleve *større eller mindre forsmaker* på forfølgelser, som ofte kunne ta form av lokale lynsjinger av kristne. Det er særlig kristne i kystbyene Smyrna og Pergamon som måtte tåle det.
- I innlandet derimot, ser det heller ut til at kulturpresset kom fra *forbrukerkulturen*, slik at kristne ble fristet til å tilpasse seg folks livsførsel for ikke å skille seg for mye ut fra dem.

Til kristne som lever under forhold der man opplever større eller mindre forsmaker av forfølgelse, har brevene i Åp 2-3 stor trøst å gi, både ved å peke på Kristi makt og på rikdommen i den seieren som venter. Dagens norske kristne erfarer motstand som likner mest på det siste stadiet, og vi begynner også å føle mobbepress i offentligheten som kan minne om stadiet med forsmaker. Vi trenger også trøsten, men like mye påminnelsene om å prioritere verdier som lodder mye dypere enn forbrukerkulturen, og som er umistelige for oss.

33) Åpenbaringen 4-22

De siste 19 kapitlene i Åpenbaringsboka tiltaler ikke lenger bystater i Lilleasia driekte. I stedet er hele verden i blikkfeltet. Det skrives om det som gjelder kristne i alle verdens land. Vi kan derfor behandle disse kapitlene på en kortfattet måte i denne boka. Det som står på disse sidene er syner med så sterke bilder at det savner sidestykke ellers i Bibelen. Det er både disharmoniske og øredøvende sterke bilder. Disse 19 kapitlene inneholder mange mysterier, stort alvor og mye trøst.

En gåtefull struktur

Etter de tre første kapitlene i Åpenbaringsboka, er det som om sløret rives til side, slik at vi ser de kosmiske dimensjonene ved den kampen som foregår mellom Gud og hans engler og Satan og hans åndehær, den kampen som får store konsekvenser både for kristne og alle verdens beboere.

Vi får seks klare og tydelige bilder av *den seieren som venter*: I kapittel 4-5 får vi det store synet av Guds trone, i kapittel 7 får vi synet av den store hvite flokk, i 14,1-5 får vi et glimt av Sions berg, i 15,2-4 et glimt av sangen for Lammet, i 19,1-10 et større avsnitt om himmelkoret, før det hele munner ut i en bred beskrivelse av det nye Jerusalem i kapittel 21-22. Slike jevnlig utblikk mot seieren er nok tatt med for å gi mot og trøst til alle kristne som strever under vanskelige forhold.

Vi får også mange og skremmende bilder av de store *forfølgelsene og katastrofene* som skal komme. De beskrives som følger av at sju segl brytes (kapittel 6), av at sju basuner lyder (kapittel 8-9) og av at sju skåler helles over jorden (kapittel 15-16). Det er mye som er gåtefullt ved disse sju-rekkene: Beskriver de noe som skal skje i den nærmeste framtiden? Eller beskriver de noe som skal skje gjennom hele kirkens historie? Eller skal dette skje først i endetiden like før Jesu gjenkomst? Kanskje det er flertydige tekster som kan oppfylles flere ganger? Dessuten kan vi spørre: Beskriver disse rekkene samme hendelsesforløp tre ganger på tre ulike måter, eller skal disse rekkene komme etter hverandre i tid? Det er ikke sikkert at det er så viktig å få klare svar på dette. Disse tekstene understreker uansett to

viktige forhold: Kristne må være forberedt på å måtte gjennomleve vanskelige tider. Likevel kan vi være trygge, fordi Gud har regien og grepet om det som skal skje. Selv om kampen mot de tre dyrene kan oppleves vanskelig (kapittel 12-13), så skal Babylon en gang møte sin dom (kapittel 17-18), og sluttkampens sju siste etapper skal munne ut i seier (19,11 - 20,15).

Toner om frihet og rikdom

Tonene om *frihet* som vi har funnet i mange av skriftene, ser ut til å forstumme her på jorden, og først kunne bli realisert når Guds evige rike kommer. Dette gjelder ikke bare kristne, men alle folkeslag på jorden. Allerede i 6,4 får vi høre om den flammende røde hesten som får makt til å ta freden bort fra jorden, vi får høre om ulykker med sverd, hungersnød og pest (6,8) og om kristne som blir drept for sin tros skyld (6,9-11). Til sist i denne rekken står det at "jordens konger, stormenn og hærførere, de rike og de mektige, hver slave og hver fri, alle gjemte de seg i huler og mellom berghamrer" (6,15). Frihetens og fredens tid ser ut til å være forbi for en stund.

Når det gjelder *rikdom*, får vi i kapittel 17-18 høre om Babylon som den byen som inneholder alle jordens tenkelige skatter. Men denne byen får kristne beskjed om å flykte ut av (18,4) før den rammes av Guds dom. Når det nye Jerusalem kommer, derimot, står det at "folkene skal vandre i lyset fra byen, og jordens konger skal føre sine rikdommer dit... alt det dyrebare og verdifulle folkene eier, skal de føre inn i den" (21,24.26). Kristne oppfordres altså til å skjelne mellom verdens rikdom som går til grunne, og evige rikdommer som skal realiseres fullt ut etter døden.

Toner om Jesus og korset

Den store betydningen som Jesus-skikkelsen har i de tre første kapitlene, fortsetter også videre i Åpenbaringsboka: Jesus er den som har makt til å åpne endetidsboka (5,4-10; 6,1), han blir lovsunget av den store, hvite skaren (7,9-10) og av harpesyngende martyrer (15,2-4), og han kommer til sist ridende

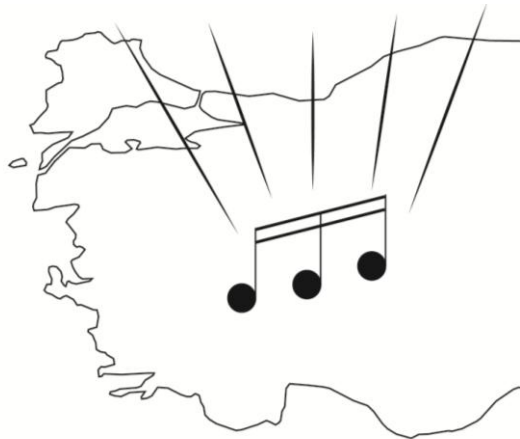
som en kriger på en mektig hest (19,11-16). Han seiret ved sin død på korset, slik at kristne kan seire ved sin tro på frelsen i Lammets blod (7,14 og 12,11).

Toner om troskap og trøst

Til sist blir det også satt fokus på det som er *aller viktigst for kristne å leve etter*. Fra den lista på seks forbilledlige holdninger som vi satte opp i avsnitt 31 ovenfor, er det særlig to som framheves nå: *Tro og utholdenhet* (13,10; 14,12). Når forfølgelsene står på som verst, kan man ikke utføre aktiv handling på mange fronter, men må konsentrere seg om å overleve som kristne. De skal seire, ved sitt vitnesbyrd overfor andre (12,11), ved sin utholdenhet inntil det å dø for sin tro (12,11; 13,10; 20,4), ved å holde fast på Guds bud og vitnesbyrdet om Jesus (12,17), ved å frykte og tilbe Gud (14,7) og ikke ta del i verdens synder (18,4), men heller gjøre rettferdige gjerninger (19,8; 22,11). Dersom man holder ut, kan man se fram til å få leve i det nye Jerusalem der Gud "skal tørke bort hver tåre fra deres øyne, og døden skal ikke være mer, heller ikke sorg eller skrik eller smerte. For det som en gang var, er borte... Den som seirer skal få dette i arv, og jeg vil være hans Gud, og han skal være min sønn." (21,4.7).

Vi ser at kristne i Norge ikke på noen måte opplever forfølgelsestider slik som beskrevet i disse kapitlene. Derfor er det innholdet i hovedsatsene av trostonene som har mest å si til oss. Men vi har lov til å ta til oss trøsten fra disse kapitlene også, samtidig som vi håper og ber om å slippe å oppleve for mye av de vanskene som tegnes opp.

Coda: Foredlingen fortsetter

Noen ganger avsluttes et musikkverk med det vi kaller en *Coda*, det vil si en "hale". Nå er alle hovedtemaene ferdig utfoldet, og det markeres ved en avslutning som kan gjenta noen hovedklanger på en ny og kraftig måte, eller bringe inn noe helt annet. Jeg synes det kan passe med en slik *Coda* i denne boka også. Arbeidet med å nyformulere kristen tro i Lilleasia i det første århundret, fortsatte nemlig også videre etter som tidens forhold endret seg. Det kan være lærerikt å følge noen få grunnleggende utviklingstrekk. Vi har nå lest om nye toner både når det gjelder frihet, rikdom, Jesus, korset, troskap, trøst og utfordring. Det kan være verdt å forfølge de fleste av disse temaene i en litt annen rekkefølge.

Flere toner om troskap

Det har alltid vært viktig for kirken å vise troskap mot budskapet om Jesus og frelsen på en slik måte at innholdet ikke blir forandret. Dermed måtte man bli enige om hva som skulle utgjøre den normen som man ikke skulle vike fra. I løpet av de to hundreårene som fulgte etter nedskriften av Johannes

Åpenbaring, ble det enighet om at 27 helt bestemte skrifter skulle utgjøre kirkens normgrunnlag. Denne prosessen ble langt på vei avgjort de første 50-70 årene, men de siste detaljene falt ikke på plass før mot slutten av 300-tallet.

Her er ikke områdene i dagens Tyrkia så avgjørende som noen moderne og populære bøker vil ha det til: I *Da Vinci koden* av Dan Brown kan vi for eksempel lese at da kristendommen ble keiserens foretrukne religion på 300-tallet, var det viktig for ham å sørge for at den ble strømlinjeformet med én lære. Kirkemøtet i Nikea, som ligger i det nordvestre hjørnet av Lilleasia, et møte som fant sted i år 325 e.Kr., fattet derfor et vedtak om hvilke skrifter som skulle utgjøre normen, noe som medførte at alle andre evangelier om Jesus, det skulle visnok ha vært over 50 av dem, ble utradert. Dette arbeidet var så effektivt at vi i dag ikke har noen spor etter de skriftene som ble forkastet, men det skulle være skrifter som viste at Jesus ikke var så guddommelig av natur, men heller et høyt utviklet menneske som giftet seg og fikk familie. Det problematiske er ikke at Dan Brown skriver dette i en roman, men at mange lesere oppfatter det som en troverdig gjengivelse av fakta.

Det sier seg selv at slike spekulasjoner beveger seg på usedvanlig tynn is. Man kan ikke vise til noe historisk materiale som bekrefter disse skriftenes eksistens, eller som bekrefter at det skulle ha foregått en massiv utrenskning av dem. Dette er påstander uten støtte i kilder. Hvis slike teorier skulle bli tatt på alvor, er det fritt fram til å påstå hva som helst, for når man ikke kan vise fram kilder som støtter det, kan man bare si at noen har fjernet kildene! Vi må nok være mer edruelige enn som så, og holde oss til de skriftene som vi faktisk kan vite at fantes. Kirken i Lilleasia spilte sin rolle i nært samarbeid med kristne i andre deler av området. En nøktern og saklig beskrivelse av prosessen kan inndele den i tre hovedfaser:

1. Den *første* viktige fasen er tiden da *øyenvitnene til Jesus og hans liv begynner å dø ut*. Da må man gjøre et valg om hvordan Jesu lære skal føres videre. Skal det skje på muntlig måte, eller skal det skrives ned? I en

overgangsperiode gjorde man nok begge deler: Noe ble overlevert videre muntlig, noe skriftlig. Erttertiden har vist at det er bare det som ble nedskrevet, som har overlevd. Her var Lilleasia sentral i den forstand at det trolig var i Efesos at apostelen Johannes sørget for å skrive ned sitt dyptloddende evangelium.

2. Den *andre* viktige fasen inntreer *når alle viktige øyenvitner og autoriteter er døde*. Da festet det seg en overbevisning blant de første kristne at de ikke lenger hadde autoritet til å skrive hellige bøker. Nå ble utfordringen å samle det som de pålitelige vitnene allerede hadde skrevet. Da biskop Ignatius skrev sine brev i Lilleasia ca år 120 e.Kr. (se omtalen ovenfor i avsnitt 27), viser han at han allerede har denne bevisstheten. Vi regner med at Paulusbrevene ble samlet før år 100, mens de fire evangeliene ble samlet like etter år 100. I dette arbeidet må menighetene i Lilleasia ha vært aktive, siden en fjerdedel av skriftene var skrevet til dem. De hadde skrifter å dele med menigheter i både Europa, Afrika og Asia, og i retur mottok de skrifter fra disse områdene. Dermed var det meste av vårt NT samlet allerede 50-70 år etter at det ble nedskrevet. Hovedsamlingen av skrifter gikk altså svært fort.

3. Det er den *tredje* fasen som varte til utpå 300-tallet. Da var det *diskusjoner om detaljavgrensningen*. Selv om man var enige om 90% av innholdet, var det lenge diskusjoner om noen skrifter som noen ganger var med, andre ganger ikke. Man vurderte om skriftene kunne anses som historisk og teologisk pålitelige, og om det var mange som brukte dem. Det viktigste kravet var at det skulle være skrevet av en apostel eller et øyenvitne. Dersom man ikke kunne feste lit til at så var tilfelle, hjalp det ikke at innholdet i skriftet var oppbyggelig og rett. Av de som vi nå har med i NT, var det tvil om *Hebreerbrevet*, *2. Peters brev*, *2. og 3. Johannesbrev*, *Jakob brev*, *Judas brev* og *Åpenbaringsboka*. Av de skriftene som ikke ble med, og som i dag finnes i det vi kaller *De Apostolske fedre*, var det mange som ivret for at *Hermas Hyrden* (fra ca 90-130 e.Kr.), *Barnabas brev* (fra ca år 130 e.Kr.) og *Didakje* (fra ca 70-90 e.Kr.) skulle regnes som hellige skrifter. Fra denne fasen i utviklingen har vi

ikke noen lister fra Lille-Asia, men det kan skyldes tilfeldigheter. Det er også tegn som tyder på at man her i området ikke så det som så viktig å fastsette den ytre grensen klart, så lenge man var enige om hovedskriftene.

Den eldste offisielle listen over hellige skrifter som vi har bevart, stammer antakelig fra Roma år 180 e.Kr. og kalles *Kanon Muratori*. Der finner vi nesten hele det NT vi kjenner i dag (Evangeliene, Apostelgjerningene, 13 Paulusbrev, 1. og 2. Joh, Judas og Åpenbaringen + et par som ikke er med i dag). I tillegg finner vi argumenter for hvorfor disse skriftene er blitt med. Vi finner også andre lister hos kirkefedre fra den tiden, som i all hovedsak likner på kanon Muratori. Vi kan altså si at før vi kommer til 200-tallet, er det i praksis 90% enighet om hvilke skrifter som skal regnes som hellige, og hvilke som ikke skal det. Den siste 10% ble så diskutert med mindre og mindre intensitet til utpå 300-tallet. Da Atanasius i 367 e.Kr. skrev et påskebrev fra Alexandria i Egypt, der han regnet opp de 27 skriftene som er i vårt nåværende NT, avgjorde han ikke noe som helst, men satte bare ord på det som det var blitt felles enighet om.

Det er altså ikke maktkirken etter Konstantin som har gitt oss samlingen av hellige skrifter. Hovedarbeidet ble gjort av den forfulgte martyrkirken. Eller for å si det annerledes: Samlingen av hellige skrifter har på mange måter gjort seg selv. Når kirkens folk vurderte argumenter for og imot enkeltskriftene, kunne de ikke valgt andre enn dem de valgte, dersom de skulle velge ut de historisk mest pålitelige. Dersom vi skulle gjort utvalget i dag, ville vi neppe valgt annerledes. Dermed gikk det mindre enn 200 år før den første viktige brikken var på plass: Kirken hadde fått et forpliktende normgrunnlag for liv og lære. Det var blitt avgjort hvilket trosinnhold man skulle vise sin troskap mot.

Lilleasia var også i føringen når det gjaldt de nye mulighetene som bød seg for å ta vare på de hellige skriftene. Byen Pergamon var kjent for å ha utviklet pergamentet som var mye mer varig enn papyrusarkene, og mye mer fleksibel i bruk enn de jødiske skriftrullene. I tillegg vokste det fram et munkevesen i disse områdene, der munkene hadde god tid til å skrive av bibeltekstene på boksider som kunne bli vakkert illustrert.

En ting til: Det har aldri vært noe kirkemøte som har fattet bindende vedtak på kirkens vegne om hvilke bøker som skal regnes som hellige. Det har bare blitt slik at det har oppstått enighet, fordi andre kandidater ikke var sterke nok til å nå opp. I prinsippet er vi derfor fri til å gjøre utvalget på nytt. Det er opp til enhver kirkeleder å foreslå at noen skrifter bør ut og andre inn. Luther prøvde det i sin tid, han ville ha ut både Jakobs brev, Hebreerbrevet og Åpenbaringsboka. Men en skikkelig prosess kom aldri i gang, og det vil neppe lykkes å endre på utvalget i dag heller. Det skyldes ikke bestemte

maktinteresser i kirken, men rett og slett at det ikke er mulig å argumentere overbevisende for at andre skrifter skulle ha den samme historiske troverdighet som de vi nå har i Det nye testamente. Det arbeidet som de Lilleasiatiske kirkelederne i sin tid var med på å gjøre, har vist seg å gi et svært overbevisende resultat.

Nye toner om makt som utfordring

Da Johannes skrev sendebrevene til menighetene i Lilleasia, la han vekt på de utfordringene som de stod ovenfor som forfulgte minoriteter. Behovet var den gang stort for å omgi utfordringene med et sterkt trøstespråk. Dette endret seg radikalt i løpet av få år på starten av 300-tallet. Keiser Konstantin gjorde kristendommen til statens foretrukne religion, som han personlig støttet aktivt opp om. Dermed kom kirken i en posisjon der den fikk makt, og det gav en helt annen type utfordringer.

I bevet til Pergamon omtalte Johannes keiserdyrkelsens sentrum for "Satans trone" (Ap 2,13). Nå ble tonen en helt annen. Keiser Konstantin hadde en dyktig rådgiver i biskop Eusebius av Cæsarea, som skrev en omfangsrik kirkehistorie som vi fortsatt anser som svært pålitelig. Dessuten utformet Eusebius en *ny ideologi om keiserens makt og myndighet*. Han tok utgangspunkt i at det er én Gud som hersker over hele verden, og derfor bør det være én keiser som forvalter rettferdigheten på Hans vegne på jorden. Denne jordiske keiseren, som ikke er guddommelig, har fått et guddommelig ansvar og får Guds kraft til å utføre det. Dette ansvaret innebærer ikke bare eneveldig makt, men også at han skal realisere Guds kjærlighet til og beskyttelse av menneskene. Keiseren skal beskytte riket mot barbarer og vantro, og han skal arbeide for fred innen både kirke og rike. Han har ikke presterettigheter i kirken, men han skal samarbeide med lojale biskoper når det gjelder kirkens indre liv. Dette er helt nye toner om forholdet mellom kirke og stat. Nå var det ikke behov for så mange trøstetoner i forholdet, men heller toner om hvordan den nye makten skulle forvaltes.

La oss begynne med *biskopene*. De kunne nå bli organisert på en måte som tilsvarte ordningene ellers i samfunnet. Den statlige inndelingen i provinser og bystater fikk nå en parallell i en tilsvarende kirkelig inndeling som gav biskopene makt over tilsvarende områder. Peter formante i sin tid

menighetslederne i Lilleasia: "Vær hyrder for den Guds flokk som dere har hos dere. Ha tilsyn med den... ikke for vinnings skyld, men av hjertet. Gjør dere ikke til herrer over dem som Gud har gitt dere ansvar for." (1 Pet 5,2-3). Nå fikk denne formaningen en helt ny aktualitet, for biskopene fikk så stor innflytelse at det kunne friste til maktbruk i stor skala.

Det fortelles for eksempel at biskop Kyrill i Alexandria var svært kritisk til teologien til biskop Nestorius i Konstantinopel. På det tredje kirkekonsilet i Efesos tok han regien på første dag, før alle utsendingene var nådd fram, og gjennom et innfløkt intrigespill sørget han for at alle viktige vedtak og fordømmelser ble slik han ønsket dem. Seieren var tilsynelatende fullkommen.

Men en av hans underordnede skrev i et brev til ham etterpå: "Mange av dem som har vært i Efesos omtaler deg som en mann som brant av hevnlyst, for å ta igjen etter en personlig urett, ikke for å fremme Kristi ære gjennom den rette tro... Du har søkt en seier du kunne skryte av". Det kan virke som om Kyrill gikk i seg selv i etterkant av konsilet, og faktisk ble med på ny dialog med motstanderne. Kanskje hadde han fått høre noen toner om ydmykhet i forhold til maktbruk som traff ham i hjertet?

Etter gammel tradisjon var kirken inndelt i fem hovedprovinser med hver sin *økumeniske patriark* som øverste leder, nemlig vestkirkene under paven i Roma, og østkirkene under enten Konstantinopel, Alexandria, Antiokia eller Jerusalem. Med tiden mistet de tre siste sin innflytelse fordi de ble erobret av muslimer på 600-tallet. Konstantinopel framstod som den viktigste rivalen til Roma, for det var her keiserne ble kronet i en storslått kirkelig seremoni. Idealet var at disse fem patriarkene skulle være likemenn, men med Roma som den fremste av dem. Realitetene ble at Roma og Konstantinopel rivaliserte så mye om å få øverste makt, at det til sist kom til en stor splittelse i 1054. Uenigheten gjaldt bruken av et lite ord *Filioque* i trosbekjennelsen, en strid som med velvilje kunne la seg løse lett. Men det hadde bygget seg opp en gjensidig mistillit mellom partene gjennom mange hundre år, slik at begge siders ønske om forsoning ble forhindret. Bruddet ble ulegelig etter at latinerne brutalt erobret Konstantinopel i 1204 og hersket der i nesten 60 år. Tonene om ydmyk maktbruk nådde dessverre ikke fram til hjertene den gangen, og det fikk konsekvenser som varer like til vår tid.

På øverste nivå satt altså *keiseren*. Han så det som sin plikt å innkalle til kirkemøter for å løse teologiske konflikter, og for å støtte kirkemøtenes beslutninger slik at det kunne opprettholdes stabilitet og harmoni. Hvis han

ikke gjorde det på en ansvarlig måte, vakte han uvilje både hos prester, biskoper og et stadig mektigere munkevesen. Så lenge han hadde visdom nok til å ikke blande seg for mye i indre kirkesaker, gikk dette samvirket fint. Men det var mange perioder med spenninger mellom partene. Verst var det under *ikon-striden* på 700-tallet. Da stilte keiser Leo 3 seg så sterkt på den ene siden at han gjorde det til sin politikk å ødelegge hellige ikoner og innføre forbud mot å vise dem ærefrykt. Hans etterfølger Konstantin 5 tok i bruk ekstreme tiltak, slik at han systematisk jevnet klostre med jorden eller gjorde dem om til verdslige, offentlige bygninger, og tvang munkene til å begynne i verdslige yrker. Men kona hans forstod hvor ille dette var. Da han døde, tok hun sammen med neste keiser initiativ til å innkalle til det sjuende kirkekonsilet som gjorde slutt på denne uforsonligheten mot ikonene. Hun hadde tydeligvis hørt toner om ydmyk maktbruk som hennes mann ikke hadde lyttet til.

Det viktige poenget i vår sammenheng, er at kirkens nye makt la en grunnvoll for den utviklingen som skulle finne sted innen de andre områdene som vi skal se på. Kirken fikk nå en mulighet til å avgjøre lærestrider og til å utvikle sine rike tradisjoner på en måte som den hittil ikke hadde hatt. Dermed fikk kirker til alle tider en dobbel impuls fra menighetene her i området: Små kirker under vanskelige kår kan finne sine idealer i Åp 2-3, mens store maktkirker kan finne viktige tankestillere i utviklingen fra Konstantin av.

Hva nå med de *forfølgelsestidene* som kristne opplevde mellom år 90 og 310? Dessverre kom slike tider tilbake også til menighetene i Lilleasia. Det skyldes først og fremst muslimsk framgang i erobringer av landområder fra 600-tallet av. Til sist skulle også Konstantinopel falle i år 1453, og kristne i hele dette området måtte igjen finne seg i å bli betraktet som annenrangs borgere.

Et ekstra sterk vitnesbyrd om den usikkerheten som kristne kunne føle på i denne tiden, er de mange hulebyene i Kappadokia-området. Den vulkanske tuff-steinen som finnes der er lett å grave huleganger i, og dermed fikk kristne et alternativ til å bygge festninger som de kunne forsvare seg bak i ufredstider, ikke bare overfor muslimer, men også over for bander av røvere: De kunne grave seg ned i jorden i store hulebyer med mange etasjer, utallige rom, vannsystem og latrinesystem og lagerplasser for mat for to-tre måneders beleiringer. Helt nederst, kanskje 15 etasjer nedover, kan man finne kirkerommet.

I de største byene kunne opp til 10 000 mennesker gjemme seg i noen måneder. Inngangene var så bortgjemt at de nesten ikke var til å få øye på, og de ble lukket med kjempestore møllesteiner. De var så bortgjemt at de ble

bortglemt i hundrevis av år, inntil de ved en tilfeldighet ble gjenoppdaget for 50 år siden, og er blitt en stor turistattraksjon. Er denne strategien også et utslag av at de kristne har lyttet til toner om ydmykhet i stedet for maktbruk?

Flere toner om Jesus

Det ble nokså tidlig behov for å formulere troen i kortfattede trosbekjennelser. Vi kan følge framveksten av to hovedtyper av dem: I Vestkirken formulerte man dem på jødisk vis, slik at troen på Gud la vekt på at han var *Skaperguden*, mens formuleringene om Jesus konsentrerte seg om hovedpunktene i *Jesushistorien*. I løpet av to århundrer vokste den bekjennelsen fram som vi i dag kaller den *apostoliske* bekjennelsen, og som vi bruker når vi har barsedåp.

I Østkirken, der Lilleasia utgjør en stor del, var man like opptatt av å sette ord på en annen side ved Jesus, nemlig at han var *guddommelig*. Vi har allerede sett hvordan Johannes-evangeliet legger mye mer vekt på å få fram dette enn de andre evangeliene. Vi så i avsnitt 16 at denne tanken hadde støtte i tekster fra både GT og jødedom. Den er også klart framme også i andre NT-tekster, særlig Kol 1,15ff og Hebr 1,2f. Dette er selvfølgelig svært vanskelig for en mennesketanke å forstå: Hvordan kan et helt og fullt menneske samtidig være helt og fullt guddommelig? Uttrykkene i NT er såpass romslige at de kunne tolkes på ulike måter, og da er det ikke rart at det oppstår mange uenigheter. La meg nevne to slike:

I år 318 blusset det opp en stor strid i Aleksandria i Egypt mellom presten *Arius* og hans biskop Aleksander. Biskopen understreket enheten mellom Faderen og Sønnen så sterkt at Arius reagerte: De må holdes klarere fra hverandre. Det var en tid da Sønnen ikke var. Han ble skapt av Gud Fader som det første skaperverket, jfr Ordspr 8,22. Denne striden ble så kjent at hele den østlige kirke ble splittet i to leire i løpet av få år. Arius sitt syn får nemlig store konsekvenser for synet på frelsen: Dersom det er sant at mennesket ikke kan frelse seg selv, kan vel ikke Kristus ha frelst oss dersom han bare er et skaperverk og ikke helt ut guddommelig?

Senere på 300-tallet oppstod det også en stor strid mellom biskop *Apollinarius* i Syria og de kappadokiske fedrene i Lilleasia (jfr. omtale av dem s105-

106). Begge parter var enige om at Jesus både var Gud og menneske i samme person. Men hvordan skulle det forstås? Apollinarius mente at Guds sønn forente seg med en sjelløs menneskekropp, mens de kappadokiske fedre mente at Guds sønn forente seg med en kropp som hadde en menneskelig sjel. Dette er ikke så spissfindig som det kan se ut som, for det har faktisk konsekvenser for synet på frelsen: Jesus kom for å frelse oss mennesker, og da har vel sjelen i et menneske større behov for forløsning enn kroppen? Dersom Kristus var uten en menneskelig sjel, så innbærer vel det at vår sjel ikke er blitt delaktig i Kristi frelsesgjerning?

Da kristendommen ble foretrukken religion, forsøkte keiser Konstantin å løse opp i slike konflikter. Han syntes det var vanskelig å favorisere en kirke som var i sterk indre strid. Derfor innkalte han til det første kirkekonsilet i Nikea i år 325. Han overlot til de over 300 biskopene å bli enige, men forlangte at de skulle fatte et avgjørende vedtak. Nå oppstod det en interessant situasjon: Det første utkastet til tekst for en normativ trosbekjennelse la vekt på å bare bruke bibelske begreper om Jesu guddom. Da viste det seg at alle kunne støtte forslaget, fordi man kunne tolke ordene på ulike måter. Striden kunne altså ikke løses med bibelske begreper. Dermed framkom et nytt utkast, og nå dristet man seg til å innføre nye begreper som ikke stod i Bibelen, men som var klargjørende for saken. Nå ble det sagt svært tydelig at Jesus er "sann Gud av sann Gud, født, ikke skapt, av samme vesen som (= *homousion*) Faderen". Dermed fikk troen nye toner, og det ble gjort i den gode hensikt å fjerne all tvetydighet!

Dette var en dristig nyskapning av biskoper som framfor alt ville være trofaste mot Skriftens ordlyd. Men når situasjonen krevde det, var de villige til å fornye språket, når det kunne tjene til å verne om selve saken. Det skulle vise seg at det lå flere problemer i forlengelsen av dette vedtaket. For det første fortsatte den arianske striden, slik at den måtte opp på et kirkemøte i Konstantinopel i år 381, der formuleringene ble finpusset, og der også synet til Apollinarius ble fordømt. Til sammen ble det 7 økumeniske konsiler i løpet av 460 år. Alle fant sted i Lilleasia, slik at dette området ble selve sentrum for

kampen for å verne om at læren om Kristus ikke ble utvannet. Vi kan sette opp følgende oversikt:

Det første konsilet:

- * **År 325 i Nikea** i keiserens sommerpalass.
- * Innkalt av keiser Konstantin, med over 300 frammøtte biskoper.
- * Hovedtemaet var den *arianske* striden.
- * Munnet ut i en bekjennelse som vektla at Jesus er sann Gud av samme vesen som Faderen.

Det andre konsilet:

- * **År 381 i Konstantinopel** i Hagia Eirene-kirken.
- * Innkalt av keiser Theodosius, med over 150 frammøtte biskoper fra den østlige kirke.
- * Hovedtemaer var de *arianske* og *apollinarianske* stridene.
- * Munnet ut i å justere Nikeabekjennelsen og presisere at Jesus hadde både guddommelig og menneskelig sjel.

Det tredje konsilet:

- * **År 431 i Efesos** i Mariakirken
- * Innkalt av keiser Theodosius II med over 200 frammøtte biskoper.
- * Hovedtemaet var å fordømme Nestorius som blant annet hevdet at Maria for klarhets skyld ikke burde benevnes som "*gudføderske*" men som "*Kristi mor*".
- * Her var uenigheten såpass uviktig at det burde endt med forsoning, men likevel endte det med at Nestorius ble kjetterdømt og formuleringen "*gudføderske*" godkjent.

Det fjerde konsilet:

- * **År 451 i Kalkedon** i St. Euphemia-kirken
- * Innkalt av keiser Marcian med over 370 frammøtte biskoper.
- * Hovedtemaet var hvordan Kristi to naturer skulle holdes fra hverandre uten å sammenblandes.
- * Munnet ut i en presisering av Nikea-bekjennelsen, ved å framheve at Kristus "erkjennes i to naturer, uten sammenblanding og uforvandlet, uoppdelt og uten adskillelse".

Det femte konsilet:

- * **År 553 i Konstantinopel** i Hagia Sofia-kirken.
- * Innkalt av keiser Justinian I med over 152 frammøtte biskoper, hovedsaklig fra den østlige kirke.
- * Hovedtemaet var om Kristus hadde både et guddommelig "jeg" og et menneskelig "jeg".
- * Munnet ut å presisere at Kristus hadde to "jeg" som var forent slik at han som var Guds medskaper var den samme, altså det samme "jeg", som han som led og døde.

Det sjette konsilet:

- * **År 680 i Konstantinopel**, i Hagia Sofia-kirken
- * Innkalt av keiser Konstantin IV med over 170 frammøtte biskoper.
- * Hovedtemaet var om Kristi to naturer hadde to viljer, eller om det bare var hans guddommelige natur som hadde egen vilje.
- * Munnet ut i å presisere at Kristus hadde to viljer, slik at hans menneskelige vilje i lydighet bøyde seg inn under hans guddommelige frelsesvilje.

Det sjuende konsilet:

- * **År 787 i Nikea**, der det første konsilet fant sted, men denne gang i Hagia Sofia-kirken.
- * Innkalt av keiser Konstantin VI med over 360 frammøtte biskoper.
- * Hovedtemaet var striden om *ærbødighet overfor ikoner*.
- * Munnet ut i en godkjennelse av ærbødighet overfor hellige bilder av Jesus og helgener, ut fra en tanke om analogi med inkarnasjonen: På tilsvarende vis som Jesu menneskelige kropp viste oss Gud, kunne man tenke at hellige bilder kunne representere en guddommelig virkelighet.

Over et tidsrom på snaut 500 år, var altså Lilleasia hovedarenaen for alle viktige presiseringer av hvordan budskapet om Jesus skulle forstås på beste måte. Det ble avholdt flere konsiler enn disse sju, men ettertiden har utpekt disse som spesielt avgjørende. Jesu doble natur av både Gud og menneske er selvfølgelig umulig for tanken å gripe til bunns. Men det man klarte, var å avverge alle de viktige misforståelsene som kunne oppstå, slik at betydningen av frelsesverket fikk stå urokket. Dermed fikk enda en viktig brikke i den kristne tro sin avgjørende form i Lilleasia, slik at frelsestonene kunne lyde klart utover hele jordkloden.

En presisering: Det var aldri tale om å tilføre noe *innholdsmessig* nytt til det bibelske budskapet, man forsøkte hele tiden å velge ord og begreper som vernet om mysteriet. Biskopene skulle nok helst sett at vedtakene var unødvendige å gjøre, men de følte seg tvunget til det for at ikke troen skulle forvrenge.

Det er heller ikke tale om at vedtakene fra de sju konsilene ikke kan la seg overprøve. Den norske kirke har gjort den nikenske trosbekjennelsen til en bærebjelke i sitt normgrunnlag. Det skyldes at vi fortsatt er enige med det som står der. Men vi er fri til når som helst å utfordre tankegangen dersom vi skulle bli overbevist om at den ikke stemmer overens med Bibelens budskap. Vi står fritt til å erstatte denne bekjennelsen med en ny som vi måtte mene at ivaretar saken på en bedre måte.

Men det er ingenting som tyder på at noe slikt vil skje. Moderne teologer som ikke tror at Jesus er Guds sønn, har ikke hele NT som forpliktende norm, og dermed blir det vanskelig for dem å nå fram med sine kritiske tanker til hele kirkefellesskapet.

Flere toner om frihet

Vi begynte boka med å betone at kristne kan leve i frihet fra Moselovens krav om omskjærelse og all slags renhet. Men hva når Moselovens kjerne, de ti bud, blir utfordret? Er kristne fri til også å nyformulere dem? Det er ikke selvsagt. For at den kristne rikdommen i liturgi og billedkunst skulle kunne ufolde seg på den måten som vi skal se at skjedde, måtte to grunnleggende forhold avklares, nemlig forholdet til helligdag og til bildeforbud.

De kristne begynte tidlig å *samles på Herrens dag*, som var søndag, fordi Jesus stod opp fra graven på en søndag. Siden dette var vanlig arbeidsdag, måtte de samles tidlig på morgenen før de begynte sitt vanlige arbeid, og samlingene kunne ikke være for lange. Da kristendommen ble statsreligion, fikk man anledning til å gjøre den kristne helligdagen til offisiell fridag for alle i riket. Hvilken dag skulle det være? De ti bud påbyr at det er sabbaten som skal holdes hellig, men kristne hadde lenge ansett feiringen av oppstandelsesdagen som viktigere. Lørdag eller søndag, hvilken dag skulle man velge? Her var valget så opplagt at vi ikke finner spor av at det var omstridt blant kristne. Det måtte bli søndag, fordi Jesushistorien hadde klar forrang i forhold til ordlyden i Moseloven. Dermed var forholdet lagt til rette for at det kunne skapes et rikt liturgisk liv som kunne utfolde seg i vakre kirkebygg, uten at jødiske sabbatsskikker ble følt forpliktende.

Det var vanskeligere med *bildeforbudet* som lyder slik i 2 Mos 20,4-5: "Du skal ikke lage deg gudebilder, ingen etterligning av noe som er oppe i himmelen eller nede på jorden eller i vannet under jorden. Du skal ikke tilbe dem og ikke la deg lokke til å dyrke dem!". Det var vanlig i samtidens religioner å ha gudebilder som man tilba på ulikt vis. For at jødene ikke skulle fristes til noe liknende, forbyr Moseloven å lage bilder uansett grunn. Hvordan skulle kristne stille seg til et slikt forbud? Igjen var det Jesushistorien som ble avgjørende. I mennesket Jesus hadde nemlig Gud vist sitt ansikt blant mennesker. Den usynlige Gud hadde så og si selv brutt billedforbudet og vist seg synlig på jorden. Hvorfor skulle kristne da gi avkall på å framstille ham på en kunstnerisk måte, så lenge man passet på å ikke tilbe bildene som gudebilder?

De første hundreårene rådet det derfor stor frihet i kristne menigheter. Men på 700-tallet kom motreaksjonen i det vi allerede to ganger har omtalt som *ikon-striden*. Store grupper innen kirken var nemlig begynt å bli urolige for denne friheten, for de mente å se spor av at kristne begynte å tilbe de hellige bildene. Det klokeste var nok å beholde forbudet mot all figurativ kunst, slik at fristelsen kunne unngås. Vi har omtalt hvor brutalt keiserne kunne gå fram på 700-tallet. Men på det sjuende kirkemøtet i Nikea i år 787 ble saken avgjort til ikonenes fordel: Det var fritt fram for å skape hellige bilder, så lenge man ikke tilbad dem, men nøyde seg med å vise dem ærefrykt. Dermed falt bildeforbudets forpliktelse bort.

Da Luther i sin tid formulerte de ti bud, utelot han dette budet helt, og delte i stedet det siste budet i to, slik at det fortsatt var ti bud i rekken. Dermed var det siste hinderet ryddet av vegen for at de store kirkene også kunne fylles av vakker kirkekunst. Men det kostet kamp, for Luther måtte kjempe mot mange i sin samtid som var svært kritiske til kirkekunst. Denne kunsten var også pedagogisk viktig i kirken, fordi de aller fleste kristne var analfabeter som ikke kunne lese. Men de kunne historiene, og bildene hjalp til med at de ble holdt levende i bevisstheten hos folk flest.

Flere toner om rikdom

Dersom vi tenker oss hvordan det var å være kristen i Efesos på 100-tallet, må vi se for oss noen mindre husfellesskap som samlet seg jevnlig i rike medlemmers hjem, med plass til opp mot 40-50 om gangen i det åpne atriets midt mellom husets andre rom. Det hendte at kristne den gang ble omtalt som "ateister", fordi de manglet de mest framtrædende kjennetegnene på å være en religion: Templer, presteskap og offervesen. Rundt seg kunne de se tallrike og praktfulle templer, og hvert eneste år var det store prosesjoner av feststemte mennesker som kom fra det storslåtte Artemistempelet noen kilometer unna, det som var et av verdens sju underverker. Men da kristendommen ble statens religion, forandret dette seg radikalt. Det gjelder både kirkebygg, liturgisk liv og kunstneriske uttrykk.

Nye kirkehus

Dersom vi tar *Efesos* som et eksempel, ble det allerede på 300-tallet bygget en stor kirke i utkanten av byen, og det var den første kirken som ble viet til *jomfru Maria*. Den var hele 145 meter lang, og den ble et utdannessenter for prester i området. I år 431 var det trolig den som var møtestedet for det tredje økumeniske konsilet. Kirken ble ødelagt av et jordskjelv i år 557, men gjenoppbygget i enda større prakt som en imponerende basilika. På en høyde noen kilometer lenger nord, like ovenfor det berømte Artemistempelet, ble det på 400-tallet bygget en liten kirke med tretak over det man mente var apostelen *Johannes* sin grav. Denne kirken ble erstattet av et monumentalt kirkebygg midt på 500-tallet, og denne kirken ble mot slutten av 600-tallet omgitt av sterke murer slik at den skulle bli uinntakelig. Mange av steinene til disse murene ble hentet fra det kjente Artemistempelet som nå lå i ruiner, slik at det var tydelig for alle at kirkebygget hadde erstattet det vidgjetne tempelets rolle! Nå var det ikke lenger noen grunn for kristne i Efesos til å føle seg underlegne i forhold til omverdenens religiøse liv. Den samtidige historikeren Procopius skrev at man måtte helt til Konstantinopel for å finne kirkebygg som var like storslåtte og vakre!

Slik er det i dag også. Det er bare ruinrester igjen etter kirkebyggene i Efesos, mens man i *Istanbul* har klart å bevare to viktige kirkebygg fra 500-tallet: Først ute var den vakre *Sergius og Bacchus-kirken*, der man eksperimenterte med ny arkitektur: Den er vanlig firkantet på yttersidene, men inni har den en åttekant og en mektig kuppel, slik at hovedpartiet i kirken er på midten. Dette var så vellykket at man tok det helt ut i den mektige *Hagia Sofia katedralen*, som i sin tid var verdens største kristne kirke. Den var faktisk det største menneskeskapte rom de neste tusen år. Den kirken er en formidabel bragd av datidens ingeniørkunst. Da den ble innviet i år 557 skal keiser Justinian ha uttalt: "Salomo, jeg har overgått deg!". Det å komme inn i hovedrommet i denne katedralen, er en så stor opplevelse at det kan ta pusten fra en. Det er storslåtte dimensjoner, og den enorme kuppelen synes å balansere på ingenting. Denne kirken ble ansett som en "himmel på jord". En av grunnene til at fyrst Vladimir av Kiev i 988 innførte

kristendommen i Russland, var noe hans utsendinger hadde skrevet fra en reise dit: "Vi visste ikke om vi var i himmelen eller på jorden. For på jorden finnes ikke slik herlighet eller skjønnhet, og vi er i villrede om hvordan vi skal beskrive det. Vi vet bare at der bor Gud blant mennesker, og deres gudstjenester er fagrere enn andre nasjoners seremonier."

Drar vi til *Kappadokia*, derimot, kan vi finne kirker av en helt annen kategori. Der er det lett å grave huler i den vulkanske tuffsteinen, og det har blitt utnyttet til å lage kirkerom til de kristne som foretrakk å trekke seg tilbake til ensomheten for å dyrke Gud på mer stillfarent vis. Det skal finnes over 400 av dem i det som fra 300-tallet til 800-tallet var et viktig senter i kristendommen.

I *Göreme nasjonalpark* ligger mange av dem like ved siden av hverandre. Der kan vi besøke eksempler på de eldste og minst dekorerte, og ende med to av de mest fascinerende:

- Den vesle *Mørkekirken* fra 1200-tallet, der solen aldri skinner direkte inn, har takmalerier av en utrolig flott kvalitet med Kristus som allhersker og mange bibelske scener.

- *Tokali-kirken* fra 900-tallet framstiller Jesu liv fra fødsel til oppstandelse i en serie av malerier. Hundre år etter ble den utvidet med et storslått kirkerom som også framstiller både Jesu liv og helgeners liv gjennom tallrike malerier både i taket og på veggene.

Mange av disse kirkerommene er for små til å feire store gudstjenester i, men velegnede til små samlinger og ensom meditasjon. Her kan vi virkelig oppleve at det himmelske lys kan stråle fram i jordisk mørke og harde kår.

Disse hundreårene ble starten på en utvikling som skulle spre seg over hele verden: Kirken var fri til å utforme sine gudshus på en måte som passet til å vekke ærbødighet i den kulturen de var en del av. Her i Norge har vi bare en storslått Nidarosdom i Trondheim, men mange stavkirker, langkirker, korskirker, Y-kirker eller storslåtte steinkirker rundt om. I de siste tiårene har friheten blitt ekstra stor til å forme nye kirkebygg på så originale måter at de er blitt arkitektoniske perler.

Nye martyrer og helgener

Både Det gamle og Det nye testamente er fylt av beskrivelser av mennesker som kan være forbilder for tro og gudsliv. Vi har sett i avsnitt 27 at Peter, selv om Kristus var det viktigste forbildet, kunne trekke fram Sara fra GT og også henvise til trossøsken rundt om i verden som gjennomgikk lidelser for sin tros skyld (1 Pet 3,5-6 og 5,9). Etter som hundreårene gikk, ble det stadig flere slike trosstyrkende forbilder som det ble skrevet beretninger om.

Det begynte med martyrene, og mest berømt er kanskje boka om Polykarps martyrium (se s121-122). Det fortsatte med asketiske kristne av ulik art, for eksempel Simon Stylitten som levde på ei søyle i Syria tidlig på 400-tallet og fikk en etterligner Daniel Stylitten i Konstantinopel i 460. Kirken ble beriket med mange livsbeskrivelser som skulle tjene til inspirasjon for kristent liv. Mellom skikkelsene i NT var det særlig Maria som fikk nye fortellinger knyttet til seg. Etter at kirkemøtet i Efesos i 431 hadde godkjent at hun kunne kalles *gudføderske*, fikk kulten rundt henne mye vind i seilene, og mange festdager til hennes ære ble innført i kirkeårskalenderen. Da Konstantinopel i 626 ble reddet fra en beleiring av perserne, spredte den troen seg at det var kraften fra ikonet av Maria som hadde berget dem.

Dette ble begynnelsen til en rik skattkiste i kirkens historie. I dag finnes det beretninger om helgener fra alle slags nasjoner og folkeslag. På *katolsk.no* kan vi finne i underkant av 7.500 biografier, for drøyt 11.600 personer og martyrgrupper. Fra norsk kirkeliv har vi bare 7 helgener. I tillegg til Hellig Olav som vi feirer 29. juli, gjelder det følgende personer: St. Sunniva fra 900-tallet, St. Hallvard fra 1000-tallet, og fra 1100-tallet: St Magnus, St. Ragnvald, St. Eystein og St. Torfinn.

I tillegg til helgenene skrives det stadig bøker om store kristne personligheter som kan tjene til inspirasjon for kristent liv. Kirkens rikdom på dette feltet vokser ut over alle grenser! Kristne er uenige om hvordan vi skal omgås helgenene. Mange av oss nøyer seg med å ha dem som inspirerende forbilder, mens andre også vil ære deres minne mer aktivt og be om deres forbønn til styrke og hjelp i livet.

Nye bilder og ikoner

Siden bildeforbudet i GT ikke ble ansett som forpliktende i kirkens liv, vokste det tidlig fram også en visuell side i kirkens uttrykksformer. Helt fra starten av ble hellige relikvier etter kjente martyrer og bibelske personer tatt vare på og æret. Man mente at de kunne beskytte den byen der de ble oppbevart, og at de kunne gi mirakuløs hjelp til enkeltpersoner som æret dem. På 500/600-tallet begynte man også å vise ærefrykt overfor hellige bilder som var malt på

treplater, og som man anså som vinduer inn i den guddommelige verden. Det ble utarbeidet spesielle teknikker for framstillingen av dem, med rikelig av bladgull i bakgrunnen. Den som malte måtte forberede seg ved faste og bønn. Det kom tidlig i omløp mange fortellinger om ikonenes mirakuløse inngripen i livet til vanlige kristne, ofte som en del av helgenbiografier.

Alle kristne setter stor pris på at bildeforbudet er opphevet i kirkens liv. Det finnes utrolig mye vakker kirkekunst som stemmer sinnet til andakt over hele verden. I hver ny kultur finner denne kunsten nye former. Vår vestlige kultur går inn i en fase som er mye mer visuell enn tidligere, og da blir dette ekstra viktig. Den pedagogiske og følelsesmessige betydningen av kirkekunst er en ubestridelig rikdom for kirken.

Men hva skal vi si om teologien bak ærefrykten for ikoner i Lilleasia? Den var basert på følgende tankegang: Gud har skapt verden som en god verden, derfor er det fysiske skaperverket hellig. I tillegg valgte Gud å inkarnere seg i denne verden ved å ikle seg en menneskekropp. Selv om et ikon aldri kan forstås som noe annet enn et bilde eller påminnelse om skikkelsene de representerer, kan vi derfor med god grunn tenke oss at de ved den hellige Ånd kan transfigureres, slik at de tjener som kommunikasjonskanal mellom denne verden og himmelens rike. Mens vi vestlige kristne synes dette er å gå for langt, utgjør omgang med ikonene en svært viktig del av ortodokse kristnes fromhetsliv. Igjen har vi et eksempel på at kristen fromhet kan utvikle seg svært ulikt i ulike deler av verden.

Nye liturgiske uttrykk

Da kristendommen ble statsreligion, og søndagen ble en offentlig fridag, åpnet det seg nye muligheter for å fylle livet, året, ukene og dagene med liturgiske uttrykk. Dette gjaldt både for kirkene i øst og i vest. Hele livet til et kristne menneske kunne rammes inn i et trygt system av hellige handlinger, slik at man fikk en følelse av å høre til hos en Gud som hadde hånd om hele tilværelsen:

I livets store syklus, kunne man gå gjennom hellige handlinger ved alle viktige overganger: Dåp, konfirmasjon, ekteskap, den siste olje og gravferd. Dersom katastrofer truet, kunne man ha forbønnsgudstjenester, og dersom man ble reddet, kunne man ha takkegudstjenester. Alt dette gav dyp mening til tidens gang.

Året hadde også sin egen syklus, med toppunktene i feiringen av jul og påske. Men kirkeåret inneholdt også mange festdager knyttet til hendelser i både Jesu liv og etter hvert også Marias liv. Dessuten fikk både martyrer og helgener sine egne dager.

Hver dag fikk også sin egen rytme: Det var særlig i klosterlivet den vokste fram, Klosterets døgn begynte om kvelden med vesper, så fulgte kompletiet, morgenbønnen og samlinger ved tredje, sjette og niende tidebønn. Vi vet ikke hvor ofte vanlige folk deltok i dette, men mange fromme lekfolk gikk morgen og kveld, særlig i fastetidene.

Det er særlig *ukerytmen* som jeg vil framheve i denne boka. Vi vet ikke hvor ofte man pleide å delta i nattverden den gangen, for det ble ette hvert ansett som et særlig hellig sakrament. Da skulle man forberede seg godt, gjerne ved å faste hele uken på "tørre matvarer", gå til skriftemål eller vigilien lørdag kveld, en gudstjeneste som varte hele natten, og motta sakramentet i den store festen søndag formiddag.

Gudstjenestelivet endret karakter. Fra 300-tallet var det vanlig med store *prosesjoner* i gatene med innlagte gudstjenester langs veien. Dette var praktfulle skuer, særlig i Konstantinopel der både patriark og keiser kunne være med, og der de antakelig endte opp med å gå inn i Hagia-Sofia-katedralen. På 700-tallet var gudstjenestene flyttet *inn i kirkene*, og da hadde liturgien langsomt blitt mer og mer majestetisk fra 500-tallet av. Nå gikk prosesjonene mellom to avdelinger i kirken som var skilt av *ikonostasen*, en slags tempelvegg med tre dører. Det er to hovedprosesjoner i *Den guddommelige liturgi*: Den ene innledet *Ordets liturgi*, og den symboliserer Kristi komme til jorden med evangeliet. Den andre innleder *De troendes liturgi*, og den symboliserer Kristi gang opp til lidelsen og døden i Jerusalem. Disse *katedralseremoniene* var sterke opplevelser, med liturgisk vekselsang av stødige kor, og med kunstferdig tonesatte hymner. Idealet var at de skulle avbilde den himmelske gudstjenesten.

Men det var ikke alle steder at gudstjenester kunne feires med slik prakt. I Konstantinopel lå klosteret *Studios*, og der utviklet man en lengre og mer gjentakende gudstjenesteform som ikke involverte så mange medliturger. Denne *klosterseremonien* kunne derfor utføres alle steder i riket. De utformet også hymner for hver av årets dager, som ivaretok hver dags spesielle preg. Fra 1200-tallet var det denne typen gudstjeneste som ble den enerådende, og som nå praktiseres i dagens ortodokse kirker.

I løpet av Konstantinopels 1100-årige historie har man funnet fram til at det bare i denne byen har eksistert nesten 350 ulike klostre, både for munk og nonne. Disse institusjonene har sine egne idealer for utfoldelse av fromhetslivet. Det begynte trolig i Egypt på 200-tallet med at noen trakk seg tilbake i ørkenen til et liv i askese, ensom bønn og meditasjon. Noen av disse slo seg etter hvert sammen i ulike fellesskap, der man i tillegg praktiserte et mye mer regulert og disiplinert felles liv med jevnlig tidebønner. Dette inspirerte kristne langs hele Middelhavet.

I Kappadokia ble Basilios av Cesarea (se s106) så inspirert etter en reise i Egypt på 300-tallet, at han utarbeidet en egen ordning for de mange klostrene han hadde grunnlagt i Kappadokia, og grunnla enda flere. Han skrev to bøker om idealene for denne typen munkeliv. Den ene av dem, *Asketikon*, reviderte han flere ganger slik at den ble en klassiker som skulle få stor betydning for klosterbevegelsen i hundrevis av år etterpå. Han mente at det fullkomne kristenliv var et liv i fattigdom, nestekjærlighet og helst også sølibat.

Senere i klostervesenets utvikling framkom også den tanke at man ved målrettet kontemplasjon kunne oppnå sterke visjoner av guddommelig lys, ja, faktisk at man kunne oppnå å bli guddommeliggjort. Denne teologien var så radikal at det måtte tre kirkemøter til på 1300-tallet før den ble godkjent. Man kunne oppnå dette ved intens meditasjon foran ikoner. Senere ble det utarbeidet praktiske teknikker for å oppnå dette målet, som ikke forutsatte deltakelse i praktfulle liturgiske gudstjenester, men heller bestod i å stenge verden ute slik at man i indre stillhet kan hengi seg til dyp pusting og gjentakelse av Jesus-bønnen: "*Herre Jesus Kristus, forbarm deg over meg, en synders*".

Dermed ser vi også på dette feltet at det ble lagt til rette for en stor variasjon i liturgiske uttrykk for kristen fromhet, fra det majestetisk storslåtte til den indre stillhet i enerom. Alle sider ved livet kunne rammes inn av liturgi. I dag utfoldes dette på mange slags måter over hele verden. Her i Norge har vi valgt en annen form for hovedgudstjeneste enn i Østkirken, uten prosesjonene og veggen som skiller menigheten fra alterpartiet. Her er vi også mer fokusert på at alle deltar i salmesang og liturgi. Men retreatbevegelsen har også hatt stor framgang hos oss, slik at mange kristne tar seg fri ei uke for å dra på tause retreat i små fellesskap på leirsteder som ligger tilbaketrukket fra det pulserende folkelivet.

Toner til foreddling

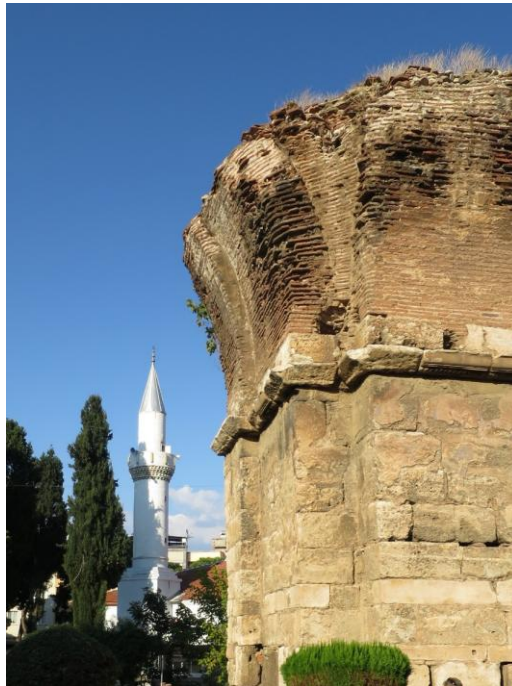
Det er ikke tilfeldig at dette kapitlet har fått overskriften *Foredlingen fortsetter* i stedet for *Forandringen fortsetter*. Det nye tonespråket som kristen tro fikk i Lilleasia, kan nemlig oppsummeres på følgende vis:

- I løpet av det *første hundreåret*, fikk vi 12 skrifter som var adressert til menigheter eller personer i dette området. De var preget av en dobbelhet, både troskap mot det budskapet som Jesus kom med og klok tilpasning slik at det kunne virke tiltrekkende i den nye kulturen.
- I løpet av *det neste hundreåret* ble disse skriftene samlet i en forpliktende kanon, sammen med 15 andre skrifter fra menigheter både i øst og i vest. Det framkom en sterk enighet om at det var disse skriftene som skulle danne den forpliktende normen for all kristen forkynnelse.
- Utviklingen *fra og med 300-tallet* med å målrette budskapet mot nye forhold, skjøt særlig fart etter at kristendommen ble foretrukket religion. Men midt i alle de nye tonene som nå fikk lyde, var det en selvsagt forutsetning at det innholdsmessige budskapet skulle være det samme. Det er ikke tilfeldig at den kirken som vokste fram fra Lilleasia, ble kalt for den ortodokse kirke (*ortodoks* betyr "rettroende"). Da ikonstriden ble avgjort endelig i 834 e.Kr., ble det kalt for ortodoksiens triumf, selv om ikonene var noe nytt i forhold til nytestamentlig tid. Læren lå nemlig fast, det var fromhetslivet som fant nye former.

Denne utviklingen kan nå inspirere oss til å gjøre det samme innen den norske kulturen som vi lever i. Våre barn trenger også at troen får lyde med et tonespråk som de finner tiltrekkende, samtidig som det ivaretar det som til alle tider og på alle kontinenter er det felles trosinnholdet.

AVSLUTNING:

Toner fra ruinrester

I stedet for tegningen av treklangen, har jeg i dette kapitlet plassert et fotografi fra dagens Filadelfia. I sin tid fikk de kristne her høre at de skulle bli bevart gjennom tiden av prøvelser som skulle komme (Åp 3,10). Men det er lenge siden. I dag er det bare ruiner igjen av den i sin tid mektige Johanneskirken. Det lyder ingen klokkeklang fra kirketårnet i forgrunnen. Men fra den hvite minareten i bakgrunnen, strømmer det ut muslimske oppfordringer til bønn ved alle faste bønnetider. Slik er det å reise i Tyrkia i dag. I det levende folkelivet er det islam som er synlig og hørbar, for 99% av folket tilhører den religionen. Den kristne arven finner vi som oftest i ruinrester. Men selv de svake tonene som vi kan oppfange fra dem, kan gi oss god anledning til oppbyggelig ettertanke.

Reisetips til Antalya og Kappadokia

Denne boka startet med å beskrive den avgjørende kampen for frihet fra Moseloven som fant sted i fjellandet i dagens Kappadokia. Den som vil følge i Pauli fotspor der, kan få med seg mange fine opplevelser, som også gir et inntrykk av landsbyforhold som mange av mottakerne til Første Petersbrev levde under. Det er særlig to hovedbaser som peker seg ut på en slik tur.

Den første hovedbasen kan være i byen *Antalya* ved Middelhavskysten. Der kan man få inntrykk av forholdene gjennom to dagsbesøk. Den ene dagen kan man vandre i gamlebyen nede ved havna, og få et inntrykk av hvordan det var på Pauli tid da han gikk omkring der og forhørte seg om båtskyss mot Antiokia i Syria etter sin første misjonsreise. Man kan også oppsøke det Arkeologiske museet som har mange funn fra utgravningene i Perge, blant annet greske gudeskulpturer slik at man får inntrykk av den prakten som fantes i greske bystater. Her finnes også relikvier fra ulike kirker, blant annet av St. Nikolas av Myra (se s113). Den andre dagen kan man vandre omkring i ruinrestene av Perge, som gir et usedvanlig rikt inntrykk av hvordan en gresk bystat så ut. Her kan man blant annet vandre gjennom en byport som er så gammel at Paulus nokså sikkert har brukt den. På veien til eller fra kan man svippe innom Aspendos, som trolig er verdens best bevarte romerske teater med plass til 15 000 tilskuere.

Forflytningen mot neste hovedbase oppe i fjellene utgjør minst en dags reise med buss eller bil, for man skal passere de mektige Taurusfjellene og kjøre langt innover slettelandet bak dem. Reisen gir et sterkt inntrykk av hvor langt og hvor tungt det må ha vært for Paulus å reise i disse områdene. Dersom man ikke drar korteste vei, kan man dra i en bue slik at man kommer innom *Yalvac*, der restene etter den gamle bystaten *Antiokia ved Pisidia* ligger. Der er også utgravningene fine, blant annet med restene etter et storslått keisertempel som så vidt var ferdig da Paulus kom dit. I andre enden av byen er restene av en svært stor Paulus-kirke, påbegynt på 300-tallet, som var to tredjedeler så stor som Nidarosdomen! Noen mener at de restene av en eldre bygning som finnes under kirken, kan være fra den synagogen som Paulus talte i.

Uansett reisevalg, må man passere millionbyen *Konye*, som het Ikonium på Pauli tid. Her kan det vær verdt å besøke en av de største islamske helligdommene, nemlig Mevlana-muséet, som besøkes av titusener av pilegrimer hvert år. Her virket den kjente Celaleddin Rumi fra 1228-73. Han innstiftet en egen orden av munkar, som ble kalt "de dansende dervisar", med et usedvanlig fint engasjement for fred og forsoning mellom mennesker fra alle folkeslag. Deres betagende måte å danse seg gjennom en liturgi for innlevelse i jordens rytmiske bevegelser kan fremdeles oppleves, for eksempel i turistarrangementer i Avanos som er neste hovedbase.

Når man er i *Avanos*, er man midt i det området der Makrina, Gregor og Basileios hørte til (se s105-106). Her er det særlig tre utflukter som er interessante, for området består i stor grad av vulkansk tuff-stein som er lett å grave i:

- I *Munkedalen* finner man et helt særegent landskap av steinformasjoner som ser ut som store hatter. I mange av dem finner man store og små huler der munkar bodde i et meditativt liv fra 300-tallet av.
- I *Gøreme* finner vi et nasjonalmuseum av vakre hulekirker som også er gravd inn i fjellet. Disse hulekirkene kan vi følge fra de eldste med enkle tegninger i, til den usedvanlig vakkert dekorerte Mørkekirken og den storslåtte Tokali-kirken fra 900-tallet, se omtalen s165. Det finnes visstnok over 400 slike hulekirker i omegnen, og i museet kan man besøke 7 av dem i løpet av halvannen time.
- Den siste attraksjonen visste man ikke om før etter et funn for 50 år siden: De *underjordiske byene* som folk hadde gravd ut for å søke beskyttelse i ufredstider. Nå har man funnet 40 slike byer, mange små med tre etasjer, de største med 18 etasjer nedover og plass til 2000 familier. Nederst i mange av dem er det funnet kirkerom til gudstjenesteliv. Her var matforråd for å kunne stenge seg trygt inne i opp til to måneder når fiender dro forbi. Kristne har alltid blitt forfulgt, og dette vitner om en helt spesiell måte å beskytte seg på i krisetider, kanskje helt fram til 800-tallet e. Kr.

- Området er også kjent for sine *ballongferder* i morgenbrisen, som selv om de er kostbare, gir et minne for livet, både med en ferd opp og ned i de vulkanske dalene, og deretter høyt til værs med imponerende utsyn.

Reisetips til Vest-Tyrkia

Hovedvekten i denne boka ble lagt på de skriftene som var knyttet til Efesos og omlandet der. Den som vil oppleve disse stedene på nært hold, kan ha sin hovedbase i et av hotellene i nærheten av *Selcuc*. Derfra kan man foreta to små og en lang opplevelsestur: (Flere og mer utfyllende tips kan man finne i ei E-bok som kan kjøpes rimelig på internett: G. H. Johannesen: *Pilegrim i vest-Tyrkia*. GHJ Forlag 2013).

Man kan spandere en dag (eller to med overnatting) med båttur fra *Kusadas* til øya *Patmos*, hvor man kan besøke den grotten som Johannes etter tradisjonen skal ha mottatt de synene som han skrev ned i Åpenbaringsboka si. På øyas høyeste punkt ruver Johannes-klosteret, som en borg med murer og tårn. Her er et museum med gamle kunstsatter og manuskripter, blant annet en av de eldste versjonene av Markus-evangeliet som finnes. Fra inngangen i klostergården kan man gå 30 trinn nedover til selve den grotten som man mener at Johannes så sine syner i. Nå er den bygd inn i en liten kirke for å verne den mot vind og vær. Det finnes mange gamle (oppdiktede?) tradisjoner om hva som skal ha skjedd i løpet av de halvannet årene Johannes var her, og som man kan bli kjent med der ute.

Man kan ta en avstikker sørover til *Milet* hvor Paulus i følge Apg 20 tok avskjed med menighetslederne i området. Dette var tidligere en av de største og viktigste handelsbyene for sjøfart, men nå har elven mudret igjen tilgangen til havet, slik at byen nå ligger ved en innsjø 8 km fra kysten! Her kan vi gå ned til Løvehavnen som Paulus antakelig la til kai ved, men nå er det bare et tørt dalføre igjen av fjordarmen. Det er ikke urimelig å tenke at Paulus sin viktige avskjedstale i Apg 20 fant sted i et samlingsrom her (se i *Ouvertyren* ovenfor). På reisen til eller fra er det verdt å ta en tur til ruinene av *Priene*. Dette var en svært vakker by anlagt i fire terrasser med viktige

templer og bysentre på hver av dem, alle med flott utsikt utover landet omkring. Her finner vi også både rester etter en enkel hussynagoge fra 200-tallet og en kirke fra 500-tallet.

Den lengste turen vil være å følge den ruten som sendebudet med Åpenbaringsboka kunne ha fulgt i gammel tid, for å besøke de sju menighetene en etter en. Den turen, som tok en snau måned i gammel tid, kan man leie bil og kjøre på mindre enn en dag. Men det er klokt å legge til rikelig med tid for å se ruinene etter de ulike byene, slik at det blir en tur som kan ta mange dager. Den som vil ha en fin beskrivelse av en slik reise, kan også lese ei annen bok av Geir Harald Johannessen, nemlig *Englenes byer* av (se litteraturlista). Her er det bare plass til svært korte antydninger:

Litt sør for sentrum i dagens *Selcuc* finner vi ruinene av fortidens *Efesos*, som i antikken var en storby på 250 000 innbyggere, og har et utgravningsområde som er den største arkeologiske severdigheten i Tyrkia. Her bør man bruke god tid, og det svarer seg å parkere ved inngangen øverst. Da kan man vandre gjennom tempelområdet og agoraen for det offentlige liv. På vei nedover den flotte hovedgaten, kan man ta en avstikker til restene etter rikmannsboliger, der man øverst kan få inntrykk av hvilke forhold de første kristne husmenighetene hadde. På det nedre nivået kommer man til den handelsagoraen der Paulus trolig i to-tre år leide bod til teltnakervirksomheten sin, og man imponeres over størrelsen på det teateret der oppstanden mot de kristne i Ap 19 fant sted. Litt i utkanten kan man også finne ruinene etter den Mariakirken der kirkemøtet i år 431 e.Kr. fant sted.

Like ved sentrum av *Selcuc* er to andre ruiner viktige: Nede på ei slette finnes de ynkelige restene etter det mektige Artemistempelet, som i sin tid var et av verdens sju underverk. På høyden nord for den, finner vi godt bevarte ruiner etter en mektig Johanneskatedral fra 500-tallet, som blant annet ble bygget av steiner fra dette tempelet.

Drøyt 6 mils bilkjøring nordover langs kysten bringer oss til *Izmir*, en vakker by med 4 millioner innbyggere, og med levende kristne menigheter som har både gudstjenester og bokutsalg. Det bor ca. 1500 kristne her. De fleste er romersk-katolske, mange er anglikanere, men det er nesten ingen gresk-ortodokse igjen, enda de utgjorde flertallet av innbyggere så sent som ved den grusomme folkeforflytningen i år 1922. Ruinene etter det gamle *Smyrna* ligger under det moderne sentrum og er bare delvis utgravd. Man kan besøke den gamle Agoraen der blant annet Polykarp ble forhørt og dømt til døden i år 156 e.Kr, man kan vandre gjennom det gamle jødekwarteret med rester etter små synagoger tett i tett, og man kan kjøre opp til Kadefikale, som er byens gamle Akropolis, og som byr på en fantastisk flott utsikt

Vi må kjøre snaut 10 mil videre nordover for å komme til *Bergama* som har noe over 60 000 innbyggere. Det gamle *Pergamon* strekker seg både under og over byen. Det er særlig to områder som er interessante å besøke: Sør for sentrum finnes flotte rester etter den populære Asklepiosheiligdommen som var svært berømt for sine legekunster. Nord for sentrum reiser den mektige Akropolishøyden seg. Det er anlagt en moderne gondolbane til toppen der man kan se restene etter det storslåtte Zevs-alteret, etter teateret og andre templer.

Nå svinger vi østover gjennom de fruktbare innlandsdalene, ca. 9 mil til *Akhisar*, en by på 110 000 innbyggere. I sentrum av byen er det bare små fragmenter igjen etter fortidens *Tyatira*, og ingen rester er så gamle som fra 100-tallet.

Vi kjører videre sørover snaut 7 mil og kommer til *Sart*, en liten landsby ved foten av et fjell. Her ligger utgravningsområdene etter det gamle *Sardes* ved foten av fjellet og med byens gamle akropolis oppå et nærmest uinntakelig platå. En tur til toppen gir visstnok flott utsikt, men der finner man ikke ruiner fra det første århundret. På et sted nedenfor fjellet kan man derimot besøke restene etter et mektig Artemistempel med 18 meter høye søler. På et annet sted kan man besøke flotte ruiner etter byens gymnasium ved siden av det som er flotte rester etter den største synagogen i diaspora-jødedommen.

5 mil sørøstover ligger *Alasehir* med ca. 50 000 innbyggere. Restene etter det gamle *Filadelfia* ligger nedgravd under det som fremdeles er sentrum, og er trolig utilgjengelig for all framtid. Men det er flott utsikt fra byens Akropolis-topp, og det er trivelig å vandre nedover til ruinene etter den gamle Johanneskirken som er avbildet i starten av dette kapitlet.

Avslutningsetappen på 10 mil videre sørøstover bringer oss til byen *Denisli*, som har over 200 000 innbyggere. Vi må 5 km nord for sentrum for å finne restene etter den gamle byen *Laodikea*, som først de siste 15 årene er blitt utgravd med stor energi, slik at det de siste årene er blitt et mye mer interessant turistmål. Når det gjelder det gamle *Kolossæ*, derimot, er det dårlig skiltet fram til P-plassen, og det er ikke foretatt noen utgravninger slik at det bare er noen få synlige rester blant småkrattet på en stor og avrundet haug.

Det er verdt å spandere på seg en overnatting i *Pamukkale* med de utrolige kalkformasjonene som ble omtalt ovenfor (se s143). Ovenfor dem ligger restene etter den gamle byen *Hierapolis*. De er også svært flotte å vandre gjennom, og særlig er byens *Nekropolis*, altså gravplassfeltet, imponerende stort med mange sarkofager og små steinhus.

En slik rundtur gir oss mange flotte naturopplevelser og mange interessante spor etter gammel historie. Den gir en flott opplevelse av den arkitektoniske kraften som lå i de gamle bystatene, og som inneholdt et liv som preget kristen forkynnelse på avgjørende vis. Vi ser det klartest i Efesos, og kan ut fra det tenke oss til hvordan det har sett ut også i de byene der ruinrestene er færre. Samtidig er en slik rundtur vemodig: Dette området hadde levende kristne menigheter for 2000 år siden, og det ble et område med sterk kristen kultur utover de neste hundreårene. I dag er det bare i Izmir at vi finner større grupper kristne, og selv der utgjør de bare 0,04 % av befolkningen.

Reisetips til Istanbul

Når det gjelder det nordvestre hjørnet av Tyrkia, har man dessverre ikke klart å bevare så mange rester fra det første århundret. 10 mil sørøst for Istanbul, ligger noen små rester etter det gamle Nikea i den byen som heter *Iznik*. Men noe inntrykk av hvordan byen så ut i gammel tid, da det første konsilet samlet seg her, får man ikke i dag. Likeså kan man ta en flott fergetur til Asiasiden i Istanbul, til dagens *Kadikøy*. Men vi finner ingen rester etter det gamle Kalkedon, der det fjerde konsilet fant sted. Det vi finner er et vemodig minne: Vi kan komme inn i forhallen til en gammel armensk kirke, rester etter den delen av kristendommen som ikke aksepterte de vedtakene som ble gjort her, og derfor bare anerkjenner de første tre konsilene. Kanskje kan disse uenighetene forsones i dagens økumeniske klima?

I Istanbul er det også slik at den moderne gamlebyen er blitt lagt oppå den gamle. Men her er restene svært imponerende; Vi kan kjøre langs *Theodosius gamle bymur* fra 500-tallet, med alle sine porter og doble festningsverk. Vi kan besøke den imponerende underjordiske vanncisternen *Yerebatan* fra samme tidsepoke, som forsynte hele byen med vann, og det er også fine rester etter akvedukten som førte vannet dit. Disse attraksjonene er så storslåtte at vi får et inntrykk av en by som har mye større dimensjoner enn de vi kunne besøke i Efesos eller Perge. Den gamle Hippodromen fra 200-tallet som var 380 meter lang og med plass til 100 000 tilskuere, ligger nå som ett flatt parkanlegg. Men vi kan se rester etter oppbygningen i sør, og også små rester etter noen tribuner, og etter en egyptisk obelisk som Konstantin fikk flyttet hit.

Når det gjelder kristne attraksjoner, kan vi besøke kirker som *Sergius og Bachus kirken*, *Hagia-Sofia kirken* som i over 1000 år var verdens største menneskeskapte rom, og *Hagia Eirene kirken*, der det andre kirkekonsilet fant sted. Den som vil se ikoner og malerier fra Bibelsk verden fra 1200 tallet, kan dra til den berømte kirken den *Hellige Frelser i Chora*. Man kan også besøke det Ekumeniske patriarkatet med St. Georg kirken som er gjenoppbygget etter brann i 1720. Her finnes gamle ikoner av kirkeledere på den ene siden, og sarkofagen etter den hellige Eufemia, en kvinnelig marty

fra 300-tallet på den andre siden. Den ikonostasen som deler kirkerommet er svært kunstferdig i denne kirken. Det finnes dessuten en avdeling i det arkeologiske museet som har mange smårester etter mange gamle kirker og klostre som nå i hovedsak er gått tapt.

Dersom man vil besøke *jødiske* bygg, kan man få hjelp til å slippe inn i den gamle Ahrida synagogen i gamlebyen, og i den nye Neva Salom synagogen som også huser det jødiske museet.

Når det gjelder *islamske* bygninger, er det særlig Süleymaniye moskeen og den Blå moske som gjør imponerende inntrykk. De viser hvordan arkitekturen i Hagia Sofia kirken ble etterliknet av muslimske arkitekter. Det gjør også et sterkt inntrykk med en runde i Topkapi-palasset, som etter 1460 var hovedresidensen for det osmanske riket. Her levde mange sitt eget liv, også gutter fra kristne familier som ble plassert her i gutteårene, opplært til å bli muslimer, og fikk ulike oppdrag. Den berømte arkitekten Sinan som på slutten av 1500-tallet bygget så mange flotte moskeer at han kalles Istanbuls Michelangelo, var en av dem.

Trostonene forstummet nesten i Tyrkia

Hvorfor må vi i dag lete blant steiner og ikke blant levende mennesker for å finne troens toner i Tyrkia? Kanskje kan skjebnen til Efesos være illustrerende. Johannes truet med at lysestaken kunne flyttes fra denne byen (Åp 2,5), og det skjedde på dobbelt vis:

For det første har kystlinja forflyttet seg, fordi elva har mudret igjen den gamle kyststripa. Man forsøkte lenge å mudre opp leia som skipene fulgte, men måtte med tiden gi opp prosjektet og flytte byen. Nå er det en helt ny by, som ikke lengre har den funksjonen som de gamle bystatene i sin tid hadde. Vi kan altså fastslå at *elvehavner som ikke stadig mudres opp, risikerer å bli ubrukelige*.

Når vi reiser mellom byene i dag, er det vanskelig å finne tydelige spor av de gamle romerske veiene. Nå er nye og brede asfaltveier blitt bygget, og det er biler og jernbane som har overtatt det meste av transporten. Det er en

helt annen kontakt mellom byene nå, og helt andre måter å forflytte seg på. Vi kan altså også fastslå at *veifar som ikke stadig brukes, forfaller slik at nye overtar*.

Likevel er nok hovedgrunnen til at kristne menigheter er forsvunnet fra Tyrkia ikke at kristne har vært for slappe til å vedlikeholde troens liv. Den viktigste grunnen er politisk. I dag er 99% av dem muslimer. Denne forandringen tok for alvor til da osmanene besatte hele området midt på 1400-tallet. Likevel overlevde store kristne minoriteter mange steder, inntil de store folkeforflytningene i forrige århundre: Først ble alle armenere forfulgt og jaget fra landet i 1915, og deretter ble over en million gresk-ortodokse tvangsforflyttet til Hellas i 1922-23. Dermed kunne den moderne, republikken Tyrkia etableres i oktober 1923 som en muslimsk stat med et sekulært styresett. Dette medførte et helt nytt kulturelt klima i landet. Nå er det nesten ikke mulig å få øye på noen kirkespir, mens muslimske minareter reiser seg mot himmelen overalt i både byer og bygder.

Men kanskje er det store ting på gang? I 2007 var 32 evangeliske småkirker samlet under en felles paraply, og 80% kom fra kristen bakgrunn. I 2016 er tallet øket til over 150 kirker, nå teller de 20 000 kristne, nå er over 80% av dem fra muslimsk bakgrunn, og gjennomsnittsalderen er 25 år. De legger opp en strategi for bevisst å kunne slå rot i stadig nye byer. En av de ledende kristne driver reiseselskapet *Oktogon Tourism* som gjerne tar på seg å organisere gruppeturer til Tyrkia med vekt på kristne minnesmerker.

Trostonene må stadig fornyes i Norge

Det er vår oppgave som kristne å arbeide for at trostonene ikke forstummer her i landet også. De ytre politiske forhold kan de fleste av oss ikke gjøre noe med. Mange er redde for at muslimsk innvandring kan kvele norsk kultur på sikt, og at vi derfor må begrense den så mye som mulig. Men det er nok ikke på den fronten at det avgjørende slaget står. Vi må heller gjøre vår innstats for å forhindre at åndelige elveløp tilmudres og bidra til at kristent levesett holdes i hevd ved stadig bruk.

Vi har den samme, spennende utfordringen som Paulus og Johannes hadde i Lilleasia: De måtte finne fram til det tonespråket som folk i deres menigheter syntes var tiltrekkende.

På tilsvarende vis må vi sammen finne fram til de kristne melodiene som virker tiltrekkende i vår kultur, uten at vi gir avkall på noe viktig i det bibelske innholdet. La oss særlig være opptatt av å spille fornyede toner for barna og barnebarna våre, slik at de kan vokse seg inn i en kristen musikkverden som de kjenner seg hjemme i, med toner om både frihet, rikdom, troskap og trøst. Vi må gjerne bruke nye ord og uttrykk, så lenge innholdet er det samme.

Kanskje kan vi inspireres av en siste, liten tone fra bydelen *Belek* ved Antalya, på sørkysten av Tyrkia. Der finnes det svært spesielt tun der man har bygget tre gudshus ved siden av hverandre: En kristen kirke, en jødisk synagoge og en muslimsk moské. Dette tunet ligger midt i det største satsningsområdet for turisme i landet. Rundt det bygges det et stort Disneyland på størrelse med det i Paris, her er golfbaner med dimensjoner som gjør anlegget til et av de største i Europa, her er 14 digre luksushoteller for turister, og dessuten mange leilighetskompleks som rikfolk kan kjøpe seg inn i. Dermed blir denne bydelen en smeltedigel der den moderne turistkulturen har spandert på seg å ha et tun der kristendom, jødedom og islam kan møte hverandre.

Jeg ser klare paralleller til vår moderne situasjon. Vi lever midt i en forbrukerkultur som har så mye kraft i seg at den sluker de fleste fullt og helt. Vi har en liten jødisk minoritet som opplever mer og mer trakassering. Vi får stadig flere muslimske tilflyttere. Da er det vår oppgave, med respektfull kontakt både med jøder, muslimer og andre religioner, å sørge for at *kirkehuset* fylles med liv og innhold, slik at den forbrukerkulturen som omgir oss alle, ikke får sluke oss helt.

LITTERATUR

Den som vil lese mer om bibelskriftene eller den antikke bakgrunnen, kan ha glede av følgende bøker.

(Mange av bøkene finnes gratis tilgjengelig på Bib.sys.no, ikke for nedlasting, men for lesing online. Kravet er at man har en IP-adresse. Disse bøkene er merket som følger; (Bib.sys.IP)

Sitater

Den som vil lese Bibelteksten eller andre tekster som er sitert mer i sin helhet, kan finne dem på følgende steder:

Bibelen. Den hellige skrift. Det gamle og Det nye testamente.

Bibelselskapet 2011. (se også [www. bibelen.no](http://www.bibelen.no))

Apokryfene. Bibelens deuterokanoniske bøker. Det norske bibelselskap, Oslo 1988. (Bib.sys IP)

Disse bøkene er inkludert i som kanoniske GT-bøker i den katolske kirke. Her finner vi blant annet *Siraks bok* (sitert s 39 og 74) og *Visdommens bok* (sitert s 73).

De apostoliske fedre i norsk oversettelse med innledninger og noter.

Redigert av Ernst Baasland og Reidar Hvalvik. Luther, Oslo 1984 (Bib.sys IP).

Her finner vi både de viktigste skriftene som ikke ble med i vårt NT, nemlig *Hermas Hyrden*, *Barnabas brev* og *Didakje*. Vi finner også *Ignatiusbrevene* (sitert s121) og *Polykarps martyrium* (sitert s122).

Bøker for folk flest

Om Antikk kultur

Ernst Baasland: *Ordet fanger. Bibelen og vår tid.* Universitetsforlaget, Oslo1991. (Bib.sys IP)
Kapitlet s167-184 om hverdagsliv i det 1. og det 20. århundret.

Om Paulusbrevene

Lars Hartman: *Kolosserbrevet*. Kommentar til Nya Testamentet 12. EFS-förlaget, Uppsala 1985.

Det pedagogiske opplegget er dobbelt: Utlegningsdelene kan leses for seg av alle, mens de som er interessert i fordypet kunnskap også kan lese noteforklaringer, analyseavsnitt og tematiske ekskurs.)

John Stott: *Galaterbrevet*. Credo og Lunde forlag 1995. (Bib.sys IP)

John Stott: *Efeserbrevet*. Credo og Lunde forlag 1994. (Bib.sys. IP)

Lars Olav GjØra: *Se! Tenk! Lev! Efeserbrevet. - En innføring i induktive bibelstudier*. Laget, Oslo 2015. (se www.nkss.no)

(Ikke så mye kommentarer, men til gjengjeld et opplegg for å arbeide selvstendig med bibelteksten med blyant og ettertanke!)

Om Petersbrevet

Halvor Nordhaug: *Fremmede i verden. Studiebok til Peters første og andre brev*. Verbum, Oslo 1985. (Bib.sys.IP).

Bare de mest sentrale tekstavsnittene.

Birger Olsson: *Första Petrusbrevet*. Kommentar til Nya Testamentet 17. EFS-förlaget, Stockholm 1982. (Samme opplegg som Hartman ovenfor.)

Om Johannesevangeliet og brevene

Hans Kvalbein: *Hovedtanker i Johannesevangeliet*. Logos - Bibliotek for misjon og teologi. Lunde forlag, Oslo 1970. (Bib.sys. IP)
Behandler de 13 mest sentrale tekstavsnittene.

A Skaaheim: *Fortolkning til Johannesevangeliet*. Bibelverket, Nye Luther/Lunde, Oslo 1990.

Johannes. Studiebibelen bind IV, Studiebibelen A/S Ski 1988.

Jostein Andreassen: *Likkledet i Torino. Et tegn for vår tid*. Luther Oslo 2011.

Om Åpenbaringsboka

Geir Harald Johannessen: *Det som nå er... Studieopplegg til sendebrevene i Johannes`åpenbaring*. Verbum, Oslo 1996. (Bibsys, IP)

Geir Harald Johannessen: *Englenes byer. Reiseguide til sendebrevenes levende ruiner*. Lunde/Oslo 2005. (kan lastes ned fra www.ghj.no)

Geir Harald Johannessen: *Pilegrim i Vest-Tyrkia* GHJ Forlag 2013.

Kjøpes fra E-bok på internett, og omhandler turer blant annet til de aktuelle byene i dag.

Kjell Arne Morland: *Ingen kjenner dagen! Dyret i Åpenbaringen 13 og vår tid.*
Credohefte fra Credo forlag, Oslo 1985. (Bibsys, IP)

Bibelverket-serien

Luther og Lunde forlag gav for noen år siden ut en kommentarserie for hele Bibelen som de kalte *Bibelverket*. Bøkene ligger tilgjengelige på Bib.sys. IP for gratis lesning.

Der er det slik at Skaaheim skrev om *Johannes* i 1990, Bjerkheim om *Petersbrevet* i 1976, Hagesæther om *Timoteus og Titus* i 1979, Eritsland om *Åpenbaringsboka* i 1978, og Øystese om *Galaterbrevet* i 1973 i boka om 2. Korinterbrev. I 1973 kom et samlebind ut med *Efeserbrevet* av Andersen, *Kolosserbrevet* av Øverland og *Filemon* av Mæland.

Studiebibelen

Thoralf Gilbrant to initiativ til en internasjonal studiebibelserie, og den norske utgaven kom sist ut i 1988: *Studiebibelen, bind 1-10*, Studiebibelen A/S, Ski 1988. Der finnes Johannesevangeliet i bind IV, og de andre omtalte skriftene i bind VII og VIII.

(Det pedagogiske opplegget er slik at i midten finnes gresk tekst med ord-for-ord oversettelse og kortfattet vers-for-vers kommentar, i venstre spalte ulike oversettelser, og i høyre spalte ulike utredninger om de viktigste temaene.)

Din daglige Studiebibel

Den kjente teologen og pedagogen William Barclay skrev en serie som ble oversatt til norsk under tittelen *Din daglige studiebibel* og utgitt av Ansgar forlag, Oslo.

De som ligger på Bib.sys IP for gratis lesing er følgende: *Johannes Åpenbaring* fra 1989, *Timoteus, Titus og Filemon* fra 1990, *Kolosserne* fra 1990 og Jakob og *Peter* fra 1991.

Serien behandler også *Johannesbrevene* fra 1987, *Johannesevangeliet* fra 1982-84 og *Galater* og *Efeserbrevet* fra 1988.

Om Øst-kirkens utvikling

Mary Cunningham: *Troen i den bysantinske verden.* Luther historie.
Luther/Oslo 2003.

Østkirken. Skrifter fra bysantinsk og ortodoks kristendom. Verdens hellige skrifter. De norske bokklubbene 2002.

Bøker for teologer og særlig interesserte lesere

Om Antikk kultur

Wayne A. Meeks: *The Moral World of the First Christians.*
Library of Early Christianity. Westminster Press, Philadelphia 1986.

Richard N. Longenecker: *New Testament Social Ethics for Today*.
Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan 1984.

Om alle bibelske referanser til Tyrkia

Mark Wilson; *Biblical Turkey. A Guide to the Jewish and Christian Sites of Asia Minor*. Ege Yayinlari, Istanbul 2014.
Svært informativt om alle steder i Tyrkia som er omtalt i Bibelen, om stedenes historie, hva vi kan finne av ruinrester i dag, og ulike temaartikler som belyser deres betydning.

Om Paulusbrevene

Peter Stuhlmacker: *Der Brief an Philemon*. EKK XVII.
Bensiger/Neukirchener 1981.

Martin Synnes: *Vakthold om "den skjønneste skatt". Innføring i pastoralbrevene og kommentar til første Timoteusbrev*. Luther, Oslo 1996.
J. N. D. Kelly: *A Commentary on the Pastoral Epistles*. Thornapple Commentaries. Baker Book House, Grand Rapids 1963.

Om Petersbrevet

Peter H. Davids: *The First Epistle of Peter*. (NICNT), Eerdmans, Grand Rapids 1990.

John H. Elliott: *A Home for the Homeless. A Sociological Exegesis of 1 Peter, Its Situation and Strategy*. SCM Press LTD London 1981.

Om Johannesevangeliet

René Kieffer: *Johannesevangeliet 1-10: Kommentar til Nya Testamentet 4a*. EFS-förlaget, Stockholm 1987. (Samme opplegg som Hartman ovenfor.)

René Kieffer: *Johannesevangeliet 11-21: Kommentar til Nya Testamentet 4b*. EFS-förlaget, Stockholm 1988. (Samme opplegg som Hartman ovenfor.)
(Kommentert litteraturliste for viktige kommentarer, se bind 1, s 253-54). Særlig anbefalt blir kommentarene til R.E.Brown i Anchor Bible-serien (2 bind), og R.Schnackenburg i Herder-serien (3 bind).)

Om Åpenbaringsboka

Martin Synnes: *7 profetiske budskap til menighetene. En gjennomgåelse av sendebrevene i Johannes' åpenbaring*. Verbum, Oslo 1996. (Bib.sys, IP)

Colin J. Hemer: *The Letters to the Seven Churches of Asia in Their Local Setting*. (The Biblical Resource Series). Eerdmans, Grand Rapids 1986.
(utgave fra 2001.)

